

KANT'TA BİR BİLİM OLARAK METAFİZİĞİN İMKÂNI SORUNU

Berivan SEZENER

**Temmuz 2020
DENİZLİ**

KANT'TA BİR BİLİM OLARAK METAFİZİĞİN İMKÂNI SORUNU

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Ana Bilim Dalı
Sistemantik Felsefe ve Mantık Programı

Berivan SEZENER

Danışman: Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

Temmuz 2020
DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Berivan SEZENER

ÖN SÖZ

Kant bütün tarihsel varlık alanı içerisinde kendine yer bulan ender düşünürlerdendir. Aydınlanma çağının filozofu olarak anılması, insan aklına vermiş olduğu önemden kaynaklanır. İnsana kendi pusulasını kendisinin elinde tutması gerektiğini, yol gösterici olan şeyin insanın kendi akli olduğu farkındalığını göstermeye çalıştığını görürüz. Eleştirel yöntem ile felsefeye her alanda özgün fikirler kazandırarak bilimsel çalışmalarda yöntemin önemini bize göstermiştir. Felsefesine sıkı bir şekilde bağlı olması ise onun bu tutarlılığını kuşku götürmez bir şekilde ortaya koyar. Bu bakımdan bugüne kadar kendisi üzerine pek çok çalışmayı hak ettiğini görmekteyiz.

Kant felsefesinde bir ölçüt belirleyerek, bu ölçüt üzerinden geleneksel metafiziği aklın diyalektiği sorunu çerçevesinden yıkıma uğratar. Fakat onun amaçladığı şey metafiziği tamamen reddetmek değil, yeni bir metafiziğin temellerini atmaktır. İnsan dünyasında metafiziğin öneminin hiç azalmaması, insanın umut eden bir varlık olmasından kaynaklanır. Bütün metafizik çalışmalar eninde sonunda insanın kendi yaşamını anlamlandırma gayretinin sonucudur. Bu çalışma Kant'ın kurmak istediği metafizik ile birlikte, insanın yaşadığı çağda anlam arayışına da dikkat çekilerek şekillendi.

Çalışmaya başlamadan önce güvenini bana hissettiren ve bunu çalışmanın başından sonuna kadar hissettirmeye devam eden, yol göstermeleri ile bana çok şey kazandıran ve bende iz bırakmış olacak olan çok değerli Hocam Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK'e ve daimi desteklerinden dolayı sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Berivan SEZENER

ÖZET

KANT'TA BİR BİLİM OLARAK METAFİZİĞİN İMKÂNI SORUNU

SEZENER, Berivan
Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Sistematik Felsefe ve Mantık Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK
Temmuz 2020, V+112 Sayfa

On sekizinci yüzyılın en önemli filozoflarından olan Kant, kendisinden önceki felsefeye hep bir hesaplaşma içerisindedir. Özellikle kendi çağında tartışma konusu olan metafiziği doğru bir yere yerleştirmek istiyor. Eleştirel yöntemi felsefeye kazandırarak bilgi-sözde bilgi alanının aydınlanmasını gerçekleştirmiştir. Bu ele alışıta bilim olan ile bilim olmayanı ayırarak metafiziğin bu ayırımıda nerede durduğunu ve durması gerektiğini belirtir. İnsan aklının neyi bilip neyi bilemeyeceğini titiz bir çalışmayla ortaya koyan Kant, bilginin taşıyıcılığını sentetik apriori yargılara yükler. Bilim olma özelliğindeki her disiplin ise onun için, sentetik apriori yargılara sahip olmalıdır. Kant, matematik ve doğa biliminin bu tür yargılara sahip olduğu inancındadır. Metafizik ise bir bilim olma özelliği göstermek istiyorsa bu tür yargıları kendinde barındırmak zorundadır. Salt akıl bağlamında yeni bir metafiziğin kurulmasını reddeden Kant, pratik alanda bilim olma özelliğindeki metafiziği Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük kavramlarıyla mümkün görür.

İşte bu tezde Kant'ın bu bağlamdaki yorumları ve temellendirmeleri ele alınıp tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sentetik apriori, Metafizik, Aklın Diyalektiği, Analitik, Sentetik, Apriori, Aposteriori

ABSTRACT

THE PROBLEM OF POSSIBILITY OF METAPHYSICS AS A SCIENCE IN KANT

SEZENER, Berivan

Master Thesis

Philosophy Department

Systematic Philosophy and Logic Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

July 2020, V+112 Pages

Kant, one of the most important philosophers of the eighteenth century, has always had a confrontation with the philosophy preceding him. He particularly wants to contextualize the metaphysics, which was a subject of debate during his time, at an appropriate place. By bringing the critical method into philosophy, he has realized the enlightenment of the information-pseudo-information field. In his approach, he makes a distinction between science and nonscience and indicates where metaphysics stands and should stand in this distinction. Kant, who presents what human mind is able to know through a meticulous study, attributes the transfer of knowledge to synthetic apriori judgments. Any discipline that is considered a science must have synthetic apriori judgments in it. Kant believes that mathematics and natural science have such judgments. He thus believes that if metaphysics is to be considered a science, it has to hold such judgments in itself. Rejecting the establishment of a new metaphysics in the context of purely mind, Kant regards the metaphysics as a science in the practical field with the concepts of God, freedom and immortality.

In this thesis, Kant's comments and groundings in this context are handled and discussed.

Keywords: Synthetic apriori, Metaphysics, Dialectic of Mind, Analytic, Synthetic, Apriori, Aposteriori

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KANT'TA METAFİZİK ÜZERİNE

1.1. Klasik Metafizik ve Eleştirisi	18
1.2. Metafiziğin Kaynağı ve Yöntemi.....	28
1.3. Metafizik ve Salt Akıl.....	31
1.3.1. Görünün Formları.....	33
1.3.1.1. Uzam (Mekan).....	33
1.3.1.2. Zaman	34
1.3.2. Salt Aklın İdeleri	36
1.3.2.1. Psikolojik İde.....	38
1.3.2.2. Kozmolojik İde.....	40
1.3.2.3. Teolojik İde	46
1.4. Metafizik ve Bilim	51
1.4.1. Bilim Olma Ölçütü	52
1.4.2. Metafizik ve Bilim Olma Ölçütü.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

KANT'TA BİLGİ VE BİLİM

2.1. Yargıların Sınıflandırılması	59
2.1.1. Analitik ve Sentetik Yargılar.....	60
2.1.2. Apriori- A posteriori Yargılar	61
2.2. Yargı Çeşitleri ve Bilim	63
2.2.1. Bilimlerin İmkânı	64
2.2.1.1. Salt Anlama Yetisinin Kategorileri ve İlkeleri.....	67
2.2.2. Sentetik apriori ve Bilim	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KANT'TA METAFİZİĞİN İMKÂNI

3.1. Salt Akıl ve Metafizik	82
3.2. Pratik Akıl ve Metafizik.....	87
SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	109
ÖZ GEÇMİŞ	113

GİRİŞ

Metafiziğin insan, akıl ve gerçeklik açısından ne anlam ifade ettiği, bu alanın sorduğu sorulardan insanın neden kaçamadığı düşünürler tarafından araştırılmıştır. Bunlar arasında Kant'ın metafizik hakkında ve karşısındaki düşünceleri bakımından kendine özgü bir yeri vardır. Ancak Kant'ı ele almadan önce metafizik tarihi ile genel bir değerlendirme yapmak uygun olacaktır.

Görünüş ve Gerçeklik problemi felsefenin olduğu kadar, felsefenin bir disiplini olan metafiziğin de temel bir problemidir. İlkçağdan itibaren düşünürlerin üzerinde pek çok şey söylediği görünüş ve gerçeklik hakkında bir uyuma sağlanmadığı görülmektedir. Objenin ne olduğu ve bize nasıl görüldüğü ile ilgili olan bu problem nesnenin doğasıyla ilgili çıkarımlardır. Görünüş ve gerçeklik problemini ilk kez sistemli bir şekilde ortaya koyan filozoflar Herakleitos ve Parmenides olmuştur. Herakleitos evreni sürekli bir oluş ve akış süreci olarak kavramıştır. Evrende tüm oluş ve akışa rağmen kendisinin aynı kalabilen tek şey, söz konusu oluşu idare eden ve aynı zamanda evrenin düzenini sağlayan “Logos“ adı verilen genel yasadır. Bu yasa evrendeki değişimin belli bir düzen içinde olmasını sağlar. Logos dışında her şey değişir, “Aynı ırmağa iki kere girilemez-Daima her şey akmaktadır-Bütün nesnelere (evren) ırmak gibi akarlar.”¹ Herakleitos'un “Görünüş dünyası” duyularımız ile algıladığımız dünyadır. Bu dünya sürekli ve değişmeyen olgulardan meydana gelmiş izlenimi verirken, “Gerçeklik dünyası” akılla kavranılan ve sürekli bir oluş ve akış içerisinde dir.

Parmenides için ise gerçek dünya, sürekli olarak kendisiyle aynı kalan, değişmeyen bir dünyadır. Görünüşler dünyası, değişmenin ve akışın sürekli olduğu bir dünya iken, gerçek dünya kendi içine kapalı, birlikli bir dünyadır. Bu dünya değişmeyen, bölünmeyen durağan haldedir. Başka bir ifadeyle gerçek dünya BİR'in kendisidir. BİR tek gerçek, sonsuz ve bölünemez olan varlıktır.² Böylece Herakleitos'un gerçek dünya olarak kabul ettiği sürekli oluş ve akış halinde bulunan dünyayı, Parmenides görünüşler dünyası diyerek ikinci plana iterken, akıl yoluyla kavradığı gerçekler dünyasını ilk plana yerleştirir.

¹Kranz Walther, Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar, çev. Suat Y. Baydur, Onur Matbaası İstanbul 1984 s.69

²Bertrand Russell, Batı Felsefesi Tarihi, çev. Muammer Sencer, Onur Basımevi, İstanbul 1983, s.59

İlk çağ felsefesinde metafizik adının henüz olmaması ile birlikte bu disiplinin konuları düşünürleri her zaman meşgul etmiştir. Bu da insanın düşünen bir varlık olduğu sürece bu alanın bilgisini elde etme çabasını gösterir. Metafizik teriminin ortaya çıkması tamamen tesadüfidir. Aristoteles Fizikten sonra yazdığı ve kendisinin “ilk felsefe” adını vererek incelediği bilime öğrencisi Rodos’lu Andronicus tarafından “Metafizik” denilmiştir. Metapysika, raf sırasında evreni inceleyen bilim kitabından sonra gelen kitaba verilen isimdir. Yani Aristoteles Metafizik sözcüğünü kitabının hiçbir yerinde kullanmamıştır. Onun sonradan “Metafizik” adı verilen eserinde “varolan olarak varolanı ve ona özü gereği ait olan ana nitelikleri inceleyen bilim”i ve varlığın “ilke ve nedenlerini”³ konu edinir. Bu inceleme hakikati ortaya çıkarmak için yapılan bir araştırmadır.

Harekleitos ve Parmenides’in görünüş ve gerçeklik dikotomisi, bir taraftan sanı (doxa) derecesindeki bilgiyi doğuran oluş dünyasını görünüş olarak, diğer taraftan bilgelik (sophia) derecesindeki bilgiye sahip idealar dünyasını asıl gerçeklik olarak kabul eden Platon’un metafiziği, daha anlaşılır bir durumdadır.⁴ Onun tasarladığı iki dünya vardır. Bunlardan biri duyusal dünya olan görünüş ve gölgelerden ibaret olan dünyadır. Bu dünyada gerçeklik hakkında konuşulamaz. Diğer dünya ise idealar dünyasıdır. İdealar dünyası asıl gerçeklik alanıdır. Duyusal dünyada şu diye adlandırdığımız her tikel şey, aslından kesin ve mutlak bilginin kaynağı olan idealar âleminin bir görünüşünden ibarettir. Duyusal dünya ise sürekli bir değişim halindedir. Bu durumda Platon için bu dünya gerçeklik hakkında bir bilgiyi insana veremez. Görünüş dünyası, varlığın kendisinin değil, sadece oluşunun gösterildiği bir dünyadır. İnsan ideası, güzellik ideası ve iyilik ideası yüksek idealardır. Dolayısıyla gerçek dünya idealar dünyasıdır. Platon, ideaları şöyle ifade eder: “Şeylerin doğasında yerleşik olan modellerdir.”⁵

Platonun metafiziğinde idealar, iyi ideası sayesinde vardılar. Filozof iyi ideasını Devlet’te güneşe benzeterek açıklar. Güneş nasıl dünyayı aydınlatıyor, ışığıyla bizi karanlıktan kurtarıyor ve nesnelere görmemizi sağlıyorsa, iyi ideası da ideaları aydınlatarak onların anlaşılmasını sağlar.⁶ İyi ideası insan aklının ötesinde olduğundan

³Aristoteles, Metafizik, çev.Ahmet Arslan, Ege Üniversitesi Basımevi, Cilt1, İzmir 1985, s.1003a20

⁴Hilmi Ziya Ülken, Varlık ve Oluş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, s.151

⁵Platon, Diyaloglar, çev.Mustafa Bayka, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s.132d

⁶Platon, Devlet, çev.Sabahattin Eyüboğlu-M.aliCimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s.508d-508e

ancak sezgi yoluyla bilinebilir ve her şey ondan aldığı pay ile vardır. Bu pay ile değişim sürekli var olduğu bu duyusal dünyada belli matematiksel özellikler değişmeden kalır. Bir masa yok olduğunda geriye dikdörtgen kalır. Bir kutu yok olduğunda ise geriye küp kalır.⁷

Bu iki farklı dünyanın metafiziğini birbirine bağlayan köprü nedir? Platon buna Demiurgos adını verir. Platon için madde şekilsiz, bir formdan yoksundur. Bu düzensizliğe bir düzen vermek ve form kazandırmak gerekir. İşte bu iki dünyanın dışında olan bir tanrı ya da fail neden olan Demiurgos maddeye ideaların özelliklerini verir. Böylece düzenden yoksun olan madde düzen ve form kazanır. Demiurgos'un bu faaliyeti duyusal dünyada ideaların gölgelerinin ortaya çıkmasını sağlar. Böylece gölgeler dünyasında zaman ve uzamda var olan şeyleri, Demiurgos formları maddeye yerleştirdiği için tanımlıyoruz.⁸

Doğanın bir oluş ve gelişme halinde olduğunun farkında olan Aristoteles, bu değişimin ve gelişimin içinde değişmeden kalan şeyin ne olduğunu, yani hakikatin ne olduğunu incelemeye çalışması metafizik düşüncelerini şekillendirir. Aristoteles, ilk olarak “neyin gerçekten var olduğu” sorusunu ele alır. Onun gözünde varolmak hakkında konuşabilecek ve tanımlanabilecek bir şey olmaktır. Bu durumda varolmak bir şey olmak demektir. Onda gerçekten var olan Platon'da olduğu gibi tümeller değil tikellerdir, “şu” diye gösterilen belli bir doğaya sahip olan varlıklardır. Böylece Aristoteles kendisine tüm kategorilerin yüklendiği bu özneye “töz” der. “Töz sözcüğü toprak, ateş su ve bütün benzeri şeyler gibi basit cisimler; genel olarak cisimler ve hayvanlarla tanrısal varlıklar gibi onlardan meydana gelen şeyler; nihayet bu cisimlerin kısımları anlamına gelir. Bütün bunların töz diye adlandırılmasının nedeni, onların bir öznenin yüklemi olmamaları tersine diğer her şeyin kendilerinin yüklemi olmasıdır.”⁹ Aristoteles metafizik diye sonradan adlandırılan kitabında töz tanımını varlık başlığı altında verir. Bu da onun tözü varlığın ilk ve temel kategorisi olarak nitelendirilmesini gösterir.

Aristoteles'e göre her şeyin yalnızca ilk nedenini bildiğimizde onu gerçek anlamda bildiğimize kanaat getiriyorsak sahip olmamız gereken asıl bilim nedenlerin bilimi olmalıdır. Bu yüzden Aristoteles'e göre dört nedenden bahsedebiliriz; birinci

⁷Ahmet Cevizci, İlkçağ Felsefe Tarihi, Asa Yayınları, Bursa 2000, s.146

⁸Cevizci, İlkçağ Felsefe Tarihi, s.147

⁹Aristoteles, Metafizik, çev.Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul 2010, 3.basım, 1017b-10.

neden olarak formel neden yani bir şeyi o şey yapan şey, ikinci olarak madde ve dayanak olarak maddi neden, üçüncü değişimin nedeni olarak fail neden, son olarak da ereksel neden veya iyi olandır. (çünkü iyi olan, her türlü oluş ve hareketin ereğidir).¹⁰ Formel neden bir şeyin özünün tanımını veren formu veya modeli, maddi neden ise bir şeyi bu şeyin bir parçası olarak meydana getiren içkin madde (tunç heykelin maddi nedenidir), fail neden ise devinimi ya da değişmeyi ya da durağanlığı başlatan ilk ilke (örneğin baba çocuğun fail nedenidir), ereksel neden ise bir şeyin varlık sebebi anlamlarına gelir.¹¹ Aristoteles, varlığın gerçeklik derecesini açıklarken temelde iki unsurdan söz eder: Madde ve form. Kısaca madde duyularımıza hitap eden şeylerdir. Aristoteles madde için, onun bütün niteliklerin taşıyıcısı olduğunu söyler. Form ise madde üzerine gelen ve birbirini izleyen niteliklerin hepsidir.

“Eğer her şeyden önce ayaltı dünyasında bulunan somut bir nesneyi, örneğin canlı bir cisimi göz önüne alırsak, onun dört bakımdan değişme gücüne sahip olduğunu görürüz: Uzayda yer değiştirebilir; niteliksel olarak değişebilir; daha büyük ve daha küçük olabilir ve nihayet (varlığa geldikten sonra) ortadan kalkabilir. Madde (hyle) Aristoteles için değişimin gerektirdiği şey olduğundan, bu dört tür değişmeye uğrayan şey, deyim yerindeyse dört madde ‘yatağına’ girmiş olarak göz önüne alınır: Bunlar, ‘yersel madde’ veya yer değiştirmenin maddesi, nitelik değiştirmenin maddesi, boyut değiştirmenin maddesi ve oluş ve yokoluşun maddesidir.”¹² Böylece madde bütün özelliklerin taşıyıcı olan bir sujettir. Ona yüklenen her şey formu yani öz’ü oluşturur. Aristoteles için bireysel varlık bileşik varlıktır. Onun form ve madde gibi iki unsuru vardır. Buna göre, töz bir madde ve bir formdan oluşur; bunlardan madde, en basit haliyle ifade edilmek gerekirse, bireysel bir tözün kendisinden yapılmış olduğu dayanak ya da malzeme, buna karşın form da o şeyin sahip olduğu fiziki şekil, yapı, düzenleme ya da işlev, kısaca onu her ne ise o şey yapan şeydir.¹³ Böylece Aristoteles için doğada bulunan her şey madde ve formdan oluşur. Bu ikisini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Şu diye gösterdiğimiz gerçek dünyadaki töz, madde ve formdan meydana gelen bileşik bir yapıdır.

Metafizik teriminin ortaya çıkması Aristoteles’le başlar. Onun fizikten sonra yazdığı ve kendisinin “ilk felsefe” adını vererek incelediği bilime öğrencisi Rodos’lu

¹⁰Aristoteles, Metafizik, 983a-25

¹¹Muttalip Özcan Aristoteles, Bilgesu Yayınları, Ankara 2011, s.45

¹²David Ross, Aristoteles, çev. Ahmet Arslan, Kabalcı, İstanbul 2011, s. 125

¹³Cevizci, Felsefe Tarihi, s.128

Andronicus tarafından “Metafizik” denilmiştir. Meta ta physika, raf sırasında evreni inceleyen bilim kitabından sonra gelen kitaba verilen isimdir. Yani Aristoteles Metafizik sözcüğünü kitabının hiçbir yerinde kullanmamıştır. Onun sonradan “Metafizik” adı verilen eserinde “varolan olarak varolanı ve ona özü gereği ait olan ana nitelikleri inceleyen bilim”i ve varlığın “ilke ve nedenlerini”¹⁴ konu edinir. Bu inceleme hakikati ortaya çıkarmak için yapılan bir araştırmadır. Ortaçağda ise “meta” sözcüğünün “aşma” olarak tanımlanması “doğüstü” , “doğayı aşan” varlıkları konu edinmesine neden olmuştur. Metafizik kavramının ortaçağda böyle anlaşılmasının sebebi Plotinos’un metafiziğinin etkisi olmuştur. Plotinos’a göre fiziksel doğa varlığın en alt tabakasını oluşturur. Doğa hakkındaki bilgimiz duyulara dayanır ve sağlam temelli değildir. Plotinos böylece “doğada varolanlardan daha üstün ve doğadan ayrı varolan varlıkların bulunduğu”¹⁵ sonucunu çıkarır. Plotinos’un varlık sistemi metafiziğin konularının doğadan ayrı olan varlıkları açıklamak olduğu anlaşılmıştır. Çünkü onun metafiziğinde varlık hiyerarşisinde en üstün varlık BİR (Tanrı) dır. Her şey BİR’den feyzedir. İlk olarak ruh, idealar dünyası olan nousdür eder. Nous’un kendi kendine yönelişi ile ikililik ortaya çıkar. Dolayısıyla tin ve nefis belirir. Fakat bu nefis tek tek fertlerin değil dünyanın nefsidir ve dünyadaki canlılar bu nefsten pay alır. BİR’den en son südür eden şey ise maddedir. Bu nedenle Plotinos maddenin yani fiziki dünyanın varlığın en düşük düzeyi olduğunu söyler.¹⁶ Bu bağlamda ortaçağda metafizik teoloji ile örtüşür. Özellikle Hıristiyan Kilisesinde genç kavimleri eski çağın kültür değerleriyle yoğurup yetiştirme amacıyla başlamış daha sonra dinin hizmetini kendisine erek edinmiştir. Böylece felsefe teoloji ile örtüşür. Doğayı aşan varlıklar denince insanın aklına ruh, Tanrı, ölümsüzlük, melekler vb. gelir. Bu durum Ortaçağda Metafiziğin en yüksek bilim olmasını kaçınılmaz yapmıştır. Çünkü Ortaçağda bu gibi nesnelere konu edinen bilim en yüksek bilimdir.

Skolastik felsefe dönem bakımından Ortaçağ’ı kapsar. Doğal olarak da Ortaçağ felsefesidir. Latince kökenli Schola (okul) kelimesinden türetilen scholasticus teriminden gelmektedir ve kelime anlamı olarak okul felsefesi demektir. Yani ortaçağda varolan doğruların okul yoluyla öğretilen felsefesinin bir sistem kazanmasıdır.¹⁷ Bu durumda skolastik felsefenin temeli teolojije dayanır ve onu desteklemeye çalışır.

¹⁴Aristoteles, Metafizik, 1003a20

¹⁵Sevgi İyi, Çağımızda Metafizik Sorunu, Ayraç Yayınevi, Ankara 1999, s.13

¹⁶Cevdet Kılıç, “Plotinus’ta Südürla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı, KADER Kalem Araştırmaları Dergisi, 7:1 (Ocak 2009) s.39-56

¹⁷Macit Gökerberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, s.139

Metafizik, böylece Skolastikte “doğa ötesi” nesnelere inceleyen bir bilim olarak tanımlanır. Bu yorumun çıkış noktası “fizik sözcüğünün ‘doğa’ diye anlaşılması ve kullanılmasıdır.”¹⁸ Skolastik felsefenin en önemli özelliği ise Ortaçağ felsefesinden farklı olarak Platon (Platonizm) değil de Aristoteles (Aristotelizm)’in felsefesine yönelmesidir. Platonizm de hep dini bir tutum ağır basar. Bilmek Tanrıyı bilmektir. Aristotelizm ise, olguların dünyasına ilgi duymaz ve olgular yığını sistemli olarak düzenlemek, bunları kavramlarla bir işlemedir. Aristoteles felsefesi hep bir bilginliğe yönelmez. Bu nedenle akli temel olarak inanç konusunda olabildiği kadar anlaşılır temellendirmeler yapmaktadır.¹⁹

Metafizik teriminin ve kapsadığı konuların bütün bu önemli değişimlerinden sonra, 17. yüzyılda da insan bilgisi için ne anlam ifade ettiği, nasıl bir değişime uğradığına bakalım. On yedinci yüzyılın ilk büyük sistem kurucusu Descartes’tır. Onun felsefesi, yeniçağ kültürünün ilk büyük bağlantısını ortaya koymuş olan bir sistem felsefesidir. Şimdi burada konumuzun ilgisi bakımından Descartes’e neden yer verdiğimizizi açıklayalım. Bilindiği gibi Koperniküs yeni bir sistem geliştirmiş ve yaşadığımız evrenin insandan bağımsız hatta evrenin sonsuzluğu içinde insan küçük bir zerre olmuştu. Ortaçağın ve kilisenin Tanrıyı temele alan öğretileri sarsılarak yıkılmıştı. Doğal olarak insan ve tanrısının arasındaki bağ da koparılmıştı. Descartes yeni bir yöntem geliştirerek tekrar insanı evrenin merkezine alır.²⁰ İşte tam bu noktada onun metafiziği de şüphe yöntemi ile insan ve tanrı arasındaki bağın güçlenmesinde önemli bir rol oynar. Felsefe onunla, görünenlerden görünmeyene, dünyadan Tanrıya gidişi bırakıp, her şeye metafizikle başlamıştır.²¹ Descartes her şeye metafizikle başlamasının nedeni felsefesine bir temel arama ve felsefesini sağlam bir temel üzerine inşa etme düşüncesidir.

O, metafiziğine başlamadan önce metafizikle ilgili düşüncelerini şöyle belirtir: “Metafizik, bilginin prensiplerini ihtiva eder. Bu prensiplerde de Tanrı’nın başlıca sanları (sıfatları) nın, ruhun ölmeliğinin ve bizde mevcut bütün açık ve basit mefhumların izahı bulunur.”²² Böylece kendi felsefesini metafiziği temel olarak inşa eden Descartes doğal olarak epistemolojisini de metafiziğe dayandırır. Ortaçağın

¹⁸İyi, Çağımızda Metafizik sorunu, s.10

¹⁹Gökberk, Felsefe Tarihi, s.140.

²⁰Gökberk, Felsefe Tarihi, s.234

²¹Descartes, Felsefenin İlkeleri, çev. Mesut Akın, Say Yayınları, Ankara 2001, s.8

²²Descartes, Metafizik Düşünceler, çev. Mehmet Karasan, M.E.B, Ankara, 1967, s.27

geleneğinin izlerini taşıyan Descartes insanın bilgi kaynağını da Tanrıya dayandıracaktır.

Descartes hakikate ilişkin açık ve seçik güvenilir bilgilere ulaşmayı hedef edinmiş ve bu nedenle o zamana kadar kendisine öğretilmiş tüm bilgilerden ve yöntemlerden şüphe ederek felsefesini geliştirmeye başlamıştır. Bu şüphenin sonunda ise, şüphe ettiğinden artık şüphe etmeyen bir bilince ulaşarak, bunun bir düşünme biçimi olduğunun kanaatine vararak var olduğu sonucunu çıkarmıştır. Yani “düşünüyorum öyleyse varım” biçiminde ifade dilen Cogito’ya ulaşarak kesin ve güvenilir bilgileri inşa etmeye çalışır. Böylece hem dış dünyanın hem de Tanrının varlığının bilgisine şüphe yöntemiyle ulaşır. O, cogito hakkında şöyle söyler: “Düşünüyorum öyleyse varım deyince, hakikati söylediğimi bana temin eden, düşünmek için var olmak gerektiğini çok açık bir şekilde görmekliğimden başka bir şey olmadığını fark ettiğimden ve düşünüyorum öyleyse varım önermesinin, düşüncelerini sırayla yürüten bir kimsenin karşısına çıkan hakikatlerin ilki ve en kesini olduğunu söylediğim zaman, bundan dolayı, önceden düşüncenin, kesinliğin, varlığın, düşünmek için var olmak gerektiğinin ve buna benzer diğer şeylerin bilinmesi gerektiğini inkâr etmedim.”²³ Şu halde cogito Descartes’in uzun ve dolambaçlı bir yoldan sonra ulaştığı kesin, apaçık ve sarsılmaz bir ilk ilkedir.

Cogitonun sezgi yoluyla ulaşılan açık-seçik bir ilk ilke olduğunu söyleyen Descartes, bilginin kesinliğinin garantörünü ise Tanrı’da bulur. “Kendi tecrübemle biliyorum ki, bende bir hüküm vermek veya doğruyu yanlıştan ayırt etmek gücü vardır. Şüphesiz, diğer sahip olduğum şeyler gibi, bunu da bana Tanrı vermiştir. Tanrı beni aldatmak istemeyeceğinden, bu gücü gerektiği gibi kullandığım takdirde, hiçbir zaman aldanmama imkân olmayacaktır. Doğrusu da ancak ve yalnız Tanrı’yı düşündüğüm zaman, kendimde hiçbir yanılma ve yanlışlık sebebi görmüyorum.”²⁴ Descartes’in epistemolojisinin temelinde Tanrı fikri vardır. Her şey Tanrı’dan ötürü vardır ve ondan başlayarak anlaşılır.

Descartes için metafizik iki temel yapıdan oluşur: Madde/Ruh ve Tanrı. Onun felsefesinde sonlu töz olan (madde ve ruh), Tanrı ise sosuz bir tözdür. Sonsuz töz olan Tanrı, ebedi değişmez, bağımsız, her şeyi bilen her şeye gücü yeten ve varolan her şeyin

²³Descartes, Felsefenin İlkeleri, s.10

²⁴Descartes, Metafizik Düşünceler, s.174

Tanrı tarafından yaratıldığını söyleyen Descartes, bu sonsuz töz fikrinin kendisi gibi sonlu bir varlıkta bulunması, ancak sonsuz bir töz tarafından konulmuş olmasına bağlanabilir diyen filozof, bu sonsuz tözün olmaması halinde, bu fikrin kendisinde asla olamayacağını belirtiyor.²⁵ Tanrı fikrinin ise kendisinde açık ve seçik bulunduğunu tespit eder. “Bu fikir pek açık ve pek seçik olduğundan ve kendisinde her şeyden daha çok objektif bir gerçeklik ihtiva ettiğinden, kendiliğinden bu kadar doğru olan ve kendisinde bir yanılma ve yanlış bulunduğu bundan daha az başka bir fikir yoktur.”²⁶ Kendi bilincinin varlığını kanıtlayan Descartes, ikinci adım olarak Tanrı’nın varlığını kanıtlamıştır. Descartes burada detayına çok giremeyeceğimiz iki tür Tanrı kanıtlanmasından bahseder: ontolojik kanıt ve nedensel kanıt.

Descartes’e göre özleri bakımından birbirinden farklı olan üç töz vardır: Tanrı, ruh, madde. Tanrı sonsuz, ruh ve madde sonlu tözlerdir. Tanrı en yetkin, en gerçek tözdür. Ruh tözünün özü düşünmek, maddenin ise yer kaplamaktır.²⁷ Descartes maddenin özünün yer kaplama olduğunu tespit ettikten sonra fizik anlayışı da bu doğrultuda gelişerek mekanik bir doğa ortaya çıkar.

Descartes’e göre metafiziğin öznesi insandır. Çünkü felsefe yapmak insanın amacıdır. Düşünen varlık olduğunun bilincinde olan insan, bilgi amacı için metafiziği hazırlık bilimi olarak görür. Akıl sahibi insan kendisini metafiziğin öznesi, Tanrıyı da özne olmasının dayanağı ve bilginin güvencesi olarak görür. Bu durumda Descartes, Tanrı kavramına inanç değil bilgi amaçlı yer açar. Bu durumda Descartes’in metafiziği tanrıbilim değil, Tanrı sayesinde çalışan bilim olur.²⁸

Böylece Descartes felsefeyi insanın hakikati edinme yolunda bir ideal olarak görür. Hakikate ulaşan insan bilge insandır. Descartes, hakikatin bilgisinin bilgeliğin bilgisinin temsil ettiğini söyler. Bileliğin bilgisi ona göre insanın kendisi için aradığı bilgidir. Descartes bu nedenle insanın felsefe yapmasının amacının hakiki bilgi arayışı olduğunu söyler.²⁹ Bu bilgeliğe Descartes insanın bilimlerle ulaşabileceğini öne sürer. Bu bilimlerin başında ise metafizik gelir. Çünkü Descartes için hakikatin bilgisinin ilkelerini bize metafizik verir. Descartes, bu ilkelerin doğuştan olduğunu kendi bilgi

²⁵Descartes Metafizik Düşünceler, s.114

²⁶Descartes Metafizik Düşünceler, s.162

²⁷Gökberk, Felsefe Tarihi, s.238

²⁸Naciye Atış, ”Descartes Felsefesinde Cogito ve Tanrı’nın Konumunun Bilgi ve İnanç Konusuna Etkisi”, Beytul hikme An International Journal of Philosophy,5/Haziran2015, s.2

²⁹Descartes, Felsefenin İlkeleri, s.53

felsefesinde tanımlamıştı. Geriye ise sadece bu ilkeleri düşünerek elde etmek kalıyordu. Bu da metafizikle mümkündür.

On yedinci yüzyılın en büyük düşünürlerinden bir diğeri Spinoza'dır. Onun tüm felsefesini yöneten düşünce gücü Tanrı sevgisidir. Bu nedenle felsefesini de bu mistik düşünce üzerinde şekillendirir. Spinoza kendi metafiziğini töz kavramı üzerine kurar ve tanımını Ethica'da şöyle yapar: "Kendi başına varolan ve kendisi ile tasarlanan yani kendisini teşkil edecek başka hiçbir fikrin yardımı olmaksızın hakkında fikir edindiğimiz şeye töz diyorum" Böylece töze dayalı bir metafizik geliştirir. O töz kavramını "varolmak için kendisinden başka bir şeye ihtiyaç duymayan varlık" olarak ele alır. O, metafiziğinde tözsel monizm geliştirir. Bu tözsel monizmin kökü Tanrıdır. Tanrı varolmak için başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, başka bir şey tarafından yaratılmayan tek gerçekliktir. Bu kendi kendisinin nedeni olan töz, bir bütün olarak anlaşılan evrenle özdeşleştirilmesi, onun metafiziğinin temelini oluşturur.³⁰

Böylece Spinoza için evrendeki her şey bir tek temel varlık olan Tanrı'nın çeşitli görünüşleri (sıfat), duygulanımları veya tavırlarından ibarettir. Tanrının sonsuz sıfatları vardır. Spinoza sıfat ve tavır tanımını ise Ethica adlı eserinde şöyle tanımlar: sıfat, tözün özünü meydana getirerek algılanan şeydir. Tavır ise, tözün başka bir şeyde var olan ve ancak bu başka şeyle tasarlanandır.³¹ Bu durumda Spinoza, evrendeki şeyleri töz, sıfat ve tavırla açıklar.

Descartes ve Spinoza gibi rasyonalist gelenekte yer alan Leibnizde töz kavramına büyük bir önem verir. Leibniz onlardan farklı olarak töz kavramını bağımsız eylem yoluyla tanımlar. Onun için var olmanın eylemde bulunmak olduğu, gerçek olan töz etkin bir yapıya sahip olduğu belirtir. Leibniz, varlığı görünüş ve gerçeklik diye ikiye ayırır. Görünüş dünyasının duyularımıza karşılık gelen fenomenal gerçekliğini tartışmadan kabul eder. Bu dünya cisimlerden meydana gelmiştir. Diğer yandan, duyularımız bu cisimlerin bölünebilirliğini bize gösterir. Bu durumda cisimler basit tözlerden oluşan bileşik maddelerdir. Fenomenal her şeyi meydana getiren asıl gerçeklik düzeyine, duyusal bütün bileşiklerin kendilerinden meydana geldiği bu bağımsız güç

³⁰Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul 2010, s.516

³¹Benedictus de Spinoza, Ethica, çev.Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011, s.33

veya eylem merkezine, Leibniz gerçekliğin bölünemez yapılarının monad olduğunu ifade eder.³²

Leibniz monad için, bileşiklere giren basit yani parçaları olmayan bir tözden başka bir şey olmadığını söyler. Bileşik ise basitlerin bir yığından ya da kümesinden başka bir şey değildir. Oysa parçaların bulunmadığı yerde ne uzam ne biçim ne de bölünebilme olabilir.³³

Leibniz'in tözü olan monadlar sonsuz birçokluğu temsil eder. Monadlar evreni duyularla karışık ve bulanık olarak ya da akıl ile açık ve seçik olarak tasarımlanabilmeleri bakımından birbirinden ayrılıp buna göre aralarında sıralanıyorlar. Karışık duyum tasarımlarından ileri geçemeyen monadlar pasif, seçik düşünce tasarımları olan monadlar ise aktiftirler.³⁴

Leibniz'e göre maddi olmayan ve bir ruha sahip olan bu monadlar kendi içlerine kapalıdır. Yani monadların birbirine açılan hiçbir penceresi yoktur.³⁵ Bu durumda her bir monad kendi başına faaliyet göstermektedir. Leibniz monadların kendileriyle olan ilişkilerini şöyle açıklar: Ne olursa olsun monadlar kendi içinde uyumlu tözlerdir. En yüksek monad olan Tanrı bu uyumu daha başlangıçta düzenleyerek “önceden kurulmuş uyum” fikrini geliştirir. Beden ve ruh ilişkisini de bu uyumla açıklar.³⁶ Böylece Leibniz birbirinden farklı olan ve yine de bir uyum gösteren monadları, monadların monadı olan Tanrı'nın önceden kurmuş olduğu bu uyum fikriyle Mekanizm ile teolojii uzlaştırmaya çalışır. Çünkü tasarımların gelişmesi her bir monadda daha önceki tasarımları zorunlulukla bağlıdır. Tasarımların gelişme şemasında bir monadın bile ranslantı veya isteyerek ayrılması uyumu bozar.³⁷ Bütün monadlarda olup bitenlerde bir uyum içinde yer almaları Tanrı'nın yaratıcı etkinliğinin bir ürünüdür. Tanrı monadların sistemini bir amaca göre düzenlemiştir. Ancak bu amaç, monadların tanrısal iradenin daha başlangıçta koymuş olduğu sıkı ve zorunluluk çerçevesinde gelişmeleriyle gerçekleşebilir.³⁸

³²Cevizci, Felsefe Tarihi, s.551

³³Gottfried Wilhelm Leibniz, Monadoloji, çev.Suut Kemal Yetkin, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s.1-2

³⁴Gökberk, Felsefe Tarihi, s.279

³⁵Leibniz, Monadoloji, s.2

³⁶Leibniz, Selection, ed.PhilipP.Winwr, Cahrles Publishing Company, New York 1951

³⁷George MacDonald Ross, Leibniz, Oxford UniversityPress, Oxford 1984, s.98

³⁸Leibniz, Monadoloji, s.2-3

Spinoza'nın monizm ya da panteizmine, Tanrı'nın biricik töz olduğu ve yaratılanların sadece Tanrı'nın modları ya da ilinekleri olduğu fikrine hepten karşı çıkan ilk kişi Leibniz olmuştur. Etika üzerine yazdığı geniş notlardan birinde Leibniz, bedenlerin töz (yani gerçek –metafiziksel- birlikler) olup olmadığı konusunda henüz kesin bir anlayışa sahip olmamakla birlikte, zihinlerin töz olduğundan şüphesi olmadığını belirtir. Leibniz, gençlik yıllarından itibaren bir tözler çokluğuna inanır. Bunun en önemli göstergesi, ilk tezinin konusudur: Bir eyleşim ilkesinin kanıtlanması. Leibniz'e göre, Spinoza'nın töz tanımı çok belirsiz, anlaşılması güç ve akıl yürütmesi derme çatmadır. Daha da önemlisi, Huygens'e bir mektubunda belirttiği gibi, Spinoza, gerçek bir töz tanımı da yapmış değildir³⁹

On sekizinci yüzyılda ise metafiziğe karşı tutum tamamen değişir. Metafizik sözcüğü artık basit bir alay konusudur. David Hume için Metafizik “en tartışmalı bilimdir.”⁴⁰ Sıkı bir empirist olan Hume, “İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma”nın sonlarında metafizikle ilgili şöyle der: “Elimize bir cilt, sözgelişi bir dinbilim ya da okul metafiziği kitabı aldığımızda soralım: İçinde nicelik ve sayı üzerine deneysel akıl yürütmeler mi var? Yok. Peki, olgu sorunu ve varoluş üzerine deneysel akıl yürütmeler? O da yok. Atın öyleyse onu ateşe; çünkü içinde safсата ve kuruntudan başka bir şey olmaz.”⁴¹

Metafizik 18. yüzyılda, Kant'ın deyişiyle her türlü hakarete layık bir bilim olarak görülüyordu.⁴² Metafiziğe karşı sergilenen bu tutum Kant'ın ilgisini çeker. Felsefe tarihi boyunca değişen metafizik kavramının konumunun belirsizliği ve insanı bu derece meşgul eden bu alanın sorduğu soruların bilgi değerinin ne olduğu açığa kavuşturulması gerekir.

Kant'ta metafizik, temelini aklın varlık yapısında bulur.⁴³ Metafizik sorular, gelişigüzel bir bilme hırsının zorlamasından değil, aklın kendisinden gelmektedir. İnsan düşüncesinin karşımızdaki duyular dünyasının sınırları içinde kalmayıp, derinlere gitmek istemesinin temelinde insan aklının varlık yapısı vardır. Şayet insan sadece kendisine ait olan aklını kaybetmek istemiyorsa duyular dünyasının sınırlarını

³⁹Sebahattin Çevikbaş, Leibniz ve Felsefesi: Mantık, Fizik, Metafizik, Çizgi Kitabevi, Konya 2006, s.300

⁴⁰Hume, İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma, çev.Oruç Aruoba, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976, s.77

⁴¹Hume, İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma, s.135

⁴²Kant, Arı Usun Eleştirisi, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2015, Birinci baskıya önsöz.

⁴³Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.68

aşmamalıdır. Felsefenin bu alanında yani metafizik alanında insan aklı kendisini garip bir şaşkınlık içinde bulur. Metafizik alanından gelen sorular, ne geri çevrilebilir, ne de deneylerle kanıtlamalar yapan bilimlerin vardıkları sonuç türünden bilgilerle cevaplandırılabilir.⁴⁴ Kant bu doğal eğilim ile ifade ettiği şey Descartes'in 'doğuştan ideler' kavramı gibi, metafizik hakikatlerin insan zihnine daha doğuştan yerleştirildiği fikri değildir. Kant 'doğal yatkınlık' kavramı ile insanın varlıksal özelliklerinin, doğanın ötesini aşmaya zorladığını belirtir.

İnsanın yanıtlamada güçlük çektiği duyuşsal olanın dışında kalan sorulardan kaçmasının mümkün olmadığı alan metafiziktir. Kant metafiziğin içinde bulunduğu bu durum için şu soruyu sorar: "Eğer metafizik bir bilimse, nasıl oluyor da diğer bilimler gibi genel ve sürekli tasvip kazanamıyor? Yok değilse, nasıl oluyor da bilim kisvesi altında, durmadan böbürlenerek insanın anlama yetisini hiç sönmeyen ama hiç de gerçekleşmeyen umutlarla oyalıyor?"⁴⁵ Bu sorunun yanıtı insanın metafiziğe olan doğal eğiliminde saklıdır. Kant metafiziğe ait sorgulamalar ile ilgili çelişkileri gidermek ve insandaki metafiziğe ait doğal eğilimi açıklamak için aklın kendisinin kaynaklarına başvurur. Akla bu başvuru "metafiziği uğraşmaya değer bulan herkesin, çalışmalarına ara vermesi" ve her şeyden önce "Acaba Metafizik gibi bir şey hiç olanaklı mıdır?" sorusunu kendine sorması gerekir.⁴⁶ Bilimlerin kraliçesi olarak görülen metafiziğe yapılan eleştirilerden sonra Kant, böyle bir bilimin olanaklı olup olmadığını sorgulayacak ve insan bilgisinde konumunun neresi olması gerektiğini gösterecektir.

Saf Aklın Eleştirisi isimli eserin kendisi, insan aklının metafizik konularında tarih boyunca filozoflarca (gelmiş geçmiş düşünürler ve onları takip edenler tarafından) ortaya koyduğu bilgilerde, insanları uzlaşmazlıkla, metafizik sistemlerde nasıl hatalı ve çelişkili yollara düştüğünü gösterecektir. Saf Aklın Eleştirisi'nin en büyük bölümü Diyalektik Transandantal adını taşıyan bölüm, bu sorunlarla uğraşmaktadır.⁴⁷

Kant metafizikten bahsettiği her yerde, aynı zamanda felsefeyi de kasteder. Çünkü ona göre saf akıl bilgisi olarak felsefe, farklı alanlara uygulanan metafizikten başka bir şey değildir. Metafizik ise, saf felsefenin sistemidir. Metafizik sözcüğünden

⁴⁴Heinz Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Doğubatı Yayınları, Ankara 2016, s.66

⁴⁵Kant, Prolegomena, çev. İonna Kuçuradi-Yusuf Örneç, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.3

⁴⁶Kant, Prolegomena, Ankara 1995, s.3

⁴⁷Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.66

“tecrübenin bütün nesnelere toplamı anlamına gelen doğanın sınırları ötesine geçen bir bilim” anlaşılır. Ayrıca “metafizik apriori ilkelere dayandığı ölçüde doğa felsefesidir.”⁴⁸ Bu bağlamda Kant’ın düşüncesinde bütün felsefenin metafiziğe dönüştüğünü söyleyebiliriz. Nitekim ona göre metafizik saf felsefeden başka bir şey değildir. Yani Kant için metafizik felsefenin bir disiplini değil, felsefenin kendisidir.

Kant’a göre metafizik, felsefenin özüdür; şarap ile içme arasındaki bağıntı ve yakınlık ne ise metafizik ile felsefe arasındaki bağıntı ve yakınlık da odur. Metafizik, temel kavramlarımızı/düşüncelerimizi sadeleştirir, temizler ve böylece bütün bilimleri anlamamızı olanaklı kılar. Kısaca o, insan zekâsının en büyük medeniyetidir.⁴⁹ Ona göre herhangi bir tecrübeye yüklenilmeyen bir bilme saftır; saf felsefi bilmeler de metafizikseldir. “Felsefe nedir?” diye sorar ve şöyle cevaplar: “Aklın kavramlar aracılığı ile bilmelerine ilişkin sistem.” olacaktır.⁵⁰

Kant, metafizik gibi problemleri bir alanı incelemesinin ve bu alanın artık gerçekten aydınlatılması gerektiğini düşünüyordu. Çünkü ona göre asıl bilim olanla, bilim olmayan karışmış, hangisi gerçekten bir bilim değeri taşıyan yargılar söylüyor, hangisi temelsiz ve üzerinde düşünmeye değmeyen yargılar dile getiriyor bilinmiyordu. Kant bu nedenle gerçek bilimle sözde bilim ayrımını yapacak ve aklın neyi bilip neyi bilemeyeceğini ortaya koyarak akla sınır çizecektir. O bu çalışmalarını yapıp bitirene kadar metafizikle uğraşan herkesin çalışmalarına ara vermesi gerektiğini söyler.

Metafiziği incelemeye önce, felsefe tarihinde insan bilgisinin değeri bakımından bu alanda neler söylendiğini inceleyecek ve sağlam adımlarla ilerlemeyi hedefleyecektir. İnsan bilgisinin kaynaklarını inceleyen temel iki okul var: Rasyonalizm ve Emprizim. Rasyonalizm aklın her türlü bilgiyi elde edebileceği bir güçte olduğuna inanır. Kant bu görüşte olanların yaptığı felsefeye, akla dair hiçbir eleştiriyi kabul etmedikleri için dogmatizm der. Emprizim ise, duyu ve deneyle temellenen bilgilerin dışında başka hiçbir bilgiyi uğraşmaya değer olarak görmez. Metafizik ile ilgili sorulara tamamen ilgisiz kalırlar. Kant epistemolojisinde de bu iki temel görüşü de eleştirecektir. Ona göre metafiziğe bu denli ilgisiz kalmak boşuna bir çabadır.⁵¹

⁴⁸Kant, Lectures on Metaphysics, trans. and ed. Karl Ameriks, Steve Naragon, Cambridge University Press, USA 1997, s.307

⁴⁹Kant, Lectures on Metaphysics, s.286

⁵⁰Kant, Lectures on Metaphysics, s.113

⁵¹Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.66

Kant Saf Aklın Eleştirisinde metafizikle ilgili şu ifadeye yer verir: “Hava ne kadar kirli olursa olsun insan onu solumaktan asla vazgeçmez.”⁵² Yani insan, metafizik alanının sorduğu sorulara bir temel aramakta ne kadar zorlanırsa zorlansın, yine de kendini bu cevaplanması zor olan sorular içerisinde bulur.

Kant insan aklının sadece teorik kısımdan ibaret olmadığını belirtir. Yani insan akli sadece duyular alınanı kavrayan ve onun üzerine düşünüp teoriler geliştiren bir akıl değildir. İnsan aklının aynı zamanda pratik bir yanı vardır. İnsanın ne yapması gerektiğini söyleyen saf pratik akıldır. Aklın bu yanı insanın varlığının anlamını oluşturan yetisidir.⁵³

Kant insanda bulunun tek aklın iki yetisinin de uyum içinde olması gerektiğini söyler. Yani saf teorik aklın insanın neyi ne kadar bileceğini ve saf pratik aklın insanın ne yapması gerektiğini göstermesi bir uyum ve düzen içinde olmalıdır. İşte Kant Saf Aklın Eleştirisi’nde “İnanca yer açmak için bilgiyi sınırladım” sözünün anlamı bu şekilde açığa kavuşmuş olur.

Kant Salt Aklın Eleştirisi’nde “Ama ne tür bir hazinedir bu gelecek kuşaklara bırakmayı düşündüğümüz? Nedir bu böyle eleştiri yoluyla arıtılacak kalıcı bir duruma getirilmiş metafizik?” diye soracaklardır.⁵⁴ Onun için bu arıtılmış metafizik, kendisinden önceki metafizikle apayrıdır. Gelecek kuşaklara bırakacağı bu yeni metafizik bilim olma özelliğinde bir disiplindir. Klasik metafiziği eleştiri yoluyla yıkan ve temelleri pratik akılla atılan bu yeni metafizik, bu bilimi ilerletmek isteyenlere bırakacağı bir mirastır. Kant çalışmalarında amaçladığı şey, uygun ya da doğru yöntemi keşfedip izlemek ve onun aracılığı ile de, kalıcı bir metafizik kurmaktır.

Evrensel anlamda felsefenin alanı şu sorularla ortaya konulabilir: Neyi bilebilirim? Bunu metafizik gösterir; Ne yapabilirim? Bunu Ahlak felsefesi gösterir; Ne umabilirim? Bunu din gösterir; İnsan nedir? Bunu antropoloji öğretir.⁵⁵ Filozofun görevi de “insan bilgisinin kaynaklarını; onun olanaklı ve faydalı kullanım alanlarını; aklın sınırlarını belirlemektir.”⁵⁶

⁵²Kant, Prolegomena, s.122

⁵³Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.67

⁵⁴Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.27

⁵⁵Kant, Lectures on Metaphysics, s.301

⁵⁶Kant, Lectures on Metaphysics, s.533

Kant'ın anladığı anlamda metafizik, doğal şeylerin ötesine geçen ya da doğal şeyleri aşan bir şeydir; sözcüğün anlamına göre metafizik elden geldiğince tecrübe olmadan, düşünülebilene, rasyonel olanla sınırlandırılmış bir doğa bilimidir. Metafizik doğaya ilişkin empirik bilginin ötesine geçen fiziktir: Burada, onu birisinin belirlemesi olmadan, büyük bir alan bekler. Doğaya ilişkin sınırlarının ötesinde bulunan, sadece apriori olarak bilinen ve sadece insanın bilme yetisi aracılığı ile keşfedilen üç obje vardır: Tanrı, özgürlük, ölümsüzlük.⁵⁷

Heimsoeth'un belirttiği gibi, salt akıl bilgisi son şeyler hakkındaki bilgidir. Salt aklın Eleştirisi'nde araştırılan şey şudur: Duyulara verileni, deneyimi ve deneyimle bilinebilir olanı aşmak isteyen insan bilgisinin sınırlarını yoklamak. Bu metafizikle, metafiziğin güvenli bir bilgi olmak istemesiyle ilgilidir.⁵⁸ Metafizik her türlü apriori bilginin dayanağı, ilkelerin ve bu ilkeleri izleyen her türlü bilginin bilimi olmalıdır⁵⁹

Saf aklın felsefesi, ya tüm apriori bilgi açısından aklın yeteneğini araştıran ve eleştiri olarak adlandırılan ön uygulamalı, ya da gerçek olduğu kadar görünüşte de olabilen bütün felsefi bilgiyi dizgesel olarak sunan ve metafizik olarak adlandırılan saf aklın dizgesidir. Böylece metafizik adı eleştiri de dahil tüm arı felsefeye verilebilecek olan bir addir.⁶⁰ Bu yüzden en genel anlamıyla metafizik saf akıl aracılığıyla kazanılmış olan tüm iyeliğimizin dizgesel olarak düzenlenmiş dökümünden başka bir şey değildir.⁶¹

Metafizik bilgi, başka bir ifadeyle saf akıl bilgisi kaynakları açısından deneyin ötesindedir. Kant'a göre, metafizik bilginin kaynaklarının deneysel olamayacağı "metafizik" kavramında içerilir. Metafizik deneyin ötesinde kalan bilgi olmak zorundadır. Bu yüzden metafizik bilgi, "apriori bilgi veya saf anlama yetisi ve saf akıl bilgisidir." Saf akıl bilgisi olması bakımından onu matematikten ayıran hiçbir özelliği yoktur; bu nedenle ona saf felsefi bilgi denilmesi gerekir.⁶²

Doğayı aşan nesnelere konu edinen metafiziğe insanın doğal bir yatkınlığı olduğu tezi, iki alanın araştırılıp incelenmesini zorunlu kılar. Bu alanlardan biri epistemolojik–bilme yetisine dair–diğeri ise antropolojiktir–bu olanakların taşıyıcısı

⁵⁷Kant, Lectures on Metaphysics, s.418

⁵⁸Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.65

⁵⁹Ernest Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, çev. Doğan Özlem, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s.143

⁶⁰Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.379

⁶¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.20

⁶²Kant, Prolegomena, s.13-14

olan insanın neliğine dair -Bu durumda Kant metafiziğin-taşıyıcısı anlamında-ontolojisini açıklayacak bu araştırmayı epistemolojik ve antropolojik bir açıdan ele alır. Epistemolojik bir araştırma olarak başlaması ve salt bir “bilim kuramı” olarak görülmesi mümkün olsa da Kant için asıl mesele insanın neden doğayı aşan nesnelere gereksinim duyduğu ve bu gereksinimin sonuçlarının ne olduğudur. Böylece Saf Aklın Eleştirisi’nde konu edinen epistemolojik amaç insanın varlıksal özelliklerine dair bir antropoloji olarak değerlendirmek mümkündür.⁶³

Felsefe tarihinde Kant’a kadar olan döneme baktığımızda metafizik hep tartışmalı bir alandır. İnsanın bilme edimleri söz konusu olduğunda metafiziği nereye koyacağımız Kant’a kadar açıklanmamıştır. Aynı zamanda bu alanı görmezden de gelemeyeceğimiz açıktır. Metafiziğin konumunun ne olduğu, insan aklının bu alanın konularına vakıf olup olamayacağı Kant tarafından aydınlatılmıştır. Bizim de bu konuyu ele almamızın önemi bu alanın insan bilgisi açısından bir gerçeklik taşıyıp taşımadığını anlamak, kavramak ve açıklamaktır. Böyle tartışmalı bir alanda Kant problemi ele alırken önce insan aklının neyi bilip neyi bilemeyeceği ile işe başlar. Böylece insan aklına çizilen sınır, ulaşamadığı bilgiler etrafında dönmenin boşuna bir çaba olduğunu ortaya koyar. Zaman ve mekan bağlarıyla bağlı olan insanın anlama yetisi sadece fenomen alanda bir bilgi kümesi oluşturması, insanın metafizikle ilgili yargılarının bilgi değeri açısından ne ifade ettiği de aydınlatılmış oldu. Kant kendinden önceki metafizik tartışmalarının hiçbirine benzemeyen bir tez öne sürdü. İnsan aklının yapısını belirledikten sonra teorik alanda metafiziğin bir iş göremeyeceğini ve dolayısıyla insan aklını oyalamasına izin vermeyeceğini söyledikten sonra bu alanda metafiziği yıkarak insan bilgisinin ilerlemesinin önünü açar. Bunun metafiziği red veya yok sayma anlamına gelmediğini görürüz. Kant pratik alanda metafiziğe özgün bir yer tahsis eder. İnsanın yapıp ettiği pratik alanda, metafizik bir bilim değeri kazanarak kurulur ve insan bilgisini ilerletme özelliğindedir. Bütün çalışmasını eleştirel yöntemle yapan Kant, eleştiri yönteminin önemini de bize göstermiş olur. Bir problemi eleştirel yöntemle çözmek, o alana yönelirken bu güne kadar edindiğimiz bütün bilgileri, ön yargıları bir kenara bırakarak problemi yeniden ele almak ve incelemektir.

Kant kendisinden önceki metafizik çalışmaları eleştirel bir yöntemle incelediği zaman, metafizik alanının konusunu oluşturan yargılar ile bilimi kapsayan yargıların iç

⁶³Taşkiner Ketenci, “Kant Felsefesinde Metafizik ve İnsan Doğası”, Kaygı, 4/2005, Uludağ Üni. s.95

içe olduğunu görür. Dolayısıyla klasik metafizikte incelenen konuların hangi alana ait olduğu aydınlatılmamış, bilimi içeren konular sanki metafiziğin konularıymış gibi incelenmiştir. Kendisi iddiası ise bu ayrımı yaparak, bilim ile sözde bilimi birbirinden ayırmak ve metafiziğin konularını netleştirmektir. Böylece metafiziğin konuları bilim alanını meşgul etmeyecek, insanın bu alanda ilerlemesinin yolu açılacaktır. Fakat biz Kant'ı çalışmaya başladığımızda onun epistemolojisi ile metafiziğini bir birinden ayıramıyoruz. Onun metafizikle ilgili görüşleri epistemolojisi ile sıkı bir şekilde bağlı. Dolayısıyla ona yönelmemiz herhangi bir alanla sınırlı kalmamakla birlikte, onu bir bütün olarak ele almak durumdayız. Böylece bizim önermemiz Kant'ın klasik metafizikte yapmak istediği ayrımı kendi felsefesinde görememekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KANT'TA METAFİZİK ÜZERİNE

1.1. Klasik Metafizik ve Eleştirisi

Kant kendinden önceki metafiziği klasik (dogmatik) metafizik diye adlandırır. Salt Aklın Eleştirisi'nde bilginin sınırlarını gösterirken, aslında metafiziğin imkânsızlığını da göstermiş olur. Çünkü insan fenomenal dünyanın gerisinde nasıl bir gerçeklik olduğunu asla bilemez. Bu nedenle en azından klasik metafizik, onun için bir bilgi kümesi meydana getirebilmesi imkânsız bir disiplindir.⁶⁴ Buna rağmen sürekli bilgi alanını meşgul eden bu disiplin kendisine kadar sınırlarının ne olduğunu ve neyi bilip neyi bilemeyeceği araştırılmamış, üzerine düşünülmemiştir.

Klasik denilen metafizikte, hemen her yerde, yakından bakıldığında anlaşılma zor görünen sorularla karşılaşırız. Onun için dogmatik dediğimiz metafiziğin öğretileri insan bilgisi açısından hiçbir şey ifade etmeyen argümanlardır. Ama Kant'a göre metafiziği Swedwnborg'un ruhlar dünyası hakkında verdiği haberler türünden bir şey olmaktan, anlaşılabilirlik taşımayan ve doğru inançlara götürmeyen uluorta kanaatler toplamı olmaktan kurtarmak gerekir. Buradaki tavrımız açıkça ve alçakgönüllülükle bu konuda hiçbir şey bilmeyeceğimizi itiraf etmek biçiminde olmalıdır.⁶⁵ Bu durumda eleştirel yöntemin ilk adımı, bu güne kadar metafizikle ilgili bildiğimiz tüm öğretileri unutmak ve bu alana yeniden bakmaktır.

Kendinden önceki metafiziği inceleyen Kant'ın, bu alana dogma demesinin sebebi, metafiziğin insanın bilgi dünyasına hiçbir katkısının olmayacağını düşünmesindedir. Felsefe tarihinde metafizik bugüne kadar hep varolmuştur ve var olmaya devam edecektir. Kant bunun nedenini insana bağlar çünkü insanda bu edim, düşünsel varlık olduğu sürece devam edecektir. Metafizik her şeye rağmen hala bir bilimdir; ama metafizik, artık duyulur üstü bir evrenin bilimi değil, tersine insan aklının sınırlarının bir bilimidir. Kant'a göre metafizik insan bilgilerinin bütününe ilişkin ilk ilkelerin bilimidir, eskiden olduğu gibi, varlık teorisi değil.⁶⁶ Böylece Kant metafiziğin

⁶⁴Cevizci, Felsefe Tarihi, s.722

⁶⁵Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.93

⁶⁶Kant, Lectures on Metaphysics, s.109-19, 299-302, 417-27

gerçekte “objenin ne olduğuna ilişkin bir bilim” olmaktan çok “neyin bilinebileceğine ilişkin bilim” olarak anlaşılmasını sağlamıştır. Bu iki anlayışın arasındaki fark klasik metafizik dediğimiz metafizikle Kantçı metafizik arasındaki temel farktır.

Özel bir zihinsel etkinlik alanı olan felsefe genelde şu iki soruyu cevaplamaya çalışır: Varlığın gerçek doğası nedir? Bilgi nasıl olanaklıdır? İlk soru kendinde şey olarak görülen nesnenin gerçek doğası ile; amacı bilme sürecine ilişkin bir kuram oluşturmak bir açıklama vermek ve onun içerimlerini göstermektir. İkincisi ise epistemolojiye aittir. O halde metafizik dediğimiz şey, felsefenin kendisi değil ama felsefenin özel bir ilgi alanı olarak gerçekliğin doğası ve yasalarına ilişkin bir araştırmadır.⁶⁷ Genel olarak varlığın doğasını araştıran metafiziğin tarihi daha önce kısaca belirtildiği gibi ilkçağa kadar dayanır. Düşünme alanını sürekli meşgul eden metafizik, felsefeyle uğraşan herkesin öyle ya da böyle değinmek zorunda kaldığı bir alandır. Klasik metafizik ise Kant’ın kendisinden önceki metafizik çalışmalarını adlandırdığı alandır.

Felsefe tarihinde metafiziğin konu alanı genel olarak Tanrı, evren ve ruhtur. Doğa alanının ötesinde olan bu konuların birbiriyle olan ilişkisi temel metafizik konularını belirler. Doğa ötesi ile ilgili konular olduğu için pozitif bilimlerle uğraşanlar tarafından genelde reddedilir. Ama insan yine de bu soruları kendine sormadan edemez. Çünkü Kant metafiziğin insanın doğal köklerinde bulunduğu emindir. “Hep kirli hava solumayalım diye, günün birinde soluk almaktan büsbütün vazgeçmemiz ne kadar az beklenirse, insan düşüncesinin günün birinde metafizik araştırmalarından büsbütün vazgeçmesi de o kadar az beklenir”⁶⁸ Kant’ın bu düşüncesi insanın metafizikle ilişkisini açık bir şekilde açıklar. İnsan düşünen bir varlıktır. O somut şeyler kadar soyut ve aşkın şeyleri de düşünür. Bu durumda insan var olduğu sürece metafizikte var olmaya devam edecektir. Çünkü insan aklının ilgileri metafizikle doğrudan alakalıdır.

Klasik metafizikle karşılaştırıldığında Kant metafiziğinin oldukça farklı olduğu görülür. Tüm geleneksel (klasik) metafizik işe objenin ne olduğu sorusuyla başlarken, Kant obje hakkında nasıl yargı verdiğimiz ile başlar; geleneksel metafizik nesnelerin herhangi bir niteliğinden haberdar olduğumuz bilinciyle hareket ederken Kant böyle bir

⁶⁷Sebahattin Çevikbaş, “Kant ve Metafizik”, Vadi Yayınları, Ankara 2006, s.144

⁶⁸Kant, Prolegomena, s.122-123

iddiayı, süje ile obje arasında bir bağ kurmamızı sağladığı ileri sürülen şeyi araştırıp çözümler. Böylece metafizik transandantal felsefeye dönüşmüş olur.⁶⁹

Klasik metafizik diye adlandırılan kısım, aslında Kant'a kadar olan metafizik çalışmalarıdır. Kant kendisinden önceki metafiziğin ontoloji kökenli olduğunu söyler. Kendi metafiziği ise bilgi kökenlidir. Yani klasik metafizik varlığın neliğiyle ilgilenmiş onun doğası hakkında çıkarımlar bulunmuştur; oysa Kant'ın metafiziği varlık hakkında ne söyleyebildiğimiz ile ilgili ve dile getirilen yargının bilgi bakımından ne ifade ettiği ile ilgilidir.

Belirtildiği gibi klasik metafizik, felsefe tarihinde ilkçağa kadar dayanmaktadır. İlk çağ filozoflarından Herakleitos ve Parmenides'in görünüş-gerçeklik tartışmaları klasik metafiziğin başladığı noktadır diyebiliriz. Varlığın özünün ne olduğu ve bizim onu nasıl algıladığımız bu düşünürlerce incelenip üzerine birçok argüman geliştirilmiştir. Görünüş ve gerçeklik problemini inceleyen bir diğer düşünür, Platon'un varlığın gerçekliğini idealara yüklemesi ile görünüş dünyasının varlık hakkında bir gerçeklik oluşturmadığını söyler. Platon'un tasarladığı iki dünya ileride metafiziğin seyrinin de bu yönde gelişeceğini gösterir. Klasik metafizik Platon'dan sonra varlık hakkındaki gerçek bilgiyi duyu dünyasından farklı olarak deneyimle elde edemediğimiz bir dünyaya bağlar. Özellikle Ortaçağ metafiziğinin Tanrı ve din üzerine şekillenmesi Platon'un bu çıkarımının bir sonucudur. Daha önce de değinildiği gibi Platon gerçek dünyanın idealar dünyası olduğunu, görünüşlerin de idealardan pay aldıklarını söyler. Böylece töz metafiziği felsefeye kazandırılmış olur. Platondan sonra Aristoteles töz varlık kabul ederek klasik metafiziğin artık töz metafiziği olarak şekil aldığı görülür. Töz ise varlıkta değişmeden kalan niteliklerini çekip aldığımızda geriye ne ise o kalan ve bütün niteliklerin yüklendiği şeydir. Dolayısıyla değişen şeylerin özünde değişmeden kaldığı varsayılan idealist bir kavramdır.

Metafizik karşısında üç farklı duruş vardır: ilki metafiziği felsefenin özü olarak görür; ikincisi, bu konuyla ilgili bir gerçeklik elde edemediği için, anlamsız ve saçma diye metafiziği reddeder; üçüncüsü de metafiziği ihtiyatla kabul eder. Felsefe tarihinde bu üç farklı duruşun örneklerine rastlamak mümkündür. Metafizikle ilgili bir gerçekliğin olmayışı onu düşünce dünyasının dışına itmeye sebep olmuş, metafiziğin

⁶⁹Ernest Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, çev. Doğan Özlem, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s.143

güvenli bir bilgi kümesi oluşturulması istenmiştir.⁷⁰ Felsefenin gerçeklik bilgisi oluşturmasını ve güvenilir bilgiyi temellendirmesini isteyenler metafiziği felsefenin dışında konumlandırmaya ve uğraşılmaya değmeyen bir alan olarak değerlendirmeye başlarlar. Felsefenin yararlı bilgileri dile getirmesi açısından, metafizik felsefenin önünde koca bir engeldir diye düşünenler ile metafiziği bilim olması için farklı argümanlar dile getirenler düşünürlerin çabaları felsefe tarihinde çokça görülür. Ama bunu bir sistem içinde adım adım eleştirerek yapan ilk düşünür Kant'tır.

Kant insan doğasında kökleri bulunan bu alanın bitmez çekişmelerin kavga alanı olarak metafiziği bir bilim gibi kurmak isteyen düşünürlerin başında gelir. Kant'a göre "diğer bilimlerden daha eski olan metafiziğin yazgısı, bugüne kadar ona bir bilimin güvenilir yolunda olmanın doyumunu verememiştir."⁷¹

Kant çalışmasını metafiziğin bilim olma imkanı üzerine yoğunlaştırır. Salt aklın Eleştirisi'nin amacı, İnsan doğasının köklerinde bulunan metafiziğin güvenli bir bilgi dile getirme imkânının ne olduğudur. Heimsoeth'e göre Kant açısından metafizikle ilgili sorular, insan aklına bağlı olan insan düşüncesine ödev olarak sunulan sorulardır, ama bu sorulara açık ve kanıta dayanan yanıtlar verilemez. Metafizik temelini aklın varlık yapısında bulur ve metafizik sorular başıboş bilme hırsının zorlamasından değil, aklın kendisinden kaynaklanır. Yapısı gereği akıl, verilmiş olan duyular dünyasının sınırları içinde kalmayıp derinlere gitmek ister. Felsefenin bu alanın kendisini garip bir şaşkınlık içinde bulan insan aklı, bu alandan gelen soruları ne geri çevirebilir, ne de denemelere başvuran bilimlerin verdikleri türden bilgilerle yanıtlayabilir. Bu teorik aklın gücünün ötesinde bir şeydir.⁷² Metafiziğin kaynağının salt akıl olması Kant'ın insanı bu alandan ayırmanın bir yararı olmadığı düşüncesine götürür. Çünkü her ne kadar metafizik alanın dışında kalmaya çalışsa da insan bu alanın bir parçasıdır. Nitekim felsefeyle uğraşan herkes nihayetinde metafizikle de uğraşır. Bu, her felsefi kuramın sonunda bir metafiziğe dönüşmesi kaçınılmazdır demektir.

Kant metafiziği insan aklının yazgılı olduğu düşüncesine şöyle açıklık getirir: "İnsan usu bilgisinin bir türünden özel bir yazgı ile karşı karşıyadır: Öyle sorular tarafından rahatsız edilir ki, bunları göz ardı edemez, çünkü ona kendi doğası tarafından verilirler; ama yine de onları yanıtlayamaz, çünkü insan aklının tüm yeteneğini

⁷⁰Çevikbaş, "Kant ve Metafizik", s.144

⁷¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.24

⁷²Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s. 66-67

aşarlar.”⁷³ Kant bu sorularla boğuşan aklın bu sorulardan kaçmasının imkânsız olduğunu söyler. Çünkü insanın kendi aklının sorduğu sorulardır. Yine ona göre “akıl bu güç duruma hiçbir suçu olmaksızın düşer. Ama orada görür ki bu yolda işi her zaman tamamlanmamış kalmak zorundadır, çünkü sorular hiçbir zaman sona ermez; bu yüzden öyle temel ilkelere başvurmayı zorunlu görür ki, bunlar tüm olanaklı deneyim kullanımı aşarlar ve yine de öylesine kuşkudan bağışık görünürler ki, sıradan insan usu bile onlarla anlaşma içindedir. Yararlandığı temel ilkeler tüm deneyim sınırlarının ötesine geçtikleri için, bundan böyle deneyimden gelecek hiçbir denektaşını tanımazlar. Bunu sonu gelmez çekişmelerin kavga alanına metafizik denir.”⁷⁴ İnsanın metafizik sorulara cevap arayışının hiçbir zaman tatmin bulamayacağını öne süren Kant, bu alandan vazgeçmenin de imkânsız olduğunu söyler. O halde metafiziğin zorunlu olması gerekir. Sürekli ve devamlı olan bu düşünme biçimi insanın doğal yapısında bulunur.

Kant metafiziğin zorunluluk olduğunu söyledikten sonra, bu alanın korunması gerektiği düşüncesindedir. Çünkü metafizik hiçbir zaman bitmeyecektir. Bu akan bir nehre benzer. Bu durumda metafiziği yıkmaktan çok onu yanlış kullananların felsefesini yıkmak gerekir. Metafiziği faydalı kullanmanın yolları aranmalıdır. Kant bunu şöyle ifade eder: “Genel insan aklının bilgileri metafizikle çok iç içe olduğundan ötürü, metafiziğe olan rağbet hiç azalmayacaktır; bu nedenle de bu okuyucu, bir süre karşı çıkılsa bile metafiziğin tam bir reformunun, hatta şimdiye kadar hiç bilinmeyen bir plan çerçevesinde yeniden doğuşunun kaçınılmaz olduğunu itiraf edecektir”⁷⁵

Bilgi/bilme söz konusu olduğunda Kant, insanın metafizik alanı yok sayması veya onu görmezden gelmesinin mümkün olamayacağını söyler. “Nesnesi insan doğasına ilgisiz olamayacak böyle araştırmalar açısından ilgisizlik taslamayı istemek boşunadır. En son gözden çıkarılacak olan bilimleri ilgilendiren bu ilgisizlik üzerine dikkatle düşünülmesi gereken bir fenomendir.”⁷⁶ Dolayısıyla metafiziğe ilgisiz kalınamayacağı gibi, bir kenara bırakılamaz. Neden üzerinde dikkatle düşünmek gerekir? Çünkü problemleri bir konumdadır, tartışılan ve spekülasyonlara yol açan bir daldır. Onu doğru kavramak lazımdır. Onu küçümsemek de çözüm olmaz. Ona göre, dili kapalı kullanan ve metafiziği küçümseyenlerin öğretileri metafiziğe dönüşür. Çünkü herhangi bir şey düşündükleri sürece bu alana dönmek zorunludur.

⁷³Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.13

⁷⁴Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.13

⁷⁵Kant, Prolegomena, s.5

⁷⁶Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.15

Metafizik tek biçimli bir dal/alan değildir. Kant saf akıl bilgisi olan metafiziği, dogmatik metafizikten ayırma çabasındadır. Çünkü bu alan ona kadar hep yanlış anlaşılmiş ve yanlış yerde konumlandırılmıştır. “Zaman oldu metafizik tüm bilimlerin kraliçesi olarak adlandırıldı ve eğer istenç edim diye alınacak olursa, nesnelere olağanüstü önemi nedeniyle hiç kuşkusuz bu onur sanını hak etmiştir.”⁷⁷ Dolayısıyla Kant için bilimlerin kraliçesi olan metafiziğin yanlış anlaşılmasının nedeni bu alanın yöntem ve konularını farklı yorumlayanların takındığı tutumdur. Bu tıpkı yanlış bir binayı çok yanlış bir yere kurmaya benzer. Burada dikkat edilmesi gereken asıl nokta Kant’ta metafizik bilimlerin kraliçesi olmaya hak kazanacaksa bunu ancak pratik akıl alanında gerçekleştirecektir. Çünkü istenç edimi dediği şey istencin pratik alanda gerçekleştirdiği önemli görevdir. Ancak o alanda metafizik bilimlerin kraliçesi sayılabilir. Bu nedenle metafiziğin geleneksel olandan ayrılması ve konu alanlarının belirlenmesi gerekir. Yeni bir alanda düşünülen bilim olma özelliği Kant tarafından kazandırılmaya çalışılır. Böylelikle aslında bilgi ve bilgi olmayan, bilim ve sözde bilim ayrımı da doğal olarak yapılmış olur.

Kant üstlendiği metafiziğin konu alanlarını belirleme ve sınırlama, onu geleneksel metafizikten ayrı bir yerde bilim olarak inşa etme çabası, onun açısından gerekli gördüğü bir görevdi. Çünkü metafiziğin ne olduğu konusunda bir fikri olmayanlar, onunla ilgili bilim olduğunu iddia eden çalışmalar yürütüyordu. Belli bir ölçütün belirlenmediğinden metafizikle alakasız olanlar, bu konuda bilgi değeri taşıdığı iddiasıyla çeşitli argümanlar dile getiriyorlardı. Kant bütün bunların farkında olduğundan metafiziğin sınırını çizene kadar metafizikle uğraşan herkesin çalışmalarına ara vermesini istedi ve öncelikle kendilerine “Metafizik hiç olanaklı mıdır?” sorusunu sormalarını önerdi.

Klasik metafiziğe karşı çıkan Kant salt akıl alanında onu yıkarken, başka bir alanda metafiziği yeniden kurmanın yollarını arar. Onu en başta problem alanlarını ve yöntemini belirleyip bir bilim olarak yeniden kurmaya çalışır. Kant metafiziğin bilim olup olmadığını, metafizik bir bilimse eğer, niçin diğer bilimler gibi gerçeklik kazanıp kabul görmediğini, bilim değilse, nasıl olup da bu kadar uzun süreden beri bilim kisvesi altında insanın bilme yetisini hiç tükenmeyen, ama hiç de gerçekleşmeyen umutlarla

⁷⁷Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.13

oyaladığını ve yine başka bilimlerin sürekli ilerleyip geliştiği halde bilgeliğin kendisi olmak isteyen metafiziğin hep aynı yerde dönüp durmasını gülünç ve şaşırtıcı bulur.⁷⁸

Klasik metafiziğin, Kant'ın metafizikinden çok farklı olduğunu söylemekte yarar var. Dogmatik metafiziği eleştirerek insan bilgisi açısından bir önem taşımadığını söyleyen Kant, asıl bilgiyi dile getiren yepyeni bir alanın temellerini atar. Salt Aklın Eleştirisi metafiziğin olanaklılığını inceleyen bir kitap olması ve Prolegomena'nın Gelecekte Her Metafiziğe bir önsöz olması, Kant'ın bu sistem kurma amacında ne kadar kararlı olduğunu gösterir. Yeni bir metafiziğin doğuşu ise pratik akıl alanını konu edinen, Pratik Aklın Eleştirisi ve Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi kitaplarında yerini alacaktır.

Klasik metafiziğin ilgilendiği konular göz önüne alındığında, Kant'ın ikili bir tutum sergilediği görülür. Kant maddi ve zihinsel tözlerin ilişkileriyle ilgilenir, ama bu gibi metafiziksel problemlerin çözümü hakkında iyimser değildir. Metafizikçilerin kuramları “aklın rüyaları”dır; hayal görürlerin kuramları “duyumun rüyalarıdır.” Kant ruhla ilgili düşüncesi şöyledir: ruhların var olup olmadığını bilmiyorum; evet, dahası da var, ‘ruh’ sözcüğünün ne anlama geldiğini de bilmiyorum”⁷⁹ ifadesiyle klasik metafiziğe karşı aldığı tavrı görmüş oluruz. Bu durumda Kant'ın onayladığı metafizik ontoloji olarak metafizik değil Cassirer'in de belirttiği gibi epistemolojik olarak metafiziktir. Yani “bilinebilirliğin koşullarını ve sınırlarını” araştıran bir metafiziktir.

Metafiziğin yanlış anlaşılmasının bir sebebi de numen ve fenomen alanının birbirine karıştırılmasıdır. Kant duyuşal olarak kavrayabildiğim alan olan fenomen alanıyla duyuşal sezgiyi aşan numen alanının birbiriyle karıştırılmasının büyük yanlış olduğunu söyler. Deneyimin formu ya da içeriğinden yola çıkarak bir takım metafiziksel hakikatler üzerinden akıl yürütmenin insana veya metafizikçilere herhangi bir getirisi olmayacaktır. İnsanın mümkün deneyimin gerçek koşullarıyla ilgili bilgisinden hareket ederek gerçekliğin doğasıyla ilgili teoriler geliştirmeye çalışmış olan metafizikçiler, ona göre ya basit hatalara düşerler ya da çelişik sonuçlara varırlar. Kant filozofların numen alanı için aklın anlama yetisi ve kategorilerini kullanarak bir takım hakikatler ortaya koymaya çalıştıklarında onların ya sadece antinomilere veya

⁷⁸Kant, Prolegomena, s.3-4

⁷⁹Kant, Lectures On Metaphysics, s.10

paralojizmlere düşeceklerini söyler.⁸⁰ Bu bakımdan Kant'ın numen ve fenomen doktrini metafiziğin konusunu oluşturan idelerin anlaşılmasının temel hususudur. Nitekim ileride açıklanacağı üzere özgürlüğün kurtarılması tamamen bu iki ayrımın anlaşılmasına bağlıdır.

Kant'a göre felsefenin görevi, öylesine övülüp değer verilen bu kuruntuların yitip gitmesine neden olsa bile yanlış anlamadan doğan aldatmacaları ortadan kaldırmaktır. Başka bir deyişle yanlışlığın kaynağını kapayarak metafiziği tüm zararlı etkilerden kurtarmak olmalıdır.⁸¹ Metafizik ise, büyük hayat problemleriyle uğraşmak yerine aklımızın hangi problemlerde başarıya ulaşabileceğini, hangi problemlerin, bilgi yeteneğimizin sınırlarını aştığını araştırmalıdır. O halde metafizik insan aklının sınırlarını araştıran bir bilgidir. Duyulur ve düşünülür dünya arasındaki ayrımı saptamak ve böylece de ilk kez kendi içlerine doğru temellendirmek ve kesinleştirmek metafiziğin bundan sonraki asli görevini oluşturur. Duyulur ve düşünülür dünyaya ait bilgimizi kendilerinde üretebileceğimiz tek bir kaynaktan tek bir düşünme yolundan söz etmek bizi antinomilere düşürmektedir. Kant önermelerin kendi aralarındaki uyumsuzluğuna antinomi der. Bu önermelerin üzerinde deney yapılamayacağı için karşılıkları da aynı güçlüklerle ileri sürülebilir. İnsan aklının doğruluğu ve yanlışlığını kanıtlayamadığı metafizik, işte tam da bu nedenle, "bilgimizin türediği ilke ve koşulları soruşturma" işini üstlenmelidir.⁸²

Metafiziğin insanda doğal bir eğilim olduğunu söyleyen Kant, insan aklının bu durumdan kaçışının olmadığını söyler. Çünkü o, insan aklının ilkelerinin metafizikle iç içe olduğundan dolayı metafiziğe olan rağbetin hiç azalmayacağını belirtir.⁸³ İnsanın zorunlu olan bu alandan kaçmasından çok kendi aklının sınırlarının farkına varır ve metafiziğin konularının hangi sınırlar içinde olması gerektiğini kavrar ise, bu alan onun için aldatmadan çok yarar sağlayan bir düşünce halini alır.

Kant ileride oluşturacağı yeni metafiziği Hume'a borçlu olduğunu söyler. Kant'a göre Hume, metafiziğin "tek ama önemli kavramından, yani neden ve etkinin bağlantılılığı kavramından yola çıktı ve bu kavramı kucağında büyüttüğünü ileri süren akli, kendisine hesap vermeye ve soruyu yanıtlamaya çağırdı: Akıl hangi hakla bir şeyin

⁸⁰Cevizci, Felsefe Tarihi, s.723

⁸¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.27

⁸²Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.127

⁸³Kant, Prolegomena, s.5

öyle bir yapıda olabileceğini düşünebiliyor ki, bu şey konduğunda bununla başka bir şey de zorunlu olarak konsun; çünkü neden kavramı bunu söylüyor.”⁸⁴ Kant dogmatik felsefe (ki bu klasik metafizik anlayıştır) alanındaki araştırmalarına başka bir yön vermesini sağlayan şeyin yıllar önce kendisini dogmatik uykusundan ilk defa uyandıran Hume’un neden-etkinin bağlantılılığına ilişkin bu hatırlatması olduğunu söyler.⁸⁵ Nitekim biz bir olayın olduğunu kavradığımızda bunun arkasından hep bir neden aramaya çalışırız. B olayının gerçekleşmesi hep bir A olayına bağlanır. Ama Hume doğada neden-etki bağlarının deneyimde yerinin olmadığını söyler. Yani “güneş taşı ısıtır” dediğimizde taşın ısınmasını güneşe bağlarız ve ilerideki olgular için hep bu genellemeyi yaparız. Ama Hume güneş ve taş arasında bir bağın olmadığını, bunun bizim alışkanlıklarımızın sonucu olduğunu söyler. Pekâlâ, yarın güneş taşı ısıtmayabilir de. Kısaca bahsettiğimiz nedensellik bağının doğada deneyimlenmediğini söyleyen Hume, Kant’ın metafizikle ilgili görüşlerinin başlayacağı yerdir.

Kant metafiziğin vazgeçilmez ve gerekli bir düşünme biçimi olduğunu ve onun kendisine kadar olan süreçte düştüğü bu durumdan kurtarılması gerektiğini düşünür. Daha önceleri Tanrı, evren ve ruhun ölümsüzlüğü üzerine bir dizge olma iddiasındaki metafizikten, başlangıçta haklı olarak istenebilecek olandan daha çoğu beklenmiş ve bir süre için hoş beklentilerle oyalanmış, bu umutlar aldattıcı çıktığında sonunda evrensen bir küçümseme ile karşılaşılır olmuştur.⁸⁶ Burada metafiziğin hiçbir suçu yoktur. Onu yanlış anlayanlar ve yanlış felsefe yapanlar metafiziği kötü bir noktaya getirmiştir. Çünkü metafiziğin konusu olan idelere gerçeklik kazandırmak isteyenler, bu gerçekliğe ulaşamayınca (ki metafizik böyle bir gerçeklik vereceğini asla iddia etmez) onu en kötü eleştirilerin odağı haline getirmiştir.

Kant’ın Salt Aklın Eleştirisi’nin birinci baskıya önsözü dikkatlice okunduğunda metafiziğe ilişkin şu mesaj açık bir şekilde görülecektir: Felsefe, bizim en yüksek metafizik ilgilerimizin objeleri olan tanrı evren ve ruh hakkında insan aklının kanıtlama yeteneğine dayanan bir sistem olarak kurulduğu zaman, eleştiriye dayanacak güçte, güvenilir bir bilgi değildir. O halde saf anlayış yeteneğinin gerçeklik alanına uygulanması olanaksızdır; kendi başına var olan, duyulur üstü olan, kavranabilir,

⁸⁴Kant, Prolegomena, s.5

⁸⁵Kant, Prolegomena, s.8

⁸⁶Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.382

düşünülebilir olan evrenden bize haber veremez.⁸⁷ Böylece bu ideler hakkında bilgi kümesi oluşturmaya başladığımız anda akıl çıkmaza düşer. Çünkü zaman ve mekan bağlarıyla bağlı olan insan, doğa alanını aşarak zaman ve mekanın olmadığı bir alanda gerçeklik araması boşuna bir çabadır. Salt akıl numen dediğimiz kendinde olan alana dair bize bir gerçeklik sunamaz.

Saf akıl bilgimiz, başka bir ifadeyle teorik aklımız bu biçimde sınırlandırılırsa eğer, metafizikle hala bir şeyler bulunabilir mi? Kant'a göre "obje bakımından bulunamaz, ama suje bakımından bulunabilir."⁸⁸ Salt akıl, kendi yetileri olan anlama yetisini ve duyusallığı metafiziğin konularını oluşturan idelere uygulayamaz. Uygulamaya çalıştığı zaman (klasik metafizik bunu yapmıştır) akıl doğal olarak antinomilere düşer. Bu nedenle idenin karşılığı olan objeyi salt akıl arayamaz. Bu ideler salt akıl alanında boş kalacak fakat başka bir alanda bir gerçeklik kazanacaktır. Kant yeni bir metafiziğin temellerini atmada kendisinin başarılı olduğunu belirttikten sonra şöyle bir uyarıda bulunuyor: Gelecekte Her Metafiziğin Başına Prolegomena olarak koyduğum bu planı yine de anlamayan olursa, düşünmelidir ki: herkesin metafizikle uğraşması gerekli değildir.⁸⁹

Böylece Kant'ın metafiziği reddetmediğini, aksine onu aklımızın en güvenli temeli olarak gördüğünü söylemek, onun metafizik karşısındaki gerçek tavrıdır. Burada asıl söylenecek olan şey Kant'ın metafiziği tamamen yıkmadığı, aksine yukarıda özelliklerini belirttiği yeni bir metafiziği inşa ediyor olmasıdır. Ama böyle bir metafiziğin kurulması klasik metafiziğin en temel kavramı olan neden-etki bağlantılılığı kavramından kuşku duymakla olanaklıdır. Bu Kant'ın ifadesiyle dogmatik metafiziği değiştirmenin en haklı gerekçesidir.

Kant'ın metafizik görüşüne geçmeden önce metafiziğin kaynağının ne olduğu açıklanacaktır. Kant'ın metafiziğin kaynağıyla ilgili görüşleri bu konunun incelenmesini gerekli görüyor. Aynı şekilde metafiziğin yöntemi de çalışmamızın kapsamı açısından aydınlatılmaya çalışılacaktır. Kant insan aklının zorunlu olarak sorduğu metafizik soruların bir şekilde cevaplandırılması gerektiğini düşünür. Dolayısıyla metafiziğin yönteminin ne olduğu, insan aklının aradığı soruların nasıl bir yöntemle cevaplandırılması gerektiği ele alınacaktır.

⁸⁷Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.66

⁸⁸Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.165

⁸⁹Kant, Prolegomena, s.12

1.2. Metafiziğin Kaynağı ve Yöntemi

Metafizik bilginin kaynakları deneyin ötesindedir. Kant'a göre metafizik bilginin ya da saf akıl bilgisinin deneysel olmayacağı, "metafizik" kavramında içerilir. Metafizik, deneyin ötesinde kalan bilgi olmak zorundadır. Bu nedenle metafizik bilgi "apriori bilgi veya saf anlama yetisi ve saf akıl bilgisi"dir. Saf akıl bilgisi olması bakımından onu saf matematikten ayıran hiçbir özelliği yoktur; bu nedenle ona saf felsefi bilgi denilmesi gerekir.⁹⁰ Böylece Kant insan aklını meşgul eden metafizik bilgisinin kaynağının ne olduğunu cevaplamadan önce ne olmadığı sorusuna, duyum ve deneyim olmadığını söyler. İnsanın doğal yetisinde bulunan metafizik aklın apriori kaynağının özelliğidir. Saf felsefe dediğimiz zaman doğal olarak metafiziği anlamamızın nedeni onun duyum alanında bir gerçekliğinin olmamasıdır.

Kant'ta metafiziğin ilgi alanları, ilk önce doğa, ya da zaman-mekan içindeki evren ve insanın bilme yetisi olarak sınırlandırılabilir. Ama problem alanlarının genişliği itibariyle "insan aklının en büyük medeniyeti" olarak çeşitli bilimlere dağıldığını söyler.⁹¹ Bu bilimler klasik metafiziğin konularını oluşturan alanlar olan ontoloji, kozmoloji ve teolojidir. Cassirer bu konuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade eder: Metafiziğin kavramları kullanarak düşünmenin bir aracı olarak görüldüğü ölçüde, genel olarak bütün bilgi alanlarına uygulanabilir. Çünkü akli kullanan tüm bilimler kendi metafiziklerine sahiptirler.⁹² Kant özel bir düşünmenin biçimi olarak gördüğü metafiziği ise ikiye ayırır: Salt metafizik ki bu gerçekliğin doğası hakkında bize bir şey veremeyen, bilim olma niteliğini kendinde taşımayan metafiziktir; uygulamalı metafizik ise, pratik alanın metafiziği olup bir bilim değeri kazanacak olan alandır.⁹³

Metafiziğin kendine özgü alanlarını belirleyen Kant, maddi doğanın metafiziği rasyonel fizik, düşüncenin metafiziği rasyonel psikoloji, doğanın ya da dünyanın bütününün metafiziği rasyonel kozmoloji, doğanın ve bütün doğal varlıkların en üstün yaratıcısına ilişkin metafizik teolojidir. Doğanın olanaklılığının temelini oluşturan varlık Tanrı kavramıdır. Bu yüzden tasarlanan metafiziğin ikinci bölümü rasyonel teolojidir.⁹⁴ Metafiziğin kendine özgü alanları bir bakıma ontoloji ve ahlak felsefesidir. Ontoloji klasik metafiziğin alanıydı ve Kant bu alanın bilgisel bir gerçekliğinin olmadığını

⁹⁰Kant, Prolegomena, s.13-14

⁹¹Kant, Lectures on Metaphysics, s.116

⁹²Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.166

⁹³Kant, Lectures on Metaphysics, s.137

⁹⁴Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.167

söyler. Ahlak yasası ise, Kant'ın kuracağı bilimsel özelliğe sahip pratik alanın metafiziğidir.

Salt Aklın Eleştirisi'nde Kant, metafizikle ilgili daha kesin bir ayırım yapar. Kant'a göre insan aklının özel bir düşünme biçimi olan felsefenin, doğa ve özgürlük olmak üzere iki nesnesi vardır. Buna göre, bunları önce ayrı ayrı ama sonunda tek bir felsefi dizge içinde sunmak üzere, doğa yasasını değil, ama töre yasasını içerir. Doğa felsefesi var olan her şeyle ilgilidir; töre felsefesi olması gereken ile. Ya saf ya da görgül felsefe olarak adlandırılan tüm felsefe, ya saf akıldan hareket eden bilgi, ya da görgül ilkelerden hareket eden akıl bilgisidir. Metafizik saf aklın teorik ve pratik kullanımların metafiziği olarak ayrılır ve böylece doğanın ve ahlakın metafiziğidir.⁹⁵

Kant metafizik soruların, insan aklından bağımsız olarak düşünülemeyen sorular olduğunu söyler. Ancak bu sorulara bilimlerdeki yöntemle cevap verilemez. Bu durumda metafiziğe belli bir yöntem bulunarak bu sorulara cevap verilmesi gerekir.

Kant'a göre, metafizikte, ilk önce, her kavramın gerçekten var olanı gösterip göstermediği, açıklayıp açıklamadığı sorusu sorulmalıdır. Felsefenin soyut kavramları somutluk niteliğinden, yani algı alanında gösterilebilmeden yoksundur. Bu nedenle felsefenin “verilmiş olandan, verili şeyden” kalkması gerekiyor. Kant hem metafiziğin hem de ahlak felsefesinin aynı şekilde hareket etmesini ister: “Emin olan iç deneyime, yani doğrudan doğruya olan bilgiye dayanarak, genel olan bir şeyin kavramında bulunan nitelikleri araştırın; bu iç deneyimde bulduğunuz nitelikler, size o şeyin sözünü vermese bile, birçok şeyler çıkarmanıza yardım edeceklerdir.”⁹⁶

Terimin dar anlamında metafizik, ilki sadece anlığı ve aklın kendisini inceleyen ve bunu genel olarak nesnelere ile ilişkili olan ama verili olabilecek nesnelere varsaymayan tüm kavram ve ilkelerin bir dizgesi içinde yapan (ontoloji); ikincisi de doğayı eş deyişle verili nesnelere toplamını irdeleyen ve dolayısıyla fizyoloji olan aşkınsal felsefeden ve arı usun fizyolojisinden oluşur. Kant'a göre, cisimsel doğanın metafiziği fizik olarak, düşünen doğanın metafiziği de ruhbilim olarak adlandırılabilir. Buna göre metafiziğin bütün dizgesinin dört ana bölümden

⁹⁵Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.381

⁹⁶Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.45

oluştugu görülecektir: Varlıkbilim, Rasyonel Fizyoloji, Rasyonel Evrenbilim, Rasyonel Tanrıbilim.⁹⁷

Heimsoeth'un belirttiği gibi, gençlik yıllarında Kant'ın yöntemi Kartezyen felsefe ile benzerlikler göstermektedir; metafizik, evren, ruh ve tanrı hakkında felsefi bilgi olarak, doğa ilkelerini de içine alan bir evrenbilim olmak isterse- daha önceleri Spinoza'nın göstermiş olduğu gibi çok sıkı dedüktif bir sistem olarak kurulmalıdır. Felsefe sorunlarını tanım ve aksiyomlardan hareketle çözen matematik gibi, kesin ve açık kanıtlara dayanmalıdır. Çünkü metafizik "salt aklın" bir bilgisidir, yani metafizik, her türlü deneyin dışında sadece aklın kavramlarıyla kesin mantık ilkelerine dayanarak kurulabilir. Böyle bir yaklaşım tamamen rasyonalist bir yaklaşım olacaktır.⁹⁸ Fakat daha sonra Kant'ın bu düşüncelerini terk ederek, böyle bir varlık metafiziğinin yerine, bir tür bilgi metafiziği kurmaya çalıştığını göreceğiz. Böylece o bir tür yöntem değişikliğine gitmiştir.

Kant Salt Aklın Eleştirisinin İkinci baskısına yazdığı Önsözde, felsefedeki ve buna bağlı olarak metafizikteki yöntem değişikliğini "Kopernikus'un astronomide yaptığı türden bir devrim" olarak tanıtır. Bu devrimin özü "nesnelerin kendilerini bilgimize uydurmaları gerektiği varsayımı altında, metafiziğin görevinde daha iyi sonuç alıp almayacağımızı" sınamaktır.⁹⁹ Kant'ın düşüncede gerçekleştirdiği bu dönüşümle birlikte, düşünce artık nesne merkezli değil, özne merkezli olacaktır.

Kant, eleştirinin aklımızın öz-bilişine ilişkin bir sistem üreteceği kanaatindedir; işte bu nedenle, eleştirel yöntem metafiziğin yöntemi olmalıdır. Metafiziğin başvuracağı yöntem her türlü bilginin kaynağını tek bir noktaya, tek bir başlangıca dayamak isteyeceği yöntem olmayacağı için, metafiziğin gereksinim duyduğu yöntem eleştirel yöntem olmalıdır. Her türlü bilginin kaynağını tek bir noktaya, tek bir başlangıca dayamak isteyen bir yöntem başvurana metafizik, boş bir düşünme oyunu olarak bir kenara atılmalıdır.¹⁰⁰

Daha önce belirtildiği gibi özel bir düşünme biçimi olan metafizik, salt metafizik ve uygulamalı metafizik olarak ayrılabilir. Saf aklın bütün tecrübelerinden bağımsız olarak yargıda bulunması salt metafizik olarak, apriori ilkelerin tecrübenin verilerine

⁹⁷Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.381

⁹⁸Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.31

⁹⁹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.25

¹⁰⁰Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.127

uygulanması ise uygulamalı metafizik olarak adlandırılabilir. Başka bir deyişle metafizik doğal yatkınlık/eğilim olarak metafizik ve bilim olarak metafizik olarak ikiye ayrılabilir.¹⁰¹

Kant'a göre diğer bilimlerle ilgisi ve homojenliğini düşündüğümüzde, metafizik için sınırlar oluşturamayacağımız açıktır. Ama buna rağmen biz onu diğerlerinden bütünüyle farklı ve heterojen olarak düşünmeliyiz. Felsefenin objesi metafizik sisteminde bulunmalıdır, o sadece saf aklın düşünebileceği her şeye yayılır. O çeşitli bilimlere dağılan her şeyi içine alır. Bu nedenle bir metafizik "aklın idare ettiği her bilimde", yani aklın tecrübe olmadan sahip olduğu ilkelerin biliminde olanaklı olmalıdır. Matematik, tarih, ahlak, doğa, vb. Doğa metafiziği, aklın pratik kullanımına ilişkin ilkelerini içine alır. Maddi doğanın metafiziği rasyonel fizik, düşüncenin metafiziği rasyonel psikoloji, doğanın ya da dünyanın bütününe olanaklı olmasının temelini oluşturan varlık kavramı tanrı kavramıdır. Bu yüzden tasarlanan metafiziğin ikinci bölümü rasyonel teolojidir.¹⁰²

Metafiziğin konu alanlarını teoloji ve psikoloji olarak belirleyen Kant¹⁰³ başka bir yerde de metafiziğin, en genel anlamda ahlak felsefesi ve ontoloji başlıkları altında toplanabileceğini, metafiziğe ait olan temel bilimlerin de ontoloji, kozmoloji ve teoloji olduklarını ifade eder. Ayrıca insan bilgisinin apriori ilkelerinin incelendiği transandantal felsefenin iki bölümü olan, duyarlılığın apriori ilkelerinin incelendiği transandantal estetik ile kavrayışın apriori ilkelerinin incelendiği transandantal mantık da metafiziğin alanına dâhildir.¹⁰⁴

1.3. Metafizik ve Salt Akıl

Kant Salt Aklın Eleştirisi'nde Transendental Diyalektik bölümünde metafiziği ayrıntılı bir şekilde inceler. Bu bölümde Kant metafiziğin bilimsel geçerlilik bakımından ne başarabileceğini araştırıyor. Burada akıl kelimesi dar anlamda kullanılmaktadır. Dar anlamdaki akıl, insanın -salt anlama yetisinin işlemlerine göre- daha ileri giden, daha yeni olan bir yeti, etkinliği olarak görülüyor. Salt anlama yetisi, kategorileri nasıl kendinde taşıyorsa, dar anlamdaki akıl da kendisinde bir takım apriori

¹⁰¹Kant, Lectures on Metaphysics, s.113-137

¹⁰²Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.167

¹⁰³Kant, Lectures on Metaphysics, s.128

¹⁰⁴Kant, Lectures on Metaphysics, s.337-339

kavramlar taşır. Aklın bu apriori kavramlarına, Kant ‘ideler’ adını verir.¹⁰⁵ Bu bölümde aklın idelerinin, gerçek bilgiler için ne başaracağı ele alınacak, araştırılacaktır. Salt aklın iki temel yetisi vardır: Duyusallık ve anlama yetisi. Bilginin oluşumu bu iki yetinin birlikte çalışmasına bağlıdır. Duyusallıkta görünün apriori formları olan zaman ve mekan varken, anlama yetisinde saf kavramlar olan kategoriler mevcuttur. Akıl ise bilgiyi düzenleyen, duyusallıktan gelen karmaşıklığa düzen veren bir edimdir. Dar anlamdaki akıl aslında aklın özel bir kullanışıdır. Geniş anlamdaki akıl ise tüm bu yetileri kapsayan, bilgi oluşumunda olan tüm yetileri içine alan akıldır.

Bilme yetisinin anlık yanı bu kategorileri yalnızca fenomenlere uygulamaya özen gösterirken akıl yanı onları numenlere uygulamaktan çekinmez. Kendinden şeylerdeki şartsız olanı, görelî olmayanı bilme eğiliminde olan akıl, söz konusu bilgi kalıplarını uygulanmamaları gereken bir alana, yani zaman ve mekan dışı olan psikolojik, kozmolojik ve teolojik idelere uyguladığı için, bu konularda onun çelişkilere düşmesi kaçınılmazdır.¹⁰⁶ Kant salt akılda üç temel ide bulunduğunu söyler. Psikolojik dediği ruh idesinin incelendiği alan, kozmolojik alan doğada nedensel bağlarla bağlı olan fenomen alanını, yani evren idesini inceler. Teolojik alan mutlak yetkinlik alanı olarak Tanrıyı inceler. Daha önce belirtildiği üzere salt akıl yetileri olan duyum ve anlama yetisini bu alana uyguladığımızda akıl antinomilere (çelişkiler) düşer. Aklın düştüğü bu çatışkı yargıların uyuşmazlığını belirtir. Kant antinomi terimini duysal algı alanına (fenomen) özgü aklın kategorileri ve ilkelerini, saf düşünce alanına (numen) uygulandığı zaman çelişkili olan sonuçları tanımlamak için kullanır.

Saf Aklın Eleştirisi’nin Transandantal Diyalektik bölümünde Kant, psikolojik, kozmolojik ve teolojik idelere ilişkin önermelerin sentetik apriori türünden önermeler olup olmadıklarını göstermeye çalışır.¹⁰⁷ Kant tarafından bilimsel bilginin zorunlu şartı olarak görülen “sentetik apriori önermeler”in varlığı konusunda matematik ve doğa biliminde çözüme kavuşturulma ihtiyacında olan problemlerli bir durum gözüküyor. Onun için esas problem metafiziğin alanında bu tür önermelerin bulunup bulunmadığıdır. Klasik metafizik öne sürdüğü önermelere hep bilimsel özellikte gibi bakmıştır. Kant için metafizik eğer gerçekten bir bilim olacaksa, doğa bilimi ve matematikte olduğu gibi “sentetik apriori önermeler”e sahip olmak zorundadır.

¹⁰⁵Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.98-99

¹⁰⁶Kant, Prolegomena, s. 83-92

¹⁰⁷Veli Urhan, “Kant’ın Bilgi Kuramında Metafiziksel Önermelerin Statüsü”, Vadi Yayınları, Ankara 2006, s.164

Kant bilim yapan akılda (yani salt akıl) bilginin oluşumunun ilk kökü olan duyusallığı Transandantal Estetik bölümünde inceler. Bir şeyi bilmek istiyorsak eğer, o şey hakkındaki kavramların Kant'ın saf görü formları dediği zaman ve mekan ile duyu verilerine bağlanması, yani bilmek için nesnelere ilgileri kurulmuş kavramların bulunması gerekir. Fenomenleri algılayan duyusallık onu anlama yetisine getirmeden önce zaman ve mekan formları içinde alır. Böylece algıladığımız her obje görü formları olan zaman ve mekan ile iç içedir. Duyusallığın apriori formları olan bu görüler bilgiyi dile getiren sentetik apriori önermelerinde temelini oluşturur. Bilginin deneyimle başladığını söyleyen Kant, bilgi sürecinde ilk işlevi gören duyusallığın önemine vurgu yapar. Zaman ve mekan formlarının bilgi için ne denli önemli olduğuna yakından bakalım.

1.3.1. Görünün Formları

1.3.1.1. Uzam (Mekan)

Kant uzamla ilgili Salt Aklın Eleştirisi'nde şu tanımları yapar:

“Uzay dış deneyimlerden türetilen görgül bir kavram değildir.”

“Uzay tüm dış sezgilerin temelinde yatan zorunlu bir apriori tasarımdır.”

“Uzay genel olarak şeylerin ilişkilerinin diskursif ya da, söylendiği gibi, evrensel bir kavramı değil, ama bir arı sezgidir.”

“Uzay verili sonsuz bir büyüklük olarak tasarımlanır.”¹⁰⁸

Bu tanımlardan sonra Kant uzamla ilgili şu sonucu elde eder:

“Uzay herhangi bir kendinde şeyin özelliğini temsil etmediği gibi onları birbirleri ile ilişkileri içinde de sunmaz; eş deyişle, nesnelere kendilerine bağlı ve sezginin tüm öznel koşulları soyutlandığı zaman bile sürececek bir belirlenimi temsil etmez. Uzay dış duyunun tüm görüngülerinin biçiminden, duyarlılığın öznel koşulundan başka bir şey değildir, bu koşul ki, bizim için dış sezgi yalnızca onun altında olanaklıdır.¹⁰⁹ Kant böylece uzam formunu öznenin algısına bağlar. Bizler herhangi bir objeyi uzamda algılarız. Bu nedenle uzam bir kavram değil, bir görüdür. Kişinin duyusallığının apriori formudur. Yani deneyle hiçbir şekilde karışmamış ama objeyi

¹⁰⁸Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.79-82

¹⁰⁹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.83-84

algularımıza getiren bilginin zorunlu formudur. Bu durumda dış dünya dediğimiz görünüş dünyasında her şeyi soyutlarsak geriye sadece uzam kalacaktır. Bunu bir gözlüğe benzetebiliriz. Gözlüğün bir camı uzam diğer camı zaman olsun, algılayacağımız her objeden önce bu formlar zorunlu olarak yüklenip algıya öyle getirilir. Böylece Kant geometrinin uzam sayesinde algılanabildiğini söyler. Çünkü biz bir üçgeni tasarımıladığımızda veya bir daireyi bunu uzam görüşü sayesinde tasarımılayabiliriz. Salt sentetik apriori yargılarla kurulan geometri ve mekanik gibi bilimlerin olanağı, bu algı formlarının kendimizde apriori olarak bulunmasına dayanır.

1.3.1.2. Zaman

Kant uzamla benzer şekilde zamanı da Salt Aklın Eleştirisi'nde şöyle tanımlar:

“Zaman herhangi bir deneyimden türetilen görgül bir kavram değildir.”

“Zaman tüm sezgilerin temelinde yatan zorunlu bir tasarımıdır.”

“Zaman ilişkilerini ilgilendiren apodiktik temel ilkelerin ya da genel olarak zaman belitlerinin olanağı da bu apriori zorunluluk üzerine dayanır.”

“Zaman diskursif, ya da, söylendiği gibi, evrensel bir kavramı değil, ama arı bir duyusal sezgi biçimidir.”

“Zamanın sonsuzluğu tüm belirli zaman büyüklüklerinin ancak temelde yatan tek bir zamanın sınırlanışları yoluyla olanaklı olmalarından daha ötesini anlatmaz.”¹¹⁰

Kant, zamanın deneyimlenemez olduğunu, duylara verileni almamızı sağlayan zorunlu bir görü form olduğunu söyler. Zaman akıl yürütmelerle elde edeceğimiz bir kavram değil, aynı uzam formu gibi zaman formu da bilginin oluşmasında rol oynayan görünün zorunlu formlarıdır. Kant zamanı, “nesnelerin kendilerinde olmalarında değil, yalnızca özneye bağlar.”¹¹¹

Zaman ve uzamın mutlak bir gerçekliği yoktur. Zaman ve mekan düşünsel (ideal) formlardır. Fakat bu durum zaman ve uzamın bir hayal ürünü olduğu sonucunu çıkarmaz. Bu formlar insan aklının zorunlu ve genel formlarıdır. Kant buna “zaman ve mekanın transendental idealitesi” der. Bu formların deneysel gerçeklikleri algıladığımız her şeyde vardır. Çünkü zaman ve mekan duylara dayanan algıyı anlama yetimize

¹¹⁰Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.87-88

¹¹¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.93

getirir. Fakat bu gerçeklik sadece biz insanlar için varolan bir gerçekliktir.¹¹² Kant zaman ve uzamın sadece duyumlayabildiğimiz alanın salt formları olduğunu, kendinde şey dediğimiz numen alanıyla ilgili bize hiçbir şey vermediğini söyler. Yani biz görü alanında olana zaman ve mekan formlarını uygulayabiliriz fakat diğer alanda (numen) bu formları uygulayamayız.

“Zaman ve uzay buna göre iki bilgi kaynağıdır ki çeşitli sentetik bilgiler bunlardan apriori türetilir. Özellikle arı matematik uzamın ve ilişkilerinin bilgileri açısından parlak bir örnek sunar. Zaman ve uzay, birlikte alındıklarında, tüm duyuşsal sezginin arı biçimleridirler ve böylece apriori sentetik önermeleri olanaklı kılarlar. Ama bu apriori bilgi kaynakları, yalnızca duyarlılığın koşulları olmakla, kendi sınırlarını da belirlemiş olurlar; başka bir deyişle, nesnelere ancak bunlar görüngüler olarak görünebildikleri ölçüde uygulanabilirler, ama kendilerinde şeyleri sunmazlar.¹¹³ Böylece Kant, bilginin oluşmasını sağlayan ilk adımın bu iki görü formundan geldiğini ama bu görü formlarının yalnızca algı alanını yani fenomen dediğimiz alanın bilgisini oluşturmada aktif olduğunu söyler.

Kant’ın bu zaman ve uzam fikri felsefe tarihinde kendisinden öncekilerle hiçbir şekilde benzerlik göstermez. Hatta kendisinden önceki zaman fikrinin, modern haline dönüştürdüğünü söyleyebiliriz.¹¹⁴

Russell Kant’ın uzam ve zamanla ilgili fikirlerini şöyle değerlendirir:

“Uzay ve zaman öznel, onlar algı aygıtımızın parçasıdır; ama tam da bu nedenle, deneyimlediğimiz her şeyin, geometrinin ve zaman biliminin ele aldığı karakteristikleri sergileyeceğinden emin olabiliriz. Her zaman mavi gözlük takarsanız, her şeyi mavi gördüğünüzden emin olabilirsiniz (bu, Kant’ın verdiği örnek değil). Aynı şekilde her zaman zihninizde uzay gözlükleri taktığımız için, her zaman her şeyi uzayda gördüğünüzden eminsiniz. Bu nedenle geometri deneyimlenen her şey için geçerli olması gerektiği anlamında aprioridir; ama benzer herhangi bir şeyin, deneyimlemediğimiz kendinde şeyleri için geçerli olduğunu varsaymamız için hiçbir neden yoktur.¹¹⁵ Gözlük benzetmesi yapan Russel, algıladığımız bütün fenomenleri bir zamanda ve bir mekanda algıladığımız gerçeğine değinir. Salt aklın duyuşallık yetisinde

¹¹²Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.80

¹¹³Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.94

¹¹⁴Deleuze, Kant Üzerine Dört Ders, s.15

¹¹⁵Bertrand Russell, Batı Felsefesi Tarihi III, çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s.381

bulunan apriori formlar gibi, aklında kendinde bulundurduğu bir takım apriori ideler vardır. Kant bu idelerin metafiziğin konusunu oluşturan temel kavramlar olduğunu söyler ve bu idelere anlama yetisinin kategorileri uygulandığı anda akıl zorunlu olarak çelişkilere düşer.

1.3.2. Salt Aklın İdeleri

Kant saf akıl kavramlarına “transandantal ideler” adını verir. Kant ide kavramını şöyle tanımlıyor: nesnelere hiçbir deneyde verilemeyecek olan zorunlu kavramları anlıyorum. Bu kavramlar aklın doğal yapısında diğerleri ise anlama yetisinin doğal yapısında bulunur.¹¹⁶ Kategorilerin kaynağını anlama yetisini bütün yargılarının dört işlevinde bulduğumdan, idelerin kaynağını aklın çıkarımlarının üç işlevinde aramam doğaldı; çünkü böyle saf akıl kavramları (ideler) bir kere verilince, bunları doğuştan saymak istemiyorsak, ancak ve ancak akli kendisinin aynı ediminde bulabiliriz.¹¹⁷

Böylelikle Kant için ideler, aklın kendi doğası sayesinde ortaya çıkarlar ve zorunlu olarak anlama yetisinin bütün kullanımı ile ilişkilidirler. Akıl ideleri üreten yetidir. Saf aklın kavramları ise deneyle sınırlı değildir. Bu kavramların karşılığı hiçbir deneyde bulunamaz.

Kant metafiziğin bilimsel gerçeklik bakımından ne başarabileceği ile ilgili çalışmasına “Transendent Diyalektik” demekle şu noktaya işaret etmektedir: Eğer akıl kendisindeki idelerle güvenli ve gerçek bir bilgiye varmak isterse, hataya düşer. Diyalektik kelimesi Kant’a Platon ve Hegel’deki anlamından farklı olarak özel bir anlamda kullanılır. Kant bu terimi, kendi içinde boşu boşuna dönen bir kavram çatışması anlamında Sofistler’den ve Eristikler’den almıştır. Kant bu bölümde, salt akla dayanan metafizik kanıtlamaların yanlışlığından söz etmez; onun göstermek istediği bambaşkadır. O insan aklının yapısında bulunan, akıl sahibi kimsen kendisinden kaçamayacağı bir dinamizmin varlığını göstermek istemektedir.¹¹⁸

Anlama yetisinin bütün saf bilgilerinin özelliği, kavramlarının deneyde verilmesi ve ilkelerinin deneyle doğrulanmasıdır; buna karşılık aklın aşkın bilgileri, yani ideleri

¹¹⁶Kant, Prolegomena, s.81

¹¹⁷Kant, Prolegomena, s.83

¹¹⁸Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.99

söz konusu olduğunda, deneyde verilmezler; ilkeleri de deneyle ne doğrulanabilir, ne yanlışlanabilir.¹¹⁹

Salt anlama yetisinin bütün bilgisi, bir koşullar yığını içinde olup biter. Örneğin bir olay, nedensellik ilkesine göre, kendisinden öncekine bağlanır ve buna göre ortaya çıkar. Zaman- mekan içinde bulunan bir şeyi daima başka bir şey belirler. Buna karşılık akıl, anlama yetisinin sınırını aşarak daima koşulsuz olana ulaşmaya çabalar. Anlama yetisi her zaman bir koşullar yığını içinde dönüp dolaştığı halde; akıl birbiri ardınca sıralanan koşulların dizisinin bütününü kavramak ister. Kant'ın deyişiyle: Akıl ideleri koşulların bütünlüğü ile uğraşır.¹²⁰

Daha önce belirtildiği gibi salt aklın üç temel idesi vardır. İlk ide psikolojik, ikincisi kozmolojik, üçüncüsü teolojiktir; üçü de her biri kendi tarzında olmakla birlikte diyalektiğin ortaya çıkmasına neden olduklarından, saf aklın bütün diyalektiğinin bölümlenmesi buna dayanır.¹²¹ Böylece en yüksek akıl idesine uygun olarak başlıca üç skolastik metafizik yapılmıştır. Bunlardan birincisi, rasyonel psikoloji(salt aklın felsefi ruh teorisi); ikincisi rasyonel kozmoloji(evren hakkında empirik araştırmalara dayanmayan, akla dayanan teori);üçüncüsü, rasyonel teolojidir (din kaynaklarına, din geleneklerine dayanmayan; salt akla dayanarak tanrının varlığı hakkında kurulan teoriler).¹²² Kant geleneksel metafiziğin rasyonel psikoloji, rasyonel kozmoloji ve rasyonel teoloji olarak üçe ayrıldığını düşündüğü için bu yanlısamları üç başlık altında inceler.¹²³

Kant aklın sadece deney alanında kullanılmasını “sonsuz kadar yinelenen sorular” demek olduğunu belirtir. Her tek deney bu kullanımın bir bölümünü oluşturur ama olanaklı deneyin tümü deney konusu değildir; bu aklın bir sorunudur. Yanıtı aranan soruların çözümü duyular dünyasında ve bu dünyayı anlamaya yarayan anlama yetisi kavramlarında bulunmaz. Akıl bu sorunu aşabilmek için idelere gereksinim duyar.¹²⁴ Böylece Transendental Diyalektik üç büyük bölümde bu üç ideyi ele alıp incelemektedir. Birinci bölümde ruh idesi ele alınmaktadır. Bizim ruhsal-varlık hakkında bilgimizden, yani kendimizde bildiğimiz ‘ben-belliği’nden kalkarak, hiçbir

¹¹⁹Kant, Prolegomena, s.82

¹²⁰Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.100

¹²¹Kant, Prolegomena, s.83

¹²²Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.101

¹²³Cevizci, Felsefe Tarihi, s.725

¹²⁴Kant, Prolegomena, s.108

koşula bağlı olmayan bir ruhun varolduğu hakkında yargılara varmak, yanlış bir sonuç çıkarmaktadır. Bu aklın bir paralogizmi (mantıki yakıştırmasıdır); çünkü bedene bağlı olmayan ama insanın yaşamasının, eylemlerinin sürekliliğini sağlayan manevi bir cevherin varolduğuna kendi ruhsal varlığımız hakkında bilgiden kalkarak varamayız.¹²⁵

1.3.2.1. Psikolojik İde

Saf aklın diyalekteliğinde ilk adım psikolojik ide olarak nitelendirilen ruh idesini konu edinir. Bu eleştiriye aynı zamanda ruhun ölümsüzlüğü de denilir. Klasik metafiziğin ruhun bir töz olduğunu, varlığı sonsuza kadar devam edeceğini dile getirmesi, Kant için aklın mantıksal açıdan yanılısamalardan biri olan paralojizme düşmesine sebep olur. “Genel olarak paralojizm, kıyasın içeriğinden çok formundan kaynaklanan çıkarım hatalarını ifade eder. Ancak Kant'ın rasyonel psikolojiye atfettiği paralojizm daha çok transendental bir zeminden kaynaklanan transendental paralojizmdir.”¹²⁶

Kant klasik metafiziğin ruh ile ilgili salt aklın kategorilerini bu ideye yüklemesini şöyle açıklar: “Ruh, niceliğine göre töz; niteliğine göre yalın; bağıntı kategorisine göre birlik (çokluk değil) ve son olarak da kiplik kategorisine göre şeylerle/görünümlerle etkileşim halindedir.”¹²⁷ Kant aklın tözel olanı aramasının doğal olduğunu belirtir. Çünkü aklın tözsel olanı elde etmeye çalışması onun bu alana yatkınlığından gelir. Onun için asıl sorun anlama yetisinin bu alanı kavramaya zorlanmasındadır. Kant, klasik metafiziğin akli tözsel olanı kavramaya zorlamanın akli sadece diyalekteliğe düşüreceğini söyler. “Çünkü anlama yetimiz, doğal yapısı gereği, her şeyi çıkarımsal olarak, yani kavramlarla, dolayısıyla da sadece yüklemelerle düşünür, bunların mutlak öznesinin ise hep eksik kalması gerekir.”¹²⁸ Dolayısıyla anlama yetisini idelerin kavranmasına zorlamak akli sadece çıkmaza sokmaktır ve bu çabanın da bilme açısından hiçbir faydası yoktur.

Rasyonel psikolojinin benlik ya da ruhun bir töz olduğu ana tezi metafiziğin bir yanılısaması olarak karşımıza çıkar. Bu, hiç kuşku yok ki ruhun zaman içinde kendi kendisiyle aynı kalan basit bir töz olduğu; onun mekan içindeki nesnelere, özellikle de

¹²⁵Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.102

¹²⁶Küçükparmak, Kant'a Göre Metafizik Bilginin İmkkanı, s.199

¹²⁷Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.372

¹²⁸Kant, Prolegomena, s.46

kendi bedeniyle belli bir ilişki içinde bulunduğu tezleri için de aynı yanılısama geçerli olmak durumunda.¹²⁹

Kant ruhun ölmezliği ile ilgili çıkarımların “Ben” fikrinden yola çıkılarak yapıldığını görür. Ona göre “Ben” algısız bir kavramdır ve daha öncede belirttiği gibi algısız kavramlar boş olmaya mahkûmdur. Çünkü Ben, “en ufak bir kavramı olmaksızın, bir varoluşun duygusundan başka bir şey değildir.”¹³⁰ Böylece ruh ile ilgili çıkarımlar hep boşa bir çabadır. Kant ruhla ilgili düşüncelerini Salt Aklın Eleştirisi’nde şöyle ifade eder: “Ruh tözdür, önermesi pekala geçerli sayılabilir, eğer bu kavramın bizi en küçük bir biçimde ileri götürmediği, ya da düzmece ussal ruh öğretisinin olağan sonuçlarından herhangi birini, örneğin ruhun tüm değişimlerde ve giderek insanın ölümünde bile her zaman sürdüğünü öğretmediği, kısaca bu kavramın bir tözü olgusalılıkta değil yalnızca ideada belirttiği kabul edilirse.”¹³¹ Böylece Kant ruh idesinin bir içerik kazandırılmaya çalışılmasını kabul etmez ve klasik metafiziğin bu tutumunu tamamen reddeder.

Kant ruhla ilgili: “Kalıcılık ise, kendi başına şey olarak töz kavramından hiç çıkarılamaz, ancak deney için kanıtlanabilir.”¹³² ifadesiyle kalıcılığı ruha atfetmenin yanlış bir akıl yürütme olduğunu açıklar. Heimsoeth ruh idesi ile ilgili şunları ifade eder: “Bizim ruhsal varlık bilgisinden yani kendimizde bildiğimiz ben birliğinden kalkarak, hiçbir koşula bağlı olmayan bir ruhun varolduğu hakkında yargılara varmak, yanlış bir sonuç çıkarmaktır. Bu aklın bir paralogism’idir (mantıki yakıştırmasıdır); çünkü bedene bağlı olmayan, ama insanın yaşamasının, eylemlerinin sürekliliğini sağlayan manevi bir substansın var olduğuna, kendi ruhsal varlığımız hakkındaki bilgidен varamayız.¹³³ Ruhun ölümsüzlüğü ve bir töz olduğu argümanları Kant için deneyimin sınırlarını aşan tartışmalardır. Anlama yetisinin kategorileri, numen-fenomen ayrımı ve görüsüz kavramların boş olduğu çıkarımları ile idelerin içerik kazanamayacağı Kant tarafından kanıtlanır.

Kant idelerin kendisinin bilgisini elde edilmesi amacıyla kullanılmasını aldatıcı ve temelsiz bulur. Tanrı, ruh ve evren gibi anlama yetisi varlıkları (noumena) hakkında

¹²⁹Cevizci, Felsefe Tarihi, s.726

¹³⁰Kant, Prolegomena, s.46

¹³¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.376-377

¹³²Kant, Prolegomena, s.47

¹³³Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.106-107

“ne saf görümlerle ne de saf anlama yetisi kavramlarıyla belirli hiçbir şey bilemeyiz.”¹³⁴ Böylece Kant insanın bilme yetilerini yapısında bulunan saf anlama yetisi bilgilerinin ve ilkelerinin deneyim alanının dışında kullanılmaya duyulan eğilim, anlama yetisini boş çıkarımlar yapmaya götürdüğünü söyler.

Kant aklın diğler bir idesi olan evren idesini açıklarken bu ide çevresinde hayale dayanan diyalektik temellendirmeler, “Salt Aklın Antinomileri” adlı bölümde ele alınır. Kant burada zaman ve mekan bağları ile bağlanmış olan biz insanlar için, şeylerin bütünümlü kavramak isteyen evren idesinin, hiçbir şekilde gerçeklikle doldurulamayacak boş bir kavram olduğunu gösterir. Diğler yandan biz insanlar için gerçek bilgi, algı alanının boyutları içinde olanaklıdır. Gerçi algı alanının koşulları olan zaman ve mekan bizi sonsuza götürür; ama sınırsız olan (mutlak olan) hakkında bir yargıya varma hakkını bize veremez; çünkü biz, düşüncemizle bütünü kavrayarak, koşulların dışında olan, hiçbir koşula bağlı olmayan bir birliğe ulaşmayı istediğimiz anda, yanılsama başlar. Burada artık terimlerin boş formlarının mantığı, “görüntü mantığı” çalışmaya, işlemeye başlar; hakikat oldukları aynı şekilde gösterilebilen karşıt teoriler birbirleriyle çarpışırlar.¹³⁵

1.3.2.2. Kozmolojik İde

Kozmolojik ide yani evren idesi adını, duyulur alanın konu edinmesinden (ruh idesi duyulur değildi) dolayı alır. Birçok metafizik sistem evreni zaman ve uzam bakımından bir başlangıcı (sınırı) olduğunu söyler. Yani oluşu belli bir zamanda başlamış kapalı bir bütünü. Bu metafizik teorilerden daha az önemli olamayan başka teoriler de, evrenin zaman ve uzam bakımından sonsuz olduğunu söylerler. Yani hep varolmuş ve hep varolacak bir bütünü olarak görürler.¹³⁶ Böylece Kant çalışmasının bu bölümünde, önce bütünü inandırıcı delilleriyle tezleri ve hemen bunların karşısına da yine aynı güçte olan karşı tezleri koyar. Dolayısıyla bize aklın diyalektiğini gösterir.¹³⁷

Biz ne evrenin zaman ve uzam bakımından bir başlangıcı oluşunu ne de evrenin zaman ve uzam bakımından sonsuz olduğunu savunabiliriz. Evrenin bütünümlü ile ilgili ide aklın vazgeçemediği bir idedir. Fakat bu ideye bir içerik kazandırmak, onu gerçeklik düzleminde incelemek istersek, hemen zaman ve mekan bağları içine düşeriz ki, bu

¹³⁴Kant, Prolegomena, s.67

¹³⁵Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.102

¹³⁶Kant, Prolegomena, s.93

¹³⁷Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.103

bağlar kendi olanakları bakımından, bizim sonsuz ve sınırlı olduğunu düşündüğümüz evrenin bütünü ile ilgili bilgimizi genişletemez. Kant, bizim kavramlarımızı ancak zaman ve mekana bağlı algılarla doldurabileceğimizi söyler.¹³⁸

Kant'ın evren hakkında incelediği ikinci antinomi ise madde hakkındaki metafizik teorilerdir. Bu teorilerden biri dünyada her şey yalın olandan oluşur der. Karşısındaki düşünce ise, yalın olan hiçbir şeyin olmadığını her şeyin karmaşık olduğunu savunan düşüncedir.¹³⁹ Atomcular ve Leibniz'in düşüncelerini benimseyenler için evren basit, bölünemez öğelerden oluşmaktadır. Başka metafizikçiler, örneğin Descartes için ise, madde mekana bağlı bir sürekliliktir, yani sonsuza kadar bölünebilir. Spinoza'ya göre de, varlık bir sürekliliktir.¹⁴⁰

Kant madde hakkındaki bu düşüncelerin de aklın kendi yapısından kaynaklandığını söyler. Akıl madde hakkında hiçbir koşula bağlı olmayana ulaşmak ister. Bu durumda da diyalekteliğe düşer. Çünkü biz gerçekte maddenin ne sonsuzluğundan bahsedebiliriz ne de bölünebilirliğinden. Biz evren ve evrenin maddesini, ancak zaman ve mekan koşullarına bağlı olarak bilebiliriz. Bu koşullar içinde, ne en küçük parçaya ne de sonsuza kadar bölünebilir bir bütüne ulaşamayız.¹⁴¹

Kant'ın felsefesinde en önemli düşüncelerden birisi, nedensellik ile ilgili olan üçüncü antinomide ortaya çıkar. Bu antinomiye özgürlük antinomisi de denilir. Bunların birincisi, dünyada özgürlükten gelen nedenlerin var olduğunu savunan metafizikçilerdir. Karşısındaki sav ise özgürlüğün olmadığını her şeyin nedensel bağlarla bağlandığını ve doğal olduğunu söyleyenlerdir.¹⁴² Evrende olup bitenleri nedensellik bağı ile kavrar ve biliriz. İnsanın kavrayan ve bağlayan anlama yetisi doğal olarak, hep koşullar içinde ve bunlara bağlı bulunur. Anlama yetisi, nedensellik dizisini, yasaların şeması içinde ve deneyimlediği kadar gerilere doğru götürebilir. Böylece olaylar kendinden öncekine bağlanacak; onların nedensel sonucu olarak görülecektir. Fakat akıl bununla yetinmeyecek, hiçbir koşula bağlı olmayana aramaya başlayacaktır. Burada da felsefe tarihi boyunca birbiriyle çatışan karşıt iki tez ortaya çıkacaktır.¹⁴³

¹³⁸Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.103

¹³⁹Kant, Prolegomena, s.93

¹⁴⁰Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.104

¹⁴¹Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.104

¹⁴²Kant, Prolegomena, s.93

¹⁴³Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.105

Buna göre, her şeyin başka bir şeyle açıklanması gerektiren nedensellik, bir doğa yasası olan nedensellik, aynı zamanda bir evren yasasıdır da. Felsefe tarihinde Hobbes ve Spinoza bu düşünceye sahipti. Buna karşı olan tez ise şunu savunacaktır: Nedensellik zinciri boyunca geriye doğru gidersek, sonunda öyle bir ilk nedene varmamız gerekecek ki, bunun kendisi artık hiçbir nedenin sonucu olmasın ve bu dizi onunla başlamış olsun. Kant, koşula bağlı olmayan bu nedene “özgürlük” ve ya “özgürlüğün nedenselliği” der. Bu tezi savunanlar Aristoteles’in “ilk hareketi veren” düşüncesinin izinden gidenlerdir.¹⁴⁴

Kant özgürlüğün olup olmadığını, yani dünyada bir nedene bağlı olmayan ama kendisi neden olan sorununu fenomenlerin doğa yasasına göre nedenlere bağlı olduğu tezini, nedeni olmayan farklı türden bir nedenselliğin numenler (kendinde şey) için var olduğunu ima eden antitezle bağdaşabilir olduğunu göstererek çözmeye çalışır.¹⁴⁵ İşte doğada olanların tersine, kendisi artık başka bir etkiden doğmamış olan bir neden, koşulsuz bir şey aranırsa o zaman özgürlüğün nedenselliğinden söz edilebilir. Böylece akıl diyalekteliğe düşer ve bu yanılgıdan kurtulamaz. Bizler, zaman ve mekan içinde, koşullara bağlı neden-etki bağları dışında bir şeyle karşılaşamayız. Zaman içinde meydana gelen bir şeyi daima başka bir şey etkiler. Biz zaman boyutu içinde bir ilk nedene ulaşamayız. Bu nedenle ilk neden hakkındaki düşünceler algıya konu olmadığından bir içerik kazanamazlar ve boş düşünce olmaktan kurtulamazlar.¹⁴⁶

Böylece Kant bu antinomide tez ve karşı tezin doğru olabileceğini, nedenselliğin doğa araştırmalarında bir yasa olarak geçerliliği olduğunu söyler. Nedensellik duyusal dünyada zorunlu ve geçerlidir. Bu durumda ilk tezi yanılıyamayız. Öbür taraftan “özgürlüğün nedenselliği” kendi başına varlık olan alanda (numen) geçerli olduğu düşünülebilir. Fakat kesin olarak bilgisini elde edemeyiz sadece düşünebiliriz. Kendisi hiçbir koşula bağlı olmayan, koşulsuz olarak kendiliğinden ortaya çıkan ve nedenselliğin başında bulunan bir etki, “kendi başına varlık” alanında bulunabilir. Biz onu algılayamasak da.¹⁴⁷

Kant insanın zaman ve mekan bağlarıyla bağlı bir varlık olarak zaman ve mekanın dışına çıkamadığını söylemişti. Üçüncü antinomide yani özgürlüğün var olup

¹⁴⁴Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.105

¹⁴⁵Cevizci, Felsefe Tarihi, s.729

¹⁴⁶Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.106

¹⁴⁷Heimsoeth, Kant’ın Yaşamı, s.106

olmadığı antinomisinde hem tezin hem de antitezin doğruluğunun kanıtlanamayacağını söyler. Böylece doğa alanında zorunlu ve geçerli olan nedenselliğin ve numen alanda geçerli olabileceğinin düşündüğü özgürlüğün birlikte varolabileceğini söyler. Aslında özgürlüğün kurtarılmasını ve insan doğasına kazandırılmasını ister.

Bu tür bir nedensellik artık görünüş dünyasının nedensellik yasasına bağlı olmayacaktır. Ama bundan dolayı da onun bir yasasızlık olduğunu düşünmek gerekmez. “özgürlüğün nedenselliği”, kendi içinden, yapısından gelen bir “belirleme”den yoksun olamaz. Buradaki yasalar, nedenselliğin hakim olduğu doğa yasalarından bambaşka olan yasalardır. Bu yasalar zaman koşulundan bağımsızdırlar. Demek ki bu iki tür nedensellik birbirine zarar vermeden Kant için birlikte var olabilirler. Özgürlüğün nedenselliği, düşünülür alanda; doğa yasalarının dayandığı nedensellik ise görünüş dünyasında var olabilirler. Fakat bu, iki dünyanın birbirinden tamamen bağımsız olduğunu düşünmek demek değildir. Çünkü zaman ve mekana bağlı olan doğa, düşünülür olan alanın görünüşünden başka bir şey değildir. Böylece Kant doğa yasaları ile “özgürlüğün nedenselliği”nin birleşmesinin mümkün olabileceğini göstermek istiyor.¹⁴⁸

Fenomen-numen ayrımı şunları da beraberinde getirir: Akıl ilkeleri, kategoriler, yalnızca fenomenlere uygulanmalıdır; aksi halde geleneksel metafiziğe geri dönmüş olur. Doğa nesnelere sadece kendi bilgi formlarımız ile kurduğumuz bir şey iseler, o zaman arka planda özgürlük diye bir şeyin var olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü nedenler zincirini başlatan, artık metafizik bir güç (Tanrı) değildir, bizzat insandır. Özgürlük ise en yalın tanımıyla, “nedeni kendinde olmak” anlamına gelir. Böylece doğayı özgürce tasarımıyabilen insan, bir doğa varlığı olarak doğal nedensellik altında belirlenmiş olduğu bilincindedir de.¹⁴⁹

Kant antinominin nedenini şöyle açıklar: “Duyular dünyasının nesnelere kendi başına şeyler, doğa yasaları da kendi başına şeyler sayılırsa, çelişme kaçınılmaz olur. Aynı şekilde özgürlüğün öznesi diğer nesnelere gibi yalnızca görünüş olarak tasarımılanırsa, çelişme önlenemez; Çünkü aynı şey nesneye ilişkin olarak, aynı anlamda aynı zamanda onaylanır ve yadsınır.”¹⁵⁰ Dolayısıyla Kant için duyumsanan alan ile bu

¹⁴⁸Heimsoeth, Kant’ın Yaşamı, s.107

¹⁴⁹Doğan Özlem, “Kant ve Yeni Kantçılık” Immanuel Kant, Vadi Yayınları, Ankara 2006, s.251-278

¹⁵⁰Kant, Prolegomena, s.53

alanın yasalarının insan aklının anlama yetisinin kategorileri ile bağlantılı olduğu bilinirse antinomi ortadan kalkar.

Böylece doğa varlığı olarak insan zorunluluklar alanında yer alırken, ahlak varlığı olarak insan kendi yarattığı bir zorunluluk türü olarak gereklilikler alanında bulunur. Başka bir ifadeyle doğa varlığı insan fenomenler alanında yer alırken, ahlak varlığı insan numen alanında, fakat kendi yarattığı bir numen alanında yer alabilir. İstenç sahibi sorumlu bir varlık olarak insanın yer alması gereken alan da böyle bir alandır.¹⁵¹

Böylece Kant antinominin nedenini salt aklın kategorilerini ve ilkelerini numen alanına uygulamaya çalışmasında bulur. Kant özgürlüğün nedenselliğinin bir tasarımın nesnesi kılınmasını da antinomiye düşmenin sebebi olarak görür. Burada dikkat edilmesi gereken şey, aklın düştüğü antinominin nedeninin aynı zamanda antinomiye ortadan kaldıracak anahtar olmasıdır. Kant bunu şöyle ifade eder: “Ama doğa zorunluluğu yalnızca görünüşlere, özgürlük de kendi başına şeylere yüklenirse; eğer iki tür nedensellik -ikincisinin kavranılır kılınması ne kadar zor veya olanaksız olursa olsun- kabul edilip tanınırsa, hiçbir çelişme ortaya çıkmaz.”¹⁵²

Kant aslında özgürlüğü kendinde şeye ve nedenselliği de görünüş alanına yükleyerek antinomiye ortadan kaldırmaya çalışır. Fakat burada bize özgürlüğün neliği hakkında bir fikrimiz olmadığı halde onu numen olan alana yüklemek sorunlu gibi görünür. Buna rağmen özgürlüğü kurtarmanın başka bir yolunun da olmadığı açık.

Kant insanın varlık yapısında, intellegibel olan ve empirik olan diye iki ayrı özellik, nitelik görür. İnsan bir taraftan tıpkı bütün doğa gibi, duyu verilerinin, görünüş dünyasının bir parçasıdır. Kant insanın bu yanının empirik bir özellik taşıdığını söyler. Ancak insan sadece bir doğa parçası olmadığı farkındadır. İnsan kendisinin aynı zamanda düşünen bir “ben” olarak da farkındadır. Böylece insan düşünen bir ben olarak artık bir deneyim objesi değildir.¹⁵³

En önemli antinomi olarak görülen özgürlüğün antinomisi, teorik akıldan pratik akıla geçişin yapılandırıldığı köprüdür diyebiliriz. Kant’a göre özgürlük sorunu kendinde şey ile görünüşler dünyasında ayırım sorunu olmaktan çıkar. Nedensellik

¹⁵¹Özlem, “Kant ve Yeni Kantçılık” s.253-278

¹⁵²Kant, Prolegomena, s.53

¹⁵³Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.107

duyusal alana bir uyumla yüklenebilir. Fakat özgürlüğün nedenselliği numen olan alana aittir. Buna kavrayışımız her ne kadar itiraz etse de akıl sahibi varlıkların bu antinomiye ortadan kaldıracak başka bir yolunun olmadığını açıkça görecektir. Kant akıl sahibi varlıkların olması gerekenle ilgili başvurabileceği tek yeti yine aklın kendisi olduğunu söyler. Her durumda kural koyucu yine akıldır.¹⁵⁴ “Akıl sahibi varlıkların bütün eylemleri, görünüş olmaları (herhangi bir deneyde bulunmaları) bakımından, doğanın zorunluluğu altındadır; ama bu aynı eylemler, akıl sahibi özneye ve bu öznenin sırf akla göre eylemde bulunma yetisiyle ilgilerinde özgürdürler.”¹⁵⁵

İnsanın duyusal nitelikteki yanı, yani onun bedeni ve ruhsal varlığı doğa yasalarına bağlı olduğu için, doğa bilimleri tarafından araştırılıp bilinebilir. Buna karşılık insanın intellegibel nitelikteki yanını, bu şekilde bilemeyiz; çünkü insanın bilgisi zaman ve mekan formlarına bağlı duyu verileri alanında olup biter. İnsanın akli ise, doğanın bağlayıcı koşullarına dayanmaz. Biz insan aklını, insanın eylemlerinin dayandığı istemesinin kaynağı olan, irade kararlarını veren, etki yapabilen bir şey olarak kavırıyoruz.¹⁵⁶

Böylece Kant bu antinominin pratik özgürlük için yolu açtığı düşüncesindedir. Pratik özgürlük ise duyusallıktan soyutlanmış bir özgürlük olarak kabul edilir.¹⁵⁷ Pratik özgürlüğün temellendiği transandantal özgürlüğün ipuçlarını Kant, Saf Aklın Eleştirisinde pratik özgürlük-transandantal özgürlüğün hemen gerisinde verir. “Evrenbilimsel anlamda özgürlük ile bir durumu kendiliğinden başlatma yetisini anlıyorum [...] Özgürlük bu anlamda bir arı aşkınsal ideadır [...] us kendi için kendiliğindenlik ideası oluşturur ki, kendiliğinden davranmaya başlayabilir ve bunu onu önceden yine nedensel bağıntı yasasına göre eyleme belirleyecek bir başka neden gerekmezsiniz yapabilir.”¹⁵⁸

İnsanın görünüşlerden bir görünüş olarak kavranan yanı, doğa yasalarıyla kavranabilirken düşünen, isteyen ve eyleyen yanının doğa yasalarıyla kavranması olanaklı değildir. Bunun yanında kendinde şey alanına yüklediğimiz özgürlük, neliğini kavrayamasak da özgür iradenin kendisinde temellendiği yer olur ve özgürlük böylelikle kurtarılmış olur. Bununla hem doğa yasalarına neden-etki yasasının kuralları

¹⁵⁴Kant, Prolegomena, s.53

¹⁵⁵Kant, Prolegomena, s.53

¹⁵⁶Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.108

¹⁵⁷Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.562

¹⁵⁸Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.561

uygulanabiliyor hem fenomenal yönüyle ben, eylemlerinde bir deneyim objesi olarak doğa bilimsel bir kimlik kazanıyor hem de akıl sahibi olmakla kendinde şeylerle ilgisi sayesinde bütün eylemlerinde özgür olabiliyor ve ahlak yasasının sorumlusu haline geliyor.¹⁵⁹ Eğer insan, akıl varlığı olmasına karşın, gene de diğer bütün görünüşler gibi neden-sonuç yasasına tabi olsaydı (yani insanın deneyim objesi olmayan bir yanı olmasaydı) hiçbir eyleminde sorumlu tutulamazdı

Aklın kendisine ait bir nedenselliğinin olduğunu eylemlerimize düzen veren buyruklarda daha iyi görüyoruz. Bu buyruklar bize iyiyi emredip, kötüde kaçınmamızı söyler. Bize yapmamız gerekenle yapmamamız gerekeni gösteren ve bizi zorlayan bir yasadır. “Yapmalısın” buyruğu doğanın hiçbir yerinde karşılaşamayacağımız, insanın akıl varlığının yapısından gelen bir tür gerekliliği ifade eder. Burada aklımız ve aklımızın yönettiği irademiz görünüş dünyasındaki şeylerin düzenine uymaz; sadece kendindeki idelerin düzenine uyar.¹⁶⁰

Böylece Kant kozmolojik bir ide olarak açıkladığı özgürlüğü, Salt Aklın Eleştirisi’nde nedensellik bakımından aklın bir antinomisi olarak görür. Bu ide insan varlığı alanında insanın yapıp etmelerinde bir gerçeklik kazanır. Böylece Kant için özgürlüğün imkanı insanın bilgisinde değil, onun eylemlerinin gerçekleştiği pratik alanda aranmalıdır. Kant ruhun ölümsüzlüğü sorunu, özgürlük ve Tanrı idesini Pratik Aklın eleştirisinde tekrar ele alır. Saf Aklın Eleştirisi bakımından şimdilik bu kadarla yetinip, salt aklın üçüncü idesi olan Tanrı idesini inceleyeceğiz.

1.3.2.3. Teolojik İde

Kant’ın Saf Aklın Eleştirisi’nde, salt aklın üçüncü idesi Tanrı idesidir. Geleneksel metafizik Tanrı idesini rasyonel teolojinin konu alanı etmiş, akla dayanarak kanıtlamalar yapmıştır. Kant bu konuyla ilgili dördüncü antinomisinde tez ve karşı tezi şöyle açıklar:

“Evrene öyle bir şey aittir ki, onun parçası ya da nedeni olarak, saltık olarak zorunlu bir varlıktır. (tez)

¹⁵⁹ Allen Wood, Kant, çev. Aliye Kovanlıkaya, Dost Kitabevi, Ankara 2009, s.130

¹⁶⁰ Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.108

“Ne evrende ne de evrenin dışında onun nedeni olarak saltık olarak zorunlu hiçbir varlık vardır.”¹⁶¹

Kant burada üçüncü antinomide yaptığı çözümlemenin bir benzerini de bu antinomide yapar. Yani zorunlu bir varlığın olması ile her şeyin rastlantısal olarak varolduğu savı bağdaşabilir. Duyusal dünyada kavranılan nedenden kendi başına şeyler için varolan neden ayrımı yapılabilirse akıl bu antinomiden kurtulur. “Bu iki önermenin bağdaşmazlığı yalnız ve yalnız bir yanlış anlamadan: sırf görünüşler için geçerli olanı kendi başına şeylere kadar götürmekten, genellikle de bu ikisini bir tek kavramda karıştırmaktan ileri gelir.”¹⁶²

Wood, tez ve karşı tez arasındaki yanlışlığı, kozmolojik ideye atfedilen nesnelerin tezahür mü yoksa kendinde şey mi olduğunu ayırt etmede düştüğümüz yanlışlığı temel aldığını belirtir ve dinamik antinomiler olan özgür ilk neden ve zorunlu varlığın, kendinde şeylerle ilgisinde varlığını kabul etmenin bir çelişkiye neden olmadığını ifade eder.¹⁶³Bu ide, Kant’a göre temelini diğer idelerde olduğu gibi aklın varlık yapısında bulur. Akıl hiçbir koşula bağlı olmayı arama ve tümlüğe ulaşma çabasıdır. İnsanın kurtulamayacağı kendi doğasının bir savaşıdır. Her insan doğal olarak en yüksek varlık tasavvurunu düşünmeye eğilimlidir.¹⁶⁴

Kant için Tanrı idesi de diğer bütün ideler gibi bir içerik kazanamaz. Akıl kendisinden ayrılmayan bir ideye obje kazandırmak istediği zaman diyalekteliğe düşmesi kaçınılmazdır. Salt Aklın Eleştirisinde bu ideler gerçeklik kazanamazlar. Akıl sadece bu idelerin varlığını kabul etmeli ve bu idelere içerik sağlamaya çalışmayı bırakmalıdır. Bilebildiğimiz bütün gerçeklikler, töz ve güçler, ancak zaman-mekan içindeki duyusal gerçeklikler olabilir.¹⁶⁵

Kant Salt Aklın Eleştirisi’nde Tanrı kanıtlamalarını ele alarak, geleneksel metafiziğin dayandığı temelleri yıkmaya başlar. Üç tür kanıtlamayı inceler. Bunlardan birincisi ontolojik kanıttır.

Ontolojik argümanı şöyle özetleyebiliriz:

¹⁶¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.480-481

¹⁶²Kant, Prolegomena, s.53

¹⁶³Wood, Kant, s.125

¹⁶⁴Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.110

¹⁶⁵Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.111

Tanrı kavramı, tanım gereği bütün mükemmellikler ya da olumlu yüklemelere sahiptir.

Var olmak bir mükemmellik ya da olumlu bir yüklemdir

O halde Tanrı var olmak zorundadır.¹⁶⁶

Bu türden bir kanıtlama çelişmezlik ilkesine dayanarak yapılan kanıtlamalardır. Kant, bu tür kanıtlamalara saldırmasının sebebi bu yargıların varlık hakkında sentetik yargılarda bulunmasıdır. Tanrı uzam ve zaman dışında bir varlıktır. Böyle olunca hakkında çelişmezlik ilkesi dışında hiçbir ilke gözetilmeden ve tek bir sentetik apriori yargı verilemeden kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Hâlbuki varlık söz konusu oldu mu sentetik yargılar söz konusudur.¹⁶⁷

Cassirer Tanrının ontolojik kanıtlanmasıyla ilgili şunu ifade eder: “Tüm ontoloji, varlığı, kendisinde hiçbir çelişki taşımayan böyle bir öz kavramının taşıdığı kesin ve nihai niteliklerden hareketle, eksiksiz bir mantıksal tamlık içinde görmek ve göstermek ister. Oysa transendental kalkış noktasından hareket edildiğinde, genellikle varlığın tüm varolanların tek ve biricik bir kavramsal yüklemi olmadığı, tersine varlık kavramının bir bilgi problemi olduğu görülür.”¹⁶⁸ Yani Tanrı uzam ve zamanda yer almayan bir idedir. Bu durumda biz tanrıya dair bir görüşe sahip değiliz. Ontolojik Tanrı kanıtlamaları ise sadece Tanrı kavramından yola koyularak yapılan bir kanıtlamadır.

Kant Eleştirisinde ontolojik kanıtlamalarla ilgili şunları söyler “Tüm çağlarda insanlar saltık olarak zorunlu bir varlıktan söz etmişler ve bu tür bir şeyin düşünülüp düşünülemeyeceğini ya da nasıl düşünülebileceğini anlamaya çalışmaktan çok varoluşunu tanıtlamaya çalışmışlardır.” Kant bilgilerimizin kaynağı olan duyusallık, anlama yetisi ve akılla Tanrı kanıtlamalarını yapamayacağımızı söyler. Böylece tanrının varlığını kanıtlamak olanaksızdır.

İkinci bir Tanrı kanıtlanması da kozmolojik (teleolojik) tir. Heimsoeth, burada evrenin rastlantısallığı ile rastlantıya bağlı olmayan ve evrenin temeli olan bir zorunluluktan söz edilir diyerek Leibnize’e atıfta bulunur.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Aykut Küçükparmak, Kant'a Göre Metafizik Bilginin İmkanı, İstanbul 2017, s.253

¹⁶⁷ Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.112

¹⁶⁸ Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.273

¹⁶⁹ Heimsoeth, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.112

Cassirer ise kozmolojik kanıtlamayla ilgili şu düşünceleri dile getirir: “Kozmolojik kanıtlama, bizim evrende daima koşullu ve bağımlı bir varoluş içinde olan olguları birbirine bağlayabildiğimizi ileri sürerek, bu empirik-nedensel yol üzerinde tüm bu olgu dizileri toplamının bir mutlak nedenine varamayacağımızı belirtir. Ve durum böyle olunca, tüm empirik varoluşun nedeninin olgular dizisi dışındaki bir nitelikte aranması gerektiğine, kendisi dışında bir başka nedene dayanmayan, yani kendinde neden (causasui) olan bu neliğin, artık bir başka şey aracılığıyla değil, bizzat kendisi aracılığıyla varolduğuna varır.”¹⁷⁰

Kant bu türden kanıtlamalarının deneyimden çıkıyor gibi görüldüğünü deneyimin burada sadece bir araç olarak kullanıldığını söyler. Çünkü bu türden kanıtlamalar aslında salt kavram yoluyla yapılan ontoloji kanıtının bir diğer türüdür. Böylece deneyimin yol göstericiliği sözde kalmaktadır.¹⁷¹ Kant böylece ontolojik kanıtla kozmolojik kanıtı aynı görmek ile birinin geçerliliğini yitirdiği yerde diğersinin de geçerliliği yitirilmiştir olur.

“Evrenbilimsel tanıtın hilesi zorunlu bir varlığın varoluşunun yalnızca kavramlar yoluyla apriori tanıtını geçiştirebilmeyi amaçlar. Böyle bir tanıtılmanın varlık bilimsel olarak yapılması zorunludur ve bunun ise bütünüyle yeteneğimizin dışında olduğunu duyumsarız. Bu bakımdan çıkarsamamıza temelde yatan bir edimsel varoluştan (genel olarak bir deneyimden) başlar ve elimizden geldiğince, bunun saltık olarak zorunlu herhangi bir koşuluna ilerleriz.”¹⁷²

Koşullu olanın varlığından koşulsuz olanı türetmek insan aklının tehlikelerinden biridir. Görünüş dünyasının bir yasası olan nedenselliğin kendi başına var olanlar alanına uygulanmaya çalışılması, anlama yetisinin aşırı kullanımudur. Aklın bir idesi olan Tanrıyı, görünüş dünyasının ilkeleriyle kavramaya çalışmak ve mutlak zorunlu bir varlığı türetmeye çalışmak bir illüzyon, bir yanılsamadır.¹⁷³

Üçüncü ve son kanıtlama teolojik-fizik kanıtlamalardır. Bu tür kanıtlamalar Tanrının varlığını fiziksel doğadan çıkarmaya çalışır. Kant bu bölüme “Teolojik-Fizik Tanrı Kanıtlamalarının Olanaksızlığı” adını verir. Kant bu kanıtla ilgili şunları der: “Belli bir deneyimin ve dolayısıyla varolan evrenin şeylerinin deneyiminin, ve bunların

¹⁷⁰Cassirer, Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi, s.275

¹⁷¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.635

¹⁷²Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.611

¹⁷³Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.112

yapı ve düzenlerinin bize bir en yüksek varlığın varoluşuna ilişkin güvenilir bir kanıya ulaşmada yardım edebilecek bir tanıtılmanın zeminini verip veremeyeceklerini araştırmak. Böyle bir tanıtılmayı fiziksel Tanrı bilimsel tanıtılma olarak adlandıracağız. Eğer bu girişim de olanaksız çıkacak olursa, o zaman ne olursa olsun aşkınsal ideamıza karşılık düşen bir varlığın varoluşu için yalnızca kurgul ustan sağlam temelli hiçbir tanıtın olanaklı olmadığı anlaşılacaktır.”¹⁷⁴

Diğer kanıtlamaların (ontolojik-kozmolojik) temelsiz olduğunu gösterdikten sonra Kant son Tanrı kanıtlamasını da ortadan kaldırırsa Tanrı kanıtlamalarının tamamı temelsiz olacaktır. Kant gençlik yıllarında bu kanıtlamadaki düşüncelere çok önem vermiş, kendisi de bu düşüncelere katılmıştır denilebilir. Cassirer Kant’ın aşına olduğu bu kanıtlamayla ilgili şunları ifade eder: “Teleolojik kanıtılma ise, bütünü (evrenin) tek tek parçaları içinde ve bu bütünü total yapısı içinde görülür olan *akılsal ve erekli* bir düzenden hareket eder ve akılsal (akla uygun) ve erekli bu düzenin ardında, bu düzenin de kendisinden çıktığı ve en uzaktaki ögesine kadar bu düzen tarafından içerilmiş bir yüksek anlak (Tanrısal anlak, Intelligenz) düşüncesine ulaşır.”¹⁷⁵

Evrendeki bu düzenin ve ahenkliğin kendiliğinden olamayacağını, bir yaratıcının varolması gerektiğini öne süren kanıtılma Kant için temelsizdir. Evrende varolan insanı şaşırtan, hayran bırakan bu akıl almaz düzeninin bir yaratıcının olmasının zorlaması, aklın diyalektiğidir. Çünkü evrene düzen veren yüksek bir varlık tasavvuru, “her şeyin ilk nedeni” düşüncesinin diyalektiğinden doğuyor ki, insan bilgisi için, böyle bir “ilk nedeni” bilebilmek olanaksızdır.”¹⁷⁶ İnsan Tanrı idesini düşünebilir. Bu insan aklının zorunlu bir idesidir. Kant burada bir sorun görmez. Fakat zaman ve mekâna bağlı olan insan, zaman ve mekanın dışında bir ideye içerik kazandırmaz. Bu konuda sentetik apriori önemler söylenemez.

Kant ontolojik, kozmolojik ve teolojik fizik kanıtlamalarının asılsız olduğunu göstererek inancın bilgi düzeyine taşınmaya çalışılmasının önünü kesmiştir. Oysa inanmanın ayrı yasası, bilginin ayrı yasası vardır. İkisi birbirine karışılmamalı ve birinin

¹⁷⁴Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.648

¹⁷⁵Cassirer, Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi, s.275

¹⁷⁶Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.114

diğerinden daha az önemli olduğu düşünülmemelidir. Tanrının varlığı kanıtlanamaz, buna sadece inanılır ya da inanılmaz.¹⁷⁷

1.4. Metafizik ve Bilim

Bilgi ile düşünce arasındaki bağı dile getiren şey yargıdır. Kant yargıyı şöyle ifade eder: “Yargı, bir yönüyle nesnenin dolaylı bilgisi yani onun tasarımın tasarımıdır.”¹⁷⁸ Bu tanımdan anlaşıldığı gibi yargıda dile getirilen aslında nesnenin bilgisidir. Çünkü her yargıda birçok kavram vardır ve kavramlar da nesneyle dolaylı bir ilişki içerisindedir. “Her yargıda birçok tasarımı tutan bir kavram vardır ve bu birçok tasarım arasında, yine bir nesneyle dolaysız ilişkide bulunan verili bir tasarım vardır.”¹⁷⁹ Bu durumda kavram ve yargı ilişkisi doğrudan açıktır. Çünkü bir yargıya dair incelememiz kavramın ne olduğuna dair incelemeyi gerektirir.¹⁸⁰

Kavram ise birçok tasarımı tutuyor. Bilginin dile getirilmesinde rol oynayan basit bir önermenin yapısında üç unsur birlikte bulunur: Konu, yüklem ve bağ. Basit önermelerin bir kısmında önermelerinin yüklem konusunda olanı tekrar ederken, dolayısıyla da konuya yeni bir bilgi eklemekten; bir kısmında yüklem konuda bir bilgi artışına neden olur. İkinci türden olan önermelerin tümü deney ve duylardan kaynaklandıkları yani sentetik yapıda oldukları halde, birinci türden olanlar deney ve duylara dayanmadıkları için analitik yapıdadır.¹⁸¹ Bilgi ve düşünce arasında temel bir bağ olan yargıların bir kısmı bilgimizi genişletir, bir kısmı ise kavram çözümlemesinden ibarettir. Felsefe tarihi boyunca yargı sınıflaması hep yapıldı (Platon: Görülenler-Düşünülenler; Leibniz: Akıl Doğrulukları-Olgu Doğrulukları; Hume: İde Doğruları-Olgu Doğruları) Kant’ın burada kazandırdığı yenilik yargıları yeniden sınıflandırırken, yeni tür yargıları dile getirmesidir. Bu yargıları sentetik apriori diye adlandırır ve bilginin zorunlu şartı olarak görür. Çünkü bu tür önermeler bilgimizi bir taraftan genişletirken bir taraftan da bilgiyi zorunlu kılar.

Kant’ın analitik ve sentetik ayrımı aslında yargılara yönelik bir ayırmadır. Bu nedenle yargının açıklanmasını gerekli gördük. Yargı ise bir nesnenin dolaylı bilgisidir. Kant yargı sınıflamasında asıl incelenmesi ve üzerinde durulması gereken alanın bu

¹⁷⁷Theodor W. Adorno, “Aşkınsallık Kavramı Üzerine”, çev. Mine Haydaroğlu, *Cogito*, Sayı: 41-42 (Kış 2005), İstanbul: YKY, 56.

¹⁷⁸Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s.120

¹⁷⁹Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s.120

¹⁸⁰Yücel Dursun, *Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı*, İmge Yayınları, Ankara 2015 s.60

¹⁸¹Veli Urhan, “Kant’ın Bilgi Kuramında Metafizik Önermelerin Statüsü”, s.159

yeni yargı alanı olduğunu söyler. Çünkü herhangi bir disipline bilim olma özelliğini kazandıran tek ölçüt sentetik apriori yargıları kendinde barındırıp barındırmadığı ölçütüdür. Öbür taraftan analitik önermelerle, sentetik apriori önermeler arasında bilgiyi dile getirme açısından bir fark görmez. Kant sentetik apriori önermelerin saf matematik ve saf doğa biliminde olduğundan emindir. Bu iki alan gerçek bir bilim değeri taşır. Çünkü sürekli gelişip ilerlerler. Metafiziğin alanında bu tür önermelerin olup olmadığı metafiziğin bilim olma özelliğini belirlerken bir taraftan da klasik metafiziği yıkar. Analitik önermelerin aklın çelişmezlik ilkesine dayanmaları nedeniyle kolay kavranabilir, sentetik apriori önermelerin de deneyle temellendirilebildikleri için önemli bir açıklamayı gerektirmeyecek nitelikte olduklarını düşünen Kant, geriye esas incelenmesi gereken sentetik apriori önermelerin kaldığını, çünkü bunların aklın çelişmezlik ilkesinden başka ilkelere dayanmak zorunda olduklarını öne sürer.¹⁸²

Metafizik alanın güvenilir bilgi kümesi oluşturup oluşturmadığını ve buna bağlı olarak da bilim olma özelliğini kazanıp kazanmadığını incelemeye koyulan Kant, basit bir adımla başlar. Ona göre bu alanın aydınlatılması tamamen tek bir soruya bağlıdır: “Sentetik apriori önermeler nasıl mümkündür?” Bu soru cevaplandırılırsa metafizikle ilgili sorunda çözülmüş olacaktır. Bu soru Salt Aklın Eleştirisi’nin en temel sorunudur. Metafizik kendinde bu yargıları taşıyorsa diğer bilimler gibi bir bilimdir. Fakat bu yargılara sahip değilse bilgi dile getirdiğini iddia etmemeli ve felsefeden süpürülmelidir. Klasik metafiziğin yargıları sadece kavram çözümlenmesine dayanan ve bilgi dile getirmeyen analitik yargılardır. Bu bakımdan salt akıl alanında metafiziğin bilim olma ihtimali yoktur. Fakat pratik alanda, sentetik apriori yargıların metafizikte varolduğu Kant tarafından kanıtlandıktan sonra, insanın yapıp ettikleri alanında metafiziğin bilim olarak serimlendiği görülür.

1.4.1. Bilim Olma Ölçütü

Yargı sınıflamasını yapan Kant, kendisinin, ikinci Kopernik Devrimi gerçekleştirdiğini söyler. O yargıları sınıflandırırken, kendisine kadar yapılan sınıflamadan farklı olarak yargılar arasındaki ilişkileri değiştirerek analitik ve sentetik yargıları apriori-aposteriori ilişkisi içerisinde düşünür. Böylece ilk kez yeni bir yargı çeşidi (sentetik apriori yargı) ortaya çıkar. İlk kez ortaya çıkan bilgi ile düşünce arasında bağlantıyı sağlayan bu yargılara sentetik apriori yargılar der. Sentetik apriori yargıları

¹⁸²Kant, Prolegomena, s.24

oluşturan iki öge vardır. Bunlar, saf apriori görümler ve saf apriori kavramlardır. Bu iki temel apriori öge bir yargıda sentez edilir. Dolayısıyla bu iki ögenin birlikte bir sentezi bu tür yargıları olanaklı kılar.¹⁸³ Herhangi bir alanın da bilim olarak nitelendirilebilmesi için bu tür yargıları kendinde taşıması zorunluluğu vardır. Bu durumda bilimsel ölçüt sentetik apriori yargılara sahip olma durumudur. Doğa bilimi bu ölçütü kendinde barındırdığı için sürekli gelişip ilerler. Aynı şekilde saf matematik kendinde bu ölçütü barındırır. Metafizik ise bu ölçütü salt akıl alanında değil ama pratik akıl alanında kendinde barındırır. Bu durumda herhangi bir alanın bilim olabilmesi tamamen sentetik apriori önermelerin bilgi için ne ifade ettiğine bağlıdır.

Sentetik apriori bir yandan sadece duyuların, öte yandan da yalnızca düşüncenin sağladığından başka türlü olan bilgilere götürür. Kant'ın yaptığı ayrıma bağlı olarak üç tür yargı söz konusudur burada: Analitik apriori, sentetik aposteriori ve sentetik apriori. Analitik apriori yargılar için sentez söz konusu değildir. Çünkü burada “kavramın nesnelere herhangi bir ilişkinin mi olduğu, yoksa yalnızca düşüncenin birliğini mi işaret ettiği belirsiz olarak kalır. Anlık yalnızca kavramda neyin yattığını bilmekle ilgilenir. Kavramın neye uygulanabileceğine duyarsızdır”¹⁸⁴ Diğer iki yargı türü için kategorilerin görünüşlere uygulanması, yani görüdeki çoklukları kavramlar altına alarak, bunlara bir sentetik birliğin verilmesi ve nihayetinde de bu sentetik birliğin bir kendilik bilinci mevcudiyetiyle bilincine varılması söz konusudur. İki yargı tipi arasındaki fark ise, hem içerik bakımından hem de sentez aşamalarındaki noktaların apriori ya da empirik olmasıyla ayırt edilebilir.¹⁸⁵ Kant'ın yargı ayrımını ileride daha ayrıntılı değineceğiz. Burada asıl önemli olan bilim olma ölçütü bakımından sentetik apriori önermelerin ne ifade ettiği.

Cassirer için “Kavramlar, düşünce sürecinin en baştaki sabit taşıyıcıları değildirler; tersine onlar gelişirler ve kendi hareketliliklerine sahiptirler. Bu özelliğe dikkat etmeyen, bir temel kavramın anlamının ilk tanımında bulunduğu inanan ve kavramı bu bakımdan değişmez bir şey, ilerleyen düşünceyle bağı olmayan bir şey olarak gören birisi, Kant'ı kavrayışında zorunlu olarak yanılır.”¹⁸⁶ Onun bu düşüncesi aslında Kant'ın felsefesini anlamaya çalıştığımızda, onun hemen hemen her kavramının tekrar tekrar ele alındığını, ele alınmaya değer olduğunu ifade etmiştir.

¹⁸³Dursun, Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı, s.88

¹⁸⁴Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.259

¹⁸⁵Dursun, Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı, s.67-72

¹⁸⁶Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, s.193

Bazı yorumcular, Prolegomena'nın meşhur kaygılarından ötürü bazı kilit kavramların üstünün örtüldüğünü öne sürer. Analitik yargı-sentetik yargı ayrımının anlaşılması için Kant'ın sentetik birlik kavramının anahtar olduğunu, sentetik birlik kavramının da aralarında zıtlık barındıran iki kelimenin yan yana getirilmesi olduğunu savlar. Synthesis kendiliklerinden birlik göstermeyen, ama birlik içinde oldukları düşünülen parçaların bir araya getirilmeleridir. Bu sentezi böyle açıkladıktan sonra Kant'ın örneğini ile “güneş taşı ısıtır” deneyim yargısının sentetik birlik içinde olduğu ifade edilir. Güneşin taşa vurması ve taşın ısınması gibi iki fenomenin, sentetik birlik kavramı sayesinde aralarında bir bağlantı olduğu düşünülerek gerçek bir birlik olmasa da anlama yetisinin etkinliği içinde aralarında bir bağlantı olduğu düşünülür ve iki fenomende sentetik birlik görülür. Örnekteki iki fenomeni “güneşin ısıtması” fenomeninde birleştirmeye götüren şey Kant'tın sentetik birlik argümanıdır.¹⁸⁷ Böylece bilgi oluşumu tamamlanmış olur. Kant, sentetik yargıların iki farklı olguyu bir araya getirerek dünya hakkında yeni bir şey söylemesi insan bilgisinin genişlemesinin temelini oluşturduğunu belirtir.

Sonuç olarak bilgi ve düşünce arasındaki bağı dile getiren yargıların asıl önemlisi Kant için sentetik olanlardır. Bilim olma ölçütü Kant için sentetik apriori yargılardır. Kant bilim olmaya aday her alanın bu ölçüte sahip olması gerektiğini söyler. Matematik bir bilimdir çünkü matematiğin yargıları sentetik apriori yargılardır. Doğa bilimi de bir bilimdir. Çünkü onun yargıları da sentetik apriori yargılardır. Şimdi eğer metafizik de bir bilim olma iddiasında ise sentetik yargılara sahip olmak zorundadır.

1.4.2. Metafizik ve Bilim Olma Ölçütü

Bu bölümde metafiziğin bilim olma iddiasının ne olduğuna bakacağız. Klasik (dogmatik) metafiziğin bir bilgi değeri taşımadığını, insan bilgisi bakımından bir şey ifade etmediğini daha önce Kant gösterdi. Bir bilim iddiası taşımayan bu metafizik temeli sağlam olmadığı için yıkıldı. Kant yeni bir metafizik inşa etmeden önce, bilim olma iddiası taşımak isteyen bir alanın hangi ölçüte sahip olması gerektiğini açıklar.

Bilim ile bilim olmayanın ayrımı Kant için kendi çalışması açısından büyük bir öneme sahipti. Çünkü ona göre asıl yanlış anlaşılmalara bu ayrımın açıkça

¹⁸⁷Nebil Reyhanî “Kant'ta Sentetik Bilgi Fikri”, Cogito, Sayı: 41-42 (Kış 2005), İstanbul: YKY, s.97

yapılmadığıyla ilgiliydi. Bilim ile sözde bilim iç içe geçmiş hangisinin bilim hangisinin bilim olmadığı anlaşılmamaktaydı. Kant bu ayrımı yapmak, metafiziğin sınırlarını çizmek istiyordu.

“Eğer metafizik bir bilimse, nasıl oluyor da diğer bilimler gibi genel ve sürekli bir tasvip kazanmıyor? Yok, değilse nasıl oluyor da bilim kisvesi altında, durmadan böbürlenerek insanın anlama yetisini hiç sönmeyen ama hiç de gerçekleşmeyen umutlarla oyalıyor?”¹⁸⁸ Bu sorunun yanıtı da yine metafiziğin insan doğasındaki köklerinde, insanın metafiziğe duyduğu doğal eğilimde saklıdır. Kant, metafiziğin matematik, fizik gibi bir bilim olmadığını farkındadır. Çünkü bu bilimler zorunlu ve doğruluğu yadsınamayandır. Metafiziğin konu alanı bu nedenle belirlenmeli ve insan bilgisine konu olmadığı anlaşılır kılınmalıdır. Ayrıca Kant bilim olmak iddiası taşıyan herhangi bir alanın, öncelikle bir ölçüte sahip olması gerektiğini söyler. Çünkü öbür türlü her şey birbirine karışır ve ne bilim ne bilim değil bilinemez. Bununla ilgili Kant Prolegome’da şu ifadeleri kullanır:

“İster bilgimiz, ister bilgisizliğimiz olsun bu iddialı bilimin yapısı konusunda artık kesin bir karara varmak gerekir. Çünkü bu durum daha fazla böyle süremez. Diğer bütün bilimler durmadan ilerledikleri halde, bilgeliğin kendisi olmak isteyen ve kehanetine hep başvuru olan bu bilimde bir tek adım atmadan hep aynı yerde dönüp durmak neredeyse gülünç görünüyor. Ayrıca tarafları da çok azalmıştır. Bu bilim ki başka her şeyde bilgisiz olan herkes onda kesin bir yargıda bulunmaya cesaret ediyor. Çünkü bu alanda gerçekten de esaslı olanı boş laftan ayırt edecek kesin bir ölçüt henüz yoktur.”¹⁸⁹

Kant metafizik söz konusu olduğunda aklın karşı karşıya kaldığı çelişkileri aşmak ve insanın metafiziğe duyduğu “yatkınlığı” aydınlatmak için “aklın kendisinin kaynakları”na başvurur. Akla bu başvuru metafiziği uğraşmaya değer bulan herkesin, çalışmalarına ara vermesini ve her şeyden önce “Acaba metafizik hiç olanaklı mıdır?” sorusunu kendisine sorması gerektiğini şart koşar.¹⁹⁰ Böylece Kant metafizikçilere, kendisi bu alanı aydınlatıp sınırlarını belirleyene kadar işten el çektirir. Binlerce yıl üzerinde çalışılan ve hakkında bir şeyler ortaya konulan metafiziğin, artık olanaklı olup olmadığı sorgulanacaktır.

¹⁸⁸Kant, Prolegomena, s.4

¹⁸⁹Kant, Prolegomena, s.5

¹⁹⁰Kant, Prolegomena, s.3

Kant metafiziğin bir bilim olmasına imkan olmadığını söyler; fakat metafizik doğal bir yetenek olarak, temelini insanın akıl yapısında bulur. Biz doğadan yola kalkarak tanrıyı kanıtlayamayız. Fakat insan kendisindeki bu çabayı da durduramaz. Akıl koşulların ötesine gitmek, bu alanın bilgisini elde etmek ister. Bu durumda Tanrı kavramı, insan için salt bir ide olarak varolur.¹⁹¹

Şimdi metafizik, “aklın sırf kendi kendisiyle uğraşmasıyla” ilgili olup aklın doğal yapısının kaçınılmaz bir sonucu ise bu onun öznel gerçekliğini gösterir ama öznel gerçekliği apaçık olanın nesnel gerçekliğinin nasıl olanaklı olduğu sorusu yanıtlanması gereken bir soru olur. Aklın yüzyıllardan beri cevaplarını aradığı sorular, aklın doğal yapısının sonucudur ve akli bu soruları sormaktan alıkoyacak bir belirleme Kant’a değin yapılmamıştır. İşte aklın, anlama yetisinin sınırlı kavramlarını olanaklı deneyimin ötesinde kullanmaya, “saf anlama yetisi kavramlarından büsbütün farklı kavramlara” gereksinim duyarak, “olanaklı tüm deneyin toplu birliğine” yönelmesi, Kant’a göre anlama yetisinin aşkın kullanımudur.¹⁹²

Kant’a göre insanın bilme yetisi, görünün formları ile algıyı alıp salt kategorilerle işleyerek düşünmektir. İnsanın bilgi ölçütü sadece bu temele dayanır. Bu durumda Kant, görü formlarını, kategorileri ve aklın idelerini açıklayarak “metafiziğin bir bilim olup olmadığı” sorusu bağlamında bir önem teşkil eder.

Kant anlama yetisi ile akıl arasındaki ilişkiyi şöyle ifade eder: “Anlak kurallar aracılığıyla görüngülerin birliğini ilgilendiren bir yeti olarak ve us ise anlak kurallarının ilkeler altında birliğini ilgilendiren bir yeti olarak görülebilir. Böylece us hiçbir zaman ilk olarak deneyime ya da herhangi bir nesneye değil ama anlağa yönelir ve böylece ondaki bilgiler çoklusuna kavramlar yoluyla apriori birlik verir -bir birlik ki usun birliği olarak adlandırılabilir ve anlak tarafından başarılabilecek herhangi bir birlikten bütünüyle ayrı bir türdedir.”¹⁹³ Bu durumda Kant duyusallık, anlama yetisi ve aklın birbirinden farklı işlevlere sahip olduğu, birbiri arasındaki bağın aynı türden olmadığını söyler. Duyusallıkta verilene anlama yetisi, anlama yetisinin verilerine de akıl birlik verir.

¹⁹¹Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.115

¹⁹²Kant, Prolegomena, s.40

¹⁹³Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.359

Kant aklın idelerinin aşkın kullanımının aldatıcı ve temelsiz çıkarımlara yol açtığını daha önce gösterdi. Tanrı ruh, evren gibi anlama yetisi varlıkları hakkında ne saf görülerle ne saf anlama yetisi kavramlarıyla belirli hiçbir şey bilemeyiz.¹⁹⁴ Dolayısıyla bizler bu kavramlara içerik kazandıramayız sadece biçim olarak bakabiliriz.

Anlama yetisinin kullanılarak idelerin bilgisinin dile getirilebileceği savı, fizik ötesidir. Kant'a göre fizik ötesi hakkında bilgiler ortaya koyduğunu iddia eden bir bilim insanının bilme yetisinin deneyle sınırlı olması nedeniyle olanaksızdır. Hiçbir zaman başarılacak bir amacın peşinden giden metafizik analitik yargılar kullanır. Bu olanaksız görevi başardığını iddia eden dogmatik metafizik, sıradan insan aklının bilime aktarılması demektir.¹⁹⁵

İnsanın metafiziğe yatkınlığı ortadadır. Ama bu yatkınlık bilim değil, aklın diyalektiğinin bir sonucudur. Bilim olma iddiası taşıyan metafizik, öncelikle aklın kendisinin bir eleştirisi, apriori kavramların duyusallık, anlama yetisi ve akıl gibi kaynaklarına göre sınıflandırılmasını ve çözümlenmesini ve buradan hareketle, sentetik apriori bilginin olanağını, kullanımının ilkelerini ve sınırlarını “tam bir sistem içinde“ ortaya koymalıdır. Kant Saf Aklın Eleştirisi'nde bu ayrımları yapmakla metafiziğin gerçekleşmesinin koşullarını ortaya koymuş olur.¹⁹⁶

Bu durumda bir bilim iddiası taşımak isteyen metafizik hangi alanın objesini konu edinecek, neyin bilimi olacaktır? Aklın saf olarak çalışması deney alanına yönelik olduğu için, bu Saf Doğa Biliminin konusudur. Aklın deney alanının ötesi hakkında konuşması ise olanaksız olduğu için bir bilim olarak metafiziğin net konusu duyulur dünya ve bu dünyanın ötesinin tasarımları olan idelerin arasındaki sınır hakkında konuşmaktır. Çünkü bu sınır, deney alanının sınırı olduğu kadar, düşünce varlığının da sınırıdır.¹⁹⁷

Bu nesnelere hakkında pozitif bir bilgi elde edemeyiz ama sınırının kendisinin pozitif bilgisini elde edebiliriz. Aklın bu şekilde sınırlandırılması, Kant'a göre aklın elinde sağlam bir ölçüt oluşturur. “Bu bilgiyle akıl duyular dünyasına kapanıp kalmadığı gibi, dışında da şuraya buraya koşamaz; kendini sırf bu sınırın dışında olanın

¹⁹⁴Kant, Prolegomena, s.67

¹⁹⁵Kant, Prolegomena, s.122-135

¹⁹⁶Taşkiner Ketenci, “Kant Felsefesinde Metafizik ve İnsan Doğası”, Kaygı, 4/2005,Uludağ Üni. s.95-103

¹⁹⁷Kant, Prolegomena, s.111

onun içinde olanla bağlantısını bilmekle sınırlandırır”¹⁹⁸ Böylece Kant buna bağlı olarak “Dünyaya sanki bir anlama yetisinin ve istemenin yapıtı imiş gibi bakmak zorundayız” ifadesiyle duyular dünyasının o bilinmeyenle ilişkisi gösteriliyor. Yani idenin hakkında olduğu Tanrı’nın dünyayı yarattığı söylenmiyor ama dünyanın sanki bir yaratıcının eseri gibi görüldüğü söyleniyor. Yani tanrı hakkında “dünyayla ilgisinde” konuşuluyor.¹⁹⁹ Böylelikle Kant’a göre aklın sınırlarını aşmıyor, onu aşkın kullanmamış oluruz. Yani Tanrı idesine bir içerik kazandırmaya çalışmamış oluruz. Bizim güçsüz kavramlarımıza uygun düşen şudur: “Biz dünyayı, varoluşu, ve iç belirlenimi sanki en yüksek bir varlıktan kaynaklanıyormuş gibi düşünüyoruz; bununla bir yandan ona, yani dünyanın kendisine uygun düşen yapısını biliyoruz, ama yine de kendi başına nedeninin yapısını belirlemeye girişmiyoruz; diğer yandan da bu yapının (dünyadaki akıl biçiminin)temelini, en üst nedenin dünyayla olan bağlantısına yerleştiriyoruz, dünyayı ise kendi başına bunun için yeterli bulmuyoruz.”²⁰⁰ İşte Kant’a göre bu bilgi hem bilgimizi genişletir, hem deneyden gelmez, yani sentetik aprioridir. Bu durumda metafizik böyle önermeler (sentetik apriori) ortaya koyabilirse gerçek bir bilim olabilir.

Şunu söyleyebiliriz artık. Kant için Geleneksel Metafizik bir bilim özelliği taşıymıyordu. Çünkü insan aklının ideleriyle bir gerçeklik yaratma peşindeydi. Hâlbuki zaman ve mekana bağlı olan insan bu sınırı aşıp, insan aklının bilgisine konu olacak objelere ulaşamaz. Bir bilim olmak istiyorsa metafizik, matematik ve fizik gibi bir ölçütü kendinde barındırmalıydı. Kant bu ölçüte bilimsel olma ölçütü der. Yani sentetik apriori önermelere sahip olmak. Metafizik sentetik önermeleri ortaya koyabilecekse ancak gerçek bir bilim olur. Çünkü o zaman bu zorunlu yargılarla bilgimizin genişlediğini söyleyebiliriz. Buna sahip olamayan metafizik sadece insan aklını oyalayan sonu gelmez bir hayaldir.

¹⁹⁸Kant, Prolegomena, s.111

¹⁹⁹Kant, Prolegomena, s.112

²⁰⁰Kant, Prolegomena, s.114

İKİNCİ BÖLÜM

KANT'TA BİLGİ VE BİLİM

2.1. Yargıların Sınıflandırılması

İnsanın dış dünya ile ya da bir başkasıyla iletişimde, özellikle bir bilgi savı dile getirebilmesi için yargılara ihtiyaç duyar. Kant bilmenin koşulları olarak nitelendirdiği bu yargıları Transandantal Estetik ve Transandantal Analitik bölümlerinde inceler. Yargılar özne-yüklem ilişkisine göre analitik-sentetik, deneyimden bağımsız ya da deneyimle ilgisine göre apriori ve aposteriori olarak ayrılır.²⁰¹ Başka bir deyişle, bir önermenin başına eklenen analitik- sentetik terimleri önermenin doğruluk ve yanlışlığının nereden kaynaklandığını belirtirken, apriori-aposteriori terimleri ise önermeyi nasıl bildiğimizi ifade eder.²⁰²

Kendini tanımak isteyen aklın yapacağı ilk şey, bilgi formlarını çözümlemelidir. Kant insan aklının ilk ve en büyük ödevinin bu olduğunu söyler. Kant insan aklında aranan bilgi formlarının, ne duyulur dünyada ne de düşünülen dünyada var olduğunu düşünür. Bilgi teorisi bakımından insan aklının form ve ilkelerinin belli bir yöntemle araştırılması ve açıkça ortaya konulmasından sonra, bir bilginin doğruluk ve yanlışlık değeri ile ilgili konuşabileceğimizi söyler.²⁰³

Yargı tasarımların bir bilinçte birleştirilmesidir. Bu durumda düşünme eylemi aslında yargıda bulunma veya tasarımları yargılarla ilgi içine sokmaktır. Böylece yargılar ya öznel olur ya da nesnel.²⁰⁴ Yargı konu ve yüklemi bir araya getirerek, onları birbiriyle ilişkilendiren bir düşünce hareketi olarak tanımlanır. Bu açıdan bakıldığında bizler karşımızdaki kişiyle iletişim kurmak istediğimizde bir yargı dile getirmiş oluruz. Örneğin “Bu kalem siyahtır” dediğimizde zihin bu yargıda iki unsuru aralarında bir

²⁰¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.59

²⁰²Küçükparmak, Kant'a göre Metafizik Bilginin İmkânı, s.24

²⁰³Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.72

²⁰⁴Kant, Prolegomena, s.56

bağıntı olduğunu tespit ederek birleştirir. Yargının temelini oluşturan şey işte özne ve yüklemi birleştiren bu bağıntıdır.²⁰⁵

Yargı sınıflamasını yapan ilk düşünür Kant değildir. Bu sınıflama felsefe tarihi boyunca yapılan bir ayırmadır. Platon'un İdealar-Görünüşler ayrımı, Leibniz'in zorunlu Doğrular-Olumsal Doğrular ayrımı, Hume'un Olgu Doğruları-İde Doğruları ayrımı buna örnektir. Fakat burada önemli olan Kant'ın bu yargı ayırımına bambaşka bir pencereden bakarak onu kendi kavramlarıyla açıklaması ve bilgi teorisine yeni bir yargı kazandırmasıdır.

2.1.1. Analitik ve Sentetik Yargılar

Düşüncenin dille ifadesinde bilginin iletilmesi rolünü üstlenen yargı, tasarımların bir araya getirilmesidir. Tasarımlar ise birçok kavramın birlikteliğidir. Bir yargı kavramla olan ilişkisine göre analitik veya sentetiktir. Kant, kendisinden önceki düşünürlerden farklı olarak analitik ve sentetik yargıları apriori ve aposteriori ilişkisi içinde düşünerek sınıflandırır. Kant Salt Aklın Eleştirisi'nde analitik ve sentetik yargıları en açık şekilde şöyle ifade eder:

“İçinde bir öznenin yüklem ile ilişkisinin düşünüldüğü tüm yargılarda, bu ilişki iki türde olanaklıdır. Ya B yüklemi A 'ya bu A kavramında (gizli olarak) kapsanan bir şey olarak aittir; ya da B bütünüyle A kavramının dışında yatar, gerçi hiç kuşkusuz onunla bir bağlantı içinde duruyor olsa da. İlk durumda yargıya analitik, ikincisinde sentetik diyorum.”²⁰⁶ Böylece Kant, analitik yargıları yüklemde içerilmesine bağlarken; sentetik yargıları ise öznenin yüklemle bağlantısının olmadığını anlıyor.

Bu durumda analitik yargıların hepsi totolojidir. Çünkü analitik yargıların hepsi öznenin çözümlenmesinden ibarettir.²⁰⁷ Dolayısıyla herhangi bir totoloji yargısına baktığımızda yüklemde içerildiğini, yani özneyi incelediğimizde yüklemde olan kavramın öznenin açık bir şekilde var olduğunu görürüz.

Analitik yargılar çelişme ilkesini temel alarak öznenin kavramın çözümlenmesidir. Buna göre bütün analitik yargıların olumsuz, akli çelişkiye yani kabul edilemez bir duruma götürür.²⁰⁸ Kant, rasyonalistlerin bütün bilginin sadece

²⁰⁵Cevizci, Felsefe Tarihi, s.712

²⁰⁶Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.59

²⁰⁷Adorno, “Aşkınısallık Kavramı Üzerine” s.64

²⁰⁸Dursun, Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı, s.43

kavram çözümlemesinden ibaret olduğunu düşündüklerinin farkındaydı. Bu nedenle sentetik yargıların varlığını güçlü bir şekilde savunacaktır. Kant analitik yargıların çelişme ilkesine dayandığını şöyle belirtir.²⁰⁹ Sentetik yargılar, bilgimizi genişleten yargılardır. Dünyayla ilgili yeni bir şey ortaya koyar. Analitik yargıların aksine çözümleyici değil, genişleten yargılardır. Özneyi incelediğimizde yüklemdeki kavramın öznedeki kavramdan farklı olduğunu görülür, böylece sentetik yargılar bir kavramdan başka bir kavrama sıçramaya ihtiyaç duyan yargılardır.

Analitik ve sentetik yargıların ayrımını daha belirgin kılmak için Kant'ın Prolegomena'da verdiği örnekten faydalanabiliriz. “Bütün cisimler yer kaplar” dediğimizde nesne kavramını, hiçbir şekilde genişletmem. Sadece çözümlemiş olurum. Çünkü “yer kaplamak” yargıda açıkça verilmese de zaten “cisim” kavramında düşünülmüştür. O halde bu yargı analitiktir ve bilgimizi hiçbir şekilde genişletmez.²¹⁰ Kant analitik yargılar söz konusu olduğunda bilgimizin genişlememesinin sebebini öznedeki hâlihazırda var olan kavramın yalnızca ayrıştırılmasına bağlar. Böylece öznedeki kavramın yüklemde bir daha söylenmesi bilgiye herhangi bir şey katmaz.

Sentetik yargılar söz konusu olduğunda ise bilgimizin nasıl genişlediğine bakalım. Örneğin “Bazı cisimler ağırdır” dediğimizde, genelde “cisim” kavramında düşünülmeyen “ağır” kavramını söylemiş oluruz. Bu durum öznedeki içerilmeyen bir durumdur. Dolayısıyla bizim kavramımıza bir şey ekleyerek bilgiyi genişletir.²¹¹ Bu durumda bir kavramdan (özne), diğerine (yüklem) sıçrayarak yeni bir şey söylemiş oluruz. Heimsoeth ise Kant'ın yaptığı analitik ve sentetik yargı ayrımını onun rasyonalist tabandan ayrılma girişimi olarak değerlendirir.²¹²

2.1.2. Apriori- Aposteriori Yargılar

Analitik- Sentetik yargı ayrımı özne ve yüklem ilişkisine göre belirlenen bir ayrımdır. Apriori ve aposteriori ayrımı ise bilgiyi nasıl öğrendiğimizle ilgili bir ayrımdır. Yani bilginin deneyle olan ilişkisine göre ayrılır. Kant bizim bütün bilgilerimizin deneyden geldiğini kabul eder. Fakat deneyle sonlanmadığını söyler. “Tüm bilgimizin deneyim ile başladığı konusunda hiçbir kuşku olamaz; çünkü bilgi yetisi eğer duyularımızı uyararak bir yandan kendiliğinden tasarımlar yaratan, öte yandan bunları

²⁰⁹Kant, Prolegomena, s.14-15

²¹⁰Kant, Prolegomena, s.15

²¹¹Kant, Prolegomena, s.15

²¹²Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.73

karşılaştırmak ve bağlayarak ya da ayırarak duyuşal izlenimlerin ham gerccini nesnelerin deneyim denilen bir bilgisine işlemek için anlak etkinliğimizi devime geçiren nesnelcr yoluyla olmasaydı başka hangi yolla uygulamaya geçirilebilirdi? Öyleyse zamana göre bizde hiçbir bilgi deneyimi öncelemez ve tüm bilgi deneyimle başlar. Ama tüm bilgimizin deneyimle başlamasına karşın, bundan tümünün de deneyimden doğduğu sonucu çıkmaz.”²¹³ Bu durumda bir bilgi deneyimin sonucunda elde edilirse aposteriori, bilgi deneyimden önce gelirse yani deneyimden bağımsızsa o zaman aprioridir. Apriori bilgi öncelikle deneyimden bağımsız olandı; İkincisi zorunlu ve evrensel olandı.²¹⁴ Kant’a göre yargının temelini oluşturan bağıntıyı deneyim sağlar. Örneğin biz “Bu kalem beyazdır” dediğimiz de görme duyumuzu kullanarak deneyime dayanırız. Böylece bu tür yargılar aposteriori yargılardır. Fakat “Bir üçgenin iç açılarının toplamının iki dik açiya eşit olduğu” yargısı deneyime dayanarak elde edeceğimiz bir yargı türü değildir. Bu tür yargılar apriori yargılardır.²¹⁵

Dolayısıyla biz bütün analitik yargıların apriori yargılar olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin “Altın, sarı bir metaldir” önermesi bir kez altının sarı olduğunun görölmesini gerektirir. Bu görüldükten sonra ”altın, sarı bir metaldir” demek analitik bir önerme dile getirmek demektir.²¹⁶ Böylelikle analitik yargıların apriori olması açık bir bilgidir. Ayrıca 17.yüzyıl rasyonalistleri tarafından “akıl doğruları” diye adlandırılan yargılardır. Rasyonalist gelenek, kesin ve evrensel bilgiye tümdengelim yöntemiyle ulaşılabilceğini düşünür. Dünyaya ilgili bir bilgi söz konusu olduğunda bunu deneyle değil ancak akılla elde edebiliriz argümanıyla insan bilgisinde aklın önemini zikreder. Analitik yargıların temelinde çelişmezlik ilkesi vardır.

Analitik yargıların apriori olduğunu açıkladıktan sonra, sentetik yargıların aposteriori olduklarını anlayabiliriz. Çünkü sentetik yargılarımız analitik yargılarımızın aksine bilgimizi genişleten yargılardır. Bilgimizin genişlemesi demek yeni bir kavramın yargıya getirilmesi demektir. Bu ise ancak deneyle olanaklıdır. Kant bunda bir sorun görmez zaten bilgimizin deneyimle başladığını söylemişti. Asıl yenilik sentetik apriori önermelerin olması ve bu önermelerin en azından matematik ve fizikte var olduğunun açıklanmasıdır. Yani hem bilgimizi genişleten hem de tümel ve zorunlu olan bu önermeler Salt Aklın Eleştirisi’nin bir yeniliğidir.

²¹³Kant, Arı Usun Eleştirisi, s. 51

²¹⁴Gilles Deleuze, Kant Üzerine Dört Ders, çev. Ulus Baker, Kabalcı Yayıncılık İstanbul 2007

²¹⁵Cevizci, Felsefe Tarihi, s.712

²¹⁶Kant, Prolegomena, s.2

Kant'ın epistemolojisine işlemiş bir özellik de form ve madde bir diğer deyişle biçim ve içerik kavramlarıdır. Epistemolojisinin kilit taşı oluşturulan madde ve form düşüncesini hemen hemen bütün felsefesinde görmek mümkündür. Örneğin Kant, uzamın ve zamanın saf biçimler olduğunu söylerken genel olarak duyumun onun maddesi olduğunu belirtir. Bu saf biçimleri de yalnızca apriori olarak bilebildiğimizi onun maddesi olan empirik görünümün ise aposteriori bilgi olduğunu ifade eder.²¹⁷ Kant madde ve formun öncelik ve sonralık ilişkisi ile ilgili “Genel olarak görüşler açısından zamanın kendisini kaldıramayız, buna rağmen pekâlâ da görüşlerin yokluğundan da zamanı düşünebiliriz. Dolayısıyla zaman apriori verilir. Fakat zamanın kendisi (onların olanaklılığının-görüşlerin- evrensel koşulu olarak) kaldırılamaz. Böylece Kant önce olanın yani formun sonra olanın maddenin olanaklı koşuludur der. Madde olmadan biçim olabilirken, biçim olmadan maddenin olanaklılığı düşünülemez. İşte bundan dolayı diğerinin olanağının koşulu olan, yani ondan daha önce gelen görünüşün biçimi aprioridir.²¹⁸ Dolayısıyla Kant'ın yargı sınıflaması onun epistemolojisine işlemiş olan form-madde ikililiğiyle yakından ilişkili olduğunu görürüz.

2.2. Yargı Çeşitleri ve Bilim

Kant, yargıların analizini yaptıktan sonra, sentetik apriori önermeleri bilgi felsefesine kazandırır. Sentetik apriori önermelerin bilgi felsefesinde yeri bilgiyi olanaklı kılan temel bir ölçüt taşımasıdır. Kant bu ölçüt vasıtasıyla bilim olanın sınırını da çizer. Ona göre sentetik apriori önermeler, kesin bilgiyle özdeşleşir. Kant bilim değeri taşıyan bir alanın bu tür yargılara (sentetik apriori) sahip olması gerektiğini söyler. Çünkü bilgi demek sentetik apriori önermeleri konuşmak demektir.²¹⁹ Bu tür yargılar bilgimizi genişletmekle kalmaz aynı zamanda zorunlu ve evrenselidir. Kant'ın bu yargıların matematik ve doğa biliminde olduğunun kanısındadır. Asıl mesele bilim olmak isteyen metafiziğin bu yargılara sahip olup olmadığıdır.

Kant apriori ilkelere dayanan felsefeyi “saf felsefe” olarak adlandırır. Metafizik bilgisi bu türden bir bilgidir. Metafizik bilgi, deneyin ötesinde olan bilgidir. Bu durumda metafizik saf felsefedir. Aklın apriori çalışmasının bir ürünüdür.²²⁰ Metafizik

²¹⁷Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.96-97

²¹⁸Dursun, Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı, s.37

²¹⁹Kant, Prolegomena, s.15

²²⁰Kant, Prolegomena, s.14

kavramı gereği aposteriori (deney) yargılarını kullanmaz. Bu durumda bir bilim olmak isteyen metafizik hem bilgimizi genişleten hem de zorunlu ve evrensel olan yargılara (sentetik apriori) sahip olmalıdır. Bu tür yargıların matematik ve fizikte olduğunu söylemiştik. Bu nedenle sentetik apriori yargıların olanaklılığını araştırmak gerekmez. Böylece aklın ve anlama yetisinin deneyden bağımsız neyi ne ölçüde bileceğine dair soru şu şekilde şekillenir: “Sentetik apriori yargılar nasıl olanaklıdır?” bu soru yanıtlanıncaya kadar bütün metafizikçilere işten el çektirilmiştir.²²¹

2.2.1. Bilimlerin İmkânı

Bu kısımda sentetik apriorinin saf matematik ve saf doğa biliminde nasıl olanaklı olduğuna bakacağız. Kant sentetik apriorinin olanaklılığını, dört soruya indirger. Bu soruların cevaplanması sentetik apriorinin nasıl olanaklı olduğunun da aydınlatılması demektir. İlk iki soru matematik ve doğa biliminin nasıl olanaklı olduğunu açıklar. Üçüncü soru ise metafiziğin insan doğasının kökeninde gömülü olduğunu ve bilme isteğinin arzusuyla ortaya çıktığı alanın aydınlatılmasıdır. Dördüncü soru, Kant’ın çalışmasının asıl amacıdır. Metafiziğin kendisine kadar olan yanlış anlaşılmasından arındırmasıdır. Saf matematik ve saf doğa biliminde yargıların sentetik olduğundan kuşku yoktur. Bu alanlardaki sürekli gelişme, bilimin kesintisiz ilerlemesi, buradaki bilgilerin kesinliğini gösterir. Buna rağmen metafizikte bu tür yargıların olması araştırılıp aydınlatılmalıdır.

1. Saf matematik nasıl olanaklıdır?
2. Saf doğa bilimi nasıl olanaklıdır?
3. Genellikle metafizik nasıl olanaklıdır?
4. Bilim olarak metafizik nasıl olanaklıdır?²²²

“Saf matematik nasıl olanaklıdır?” sorusunun aydınlatılması sentetik apriori yargıların bu alanda nasıl olanaklı olduğunun açıklanmasıdır. Bu bağlamda Kant’ın Salt Aklın Eleştirisinde “Transandantal (Aşkınsal) Estetik” bölümünde görünün formları

²²¹Kant, Prolegomena, s.27

²²²Kant, Prolegomena, s.29

olan zaman-mekânı açıklaması ve bizimde daha önce bu görü formlarına değinmemizle artık bu soruyu yanıtlayabiliriz.

Bilginin sadece apriori yargılardan oluşan aklın bir ürünü olduğunu öne süren rasyonalistler ile zihnin boş bir levha olduğunu ve doğuştan hiçbir bilgimizin olmadığını, deneyimle ancak bilgi sağlandığını düşünen empiristlerin tartıştığı dönemde Kant yeni bir düşünce ortaya koyar: Görü ve kavram.²²³ Görü ve kavramın birlikteliğinden bir bilgi oluşabileceğini söyleyen Kant, Görü ve kavram olmadan bilginin olanaksız olduğunu görü olmaksızın kavramın, boşluğu; kavram olmaksızın algının, körlüğü imlediğini öne sürecektir.²²⁴ Böylece Kant, rasyonalist ve empirist tabandan uzaklaşarak yeni bir düşünce ortaya koymuş olur.

Duyuların alıcılığı olan zaman ve mekân görü formları ile bu alıcılığın arasında bağlar kuran onları işleyen ve düşünen anlama yetisi bilgiyi meydana getirir. Duyular bizim verileri alma yetimiz, receptivite'mizdir. Anlama yetisi ise, düşünme yetisi, kavramlar kurma, yargılama yetisidir. Anlama yetisi bu işlemleri kendi spontanite'sine (etkinliğine) dayanarak yapar.²²⁵ Böylece algıların alırlığı ile anlama yetisinin işlevselliği bilgiyi ortaya çıkarır.

Transandantal Estetiğin hemen başında Kant şunları söyler: Bir bilgi nesnelere ile hangi yolda ve hangi araç yoluyla bağlantılı olursa olsun, onu onlarla dolaysızca bağlantılayan ve tüm düşüncenin araç olarak göz önünde tuttuğu şey sezgidir. Ama sezgi ancak nesnelere bize verildikleri sürece yer alır; ve bu da yine, en azından biz insanlar için ancak nesnenin anlığı belli bir yolda etkilemesi yoluyla olanaklıdır.²²⁶ Objeye ve anlama yetisi arasında bulunan görü, objeye verilmeye başladığında etkinlik kazanır.

İlk başta duyusallığı inceleyelim. Böylece salt matematiğin nasıl olanaklı olduğunu açıklayalım. Kant bu sıralamayla ilgili şunu ifade eder: "Aşkınsal estetikte öyleyse ilk olarak duyarlılığı yalıtacağız - anlağın orada kavramları yoluyla düşündüğü her şeyi ayırarak ve böylece geriye görgül sezgiden başka hiçbir şey bırakmayarak. İkinci olarak, ondan ayrıca duyuma ait olan her şeyi ayıracağız ve böylece geriye arı sezgiden ve görüngülerin yalnızca biçiminden başka hiçbir şey kalmayacaktır ki, duyarlılığın apriori sağlayabileceği tek şey budur. Bu araştırmada apriori bilgi ilkeleri

²²³Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.77

²²⁴Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.108

²²⁵Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.78

²²⁶Kant, Arı Usun Eleştirisi, s. 77

olarak iki arı duygusal sezgi biçiminin, eş deyişle Uzay ve Zamanın bulunduğunu göreceğiz.²²⁷ Böylece duyusallığın deneyle karışmamış salt kavramları olan zaman ve mekan formlarının açıklığına geçebiliriz. Duyusallığın formları olarak beliren bu apriori formlar bilginin zorunlu koşullarıdır. “Uzam ve zaman, saf matematiğin, aynı zamanda zorunluluklu ve zorunlu olan tüm bilgilerinin yargılarının temeline koyduğu görülerdir.”²²⁸ Kant’a göre geometri uzamın, aritmetik ve saf mekanik, zaman görüşünün üzerinde temellenir. Burada duyumlara ait olan her şey soyutlansa bile geriye sırf birer görü olan uzam ve zaman kalacaktır. Uzam ve zaman, şeylerin algılanmasından önce gelen zorunlu biçimlerdir.

Kant geometri ve matematiğin başarısını görünün apriori formları olan uzam ve zamanın üstüne temellenerek ilerlediğini böylece bir kesinlik kazandığını belirtir. Şimdi saf matematik nasıl olanaklıdır sorusunun yanıtı Kant’ın zaman ve uzam formlarının türetimiyle anlaşılır kılınmaktadır. Çünkü zaman ve mekan görü formları matematiğin hayal ürünü olmadığını kanıtlar. Matematiğin yargılarının (yine geometrinin de) sadece zihinde olan bir gerçeklik olmadığını, dış dünyada da bunun bir karşılığı olduğunu, görünün apriori formları sağlar.

Sentetik apriori önermelerin varlığının matematikte olduğuna emin olan Kant şöyle bir örnekle bu durumu açıklığa kavuşturur. $7+5=12$ önermesini ele aldığımızda şöyle düşünürüz: 7 ve 5’in toplamı 12 eder ve biz bu doğruya 7 ve 5’i düşünerek 12 sayısını elde ettiğimizi sanırız. Hâlbuki Kant’a göre durum hiç de öyle değildir. On iki kavramını hiçbir biçimde salt yedi ve beşin birleşmesini düşünmemle düşünmüş olmam ve ben ne kadar bu iki kavramı (7 ve 5’i) ayrıştırırsam da 12 sonucunu elde edemem. Bu kavramların ötesine geçip, bunlardan birine karşılık düşen sezgiyi, örneğin beş parmağı yardıma çağırarak ve böylece sezgide verilen beşin birimlerine tek tek yedi kavramını eklemem gerekir. Biz $7+5$ düşünebiliriz ama hiçbir zaman bunun sonucu olan 12 sayısını zihnimizde sezgi yardımı olmaksızın elde edemeyiz.²²⁹ Böylece aritmetik önermeler her zaman sentetiktir.

Aynı şekilde geometrinin herhangi bir temel ilkesi de analitik olmaktan eşit ölçüde uzaktır. Örneğin “İki nokta arasındaki en kısa çizgi doğrudur” önermesi sentetiktir. Çünkü doğru kavramımız büyüklükle ilgili hiçbir şey kapsamaz. En kısa

²²⁷Kant, Arı Usun, Eleştirisi, s.79

²²⁸Kant, Prolegomena s.10

²²⁹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.63-64

yoluyla nesne bize verilir, ikincisi yoluyla bu nesne o tasarım (anlığın salt bir belirlenimi olarak) ile ilişki içinde düşünülür. Sezgi ve kavramlar öyleyse tüm bilgimizin öğelerini oluştururlar, öyle ki ne kavramlar belli türde onlara karşılık düşen sezgi olmaksızın, ne de sezgi kavramlar olmaksızın bir bilgi verebilir.”²³²Bu yapılmıca aslında dogmatik metafizik yapmak isteyenlerin önüne set çekilmiş olur.

Salt anlama yetisinin kategorileri bilginin oluşmasının ikinci ayağı olan anlama yetisinin saf kavramlarıdır. Bu bir bakıma sentetik apriori önermelerin imkanının da gösterilmesidir. Yani bir bakıma “tecrübenin mümkün olmasının kavramlar vasıtasıyla sentetik apriori bilgiye götüren şartlarıyla, metafizikle uğraşır. Transandantal Analitik esasen bir empirik dünya anlayışını apriori izah etmeyi ve gerekçelendirmeyi hedefler.”²³³

Kant insanın bilme ediminin yasalarını ortaya koyarken, insanın daha önce bu yasalardan farklı mı düşündüğü sorusu gündeme gelebilir. Yani insan bilgiyi elde ederken Kant’tan önce farklı mı düşünüyordu? Kuçuradi bu soruya açıklık getirir: “Ahlak Yasası Kant’ın bir keşfi midir? sorusuna, ilgili yasayı Arşimed ortaya koymadan önce de gemiler, o yasaya göre seyrediyordu, ama bu yasanın bilgisini Arşimed ortaya koydu.”²³⁴ Böylece insan, Kant’tan önce de aynı şekilde düşünüyordu, fakat Kant insanın bilme yetisi üzerindeki o ince perdeyi kaldırıp, insanın bilme yasalarını ortaya koydu. Böylece insan nasıl düşündüğünü, bilgiyi nasıl elde ettiğinin farkına varmış oldu.

Kant, anlama yetisinin apriori yasalarını doğaya dikte ettiğini söyler. Doğanın kendi yasalarını bize açarak ancak bizim onu anlayabileceğimizi söyleyenlerin aksine insan (anlama yetisi) kendi apriori yasalarını doğaya uygular.²³⁵ Böylece insan merkeze alınarak, doğayı anlama ve anlamlandırma çabası söz konusudur. Tıpkı geometri ve matematiğin insanın görü formları (uzam ve zaman) sayesinde bir zorunluluk kazanması gibi doğa da anlama yetisi ve anlama yetisinin kategorileri sayesinde bir zorunluluk kazanır. Doğaya yöneldiğimizde, bilme gerçekleşirken yasasını anlama yetisi, duyusallıktan ve anlama yetisinin kategorileriyle ilgi içine sokulan fenomenlerle elde ederiz. Bu durumda da anlama yetisinin baskın bir yapıda olduğunu ve bilmenin

²³²Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.107

²³³Wood, Kant,s.65

²³⁴Ioanna, Kuçuradi, “Kant, Etik ve Ahlak Üzerine, İoanna Kuçuradi ile Söyleşi”, *Cogito*, Sayı: 41-42, (Kış 2005), s.235

²³⁵Kant, Prolegomena, s.36

sınırlarını belirlediğini söyleyebiliriz. Cassirer bu durumu şöyle açıklar: “Akıl (anlama yetisi), öğretmenin istediği her şeyi söyleyebilen bir öğrenci durumunda değil, tersine kendilerine yönelttiği soruları yanıtlamaya tanıkları zorlayan görevli yargıç durumundadır.”²³⁶ Böylece yargıç durumundaki akıl, kendi sınırını da belirler. Her ne kadar bu sınırın ötesine geçmek istese de.

Kaynağın keşfedilmesi, apriori bilgilerin yerini de belirlemiş olur. Duyumların getirdiğini bilgi malzemesine dönüştüren anlama yetisi, başka türlü olamayacak olan doğa yasalarını kendinde barındırıyor. Bu yasaları doğaya yazdırıyor. Böylece bu yasalar hem doğaya uygun düşüyor, hem de yasallığın kesin belirleyicisi olan bilen öznenin apriori donanımlarını gösteriyor.²³⁷ Böylece biz doğayı, anlama yetimizin izin verdiği kadarını bilebilmekteyiz.

Bilgi, anlama yetisi ile duyusalığın eş zamanlı bir çalışmasının ürünüdür. Yani biz duyusalıktan kaynaklanan bilgi veya anlama yetisinden kaynaklanan bilgi diye konuşamayız. Bilgi her iki işlevin birlikteliğinin uyumudur. Duyusalığın işi olan alıcılık iken, anlama yetisinin işi ise düşünmektir. Bu durumda birinin diğeri üzerinde üstünlüğünden söz edemeyiz. Aynı şekilde biri diğerdenden daha az önem arz etmiyor. “Herhangi bir yolda etkileniyor olduğu sürece anlığımızın alıcılığını, tasarımlar alma yetisini duyarlık olarak adlandırırsak, o zaman buna karşı tasarımları kendisinin üretme yetisi, bilginin kendiliğindenliği ise anlaktır. Öyleyse bir doğamız vardır ki, sezgi hiçbir zaman duyusal olmaktan başka türlü olamaz, yalnızca nesnelere tarafından etkileniş kipimizi kapsar. Buna karşı duyusal sezginin nesnesini düşünme yetisi anlaktır. Bu özelliklerden hiç biri ötekine yeğlenemez. Duyarlılık olmaksızın bize hiçbir nesne verilemez ve anlık olmaksızın hiç biri düşünülemez. İçerik olmaksızın düşünceler boş ve kavramlar olmaksızın sezgiler kördür.”²³⁸

Kant algılama ve düşünmeyi karşılaştırarak tek tek verilerin duyulanmasına dayanan ‘duyu algısı yargısı’ şöyle tanımlar: Güneş var ve taş ısınıyor. Deneyime dayanan ‘deneyim algısı yargısı’ ise şöyle olacaktı: Güneş taşı ısıtıyor. Bu yargı diğer yargıdan çok farklıdır. Çünkü burada düşünme ayrı ayrı iki yargıyı birleştirir: Güneş olduğu için taş ısınıyor. Burada iki ayrı algı verisi birbirine bağlanıyor. Burada yön

²³⁶Cassirer, Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi, s.220

²³⁷Uluğ Nutku, “Kant’ın Doğaya Yasa Yazdıran Aşkın Öznesinin Apriori’si”, *Felsefelogos*, Sayı 57, s.7

²³⁸Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.108

verici bir kavram saklıdır. Anlama yetisinin kavramı olan nedensellik.²³⁹ Böylece deneyim algısı yargısı nedensellik kavramını kullanarak bir yargı oluşturur. Çünkü yargıda taşın ısınmasının nedeni güneşe bağlanıyor. Dolayısıyla anlama yetisinin saf kavramları bilgimizdeki apriori olanı çekip alma özelliğidir. Descartes'in balmumu örneğinde değişmeyen şeyi gören yetidir.

Doğa biliminin olanağı neye dayanır sorusunun aydınlatılması için doğa araştırmalarına yön veren ilkelerdeki kavramların formlarını araştırıp bulmak gerekir. Yani düşünmenin formlarını bulmak gerekir. Kant bu form ve ilkelere anlama yetisinin kategorileri der. Yalnız düşünmenin kendisine ait bu değişmeyen formlar felsefe tarihinde bilinmekteydi. Bu genel formları Aristoteles mantığın ilkeleri olarak belirlemişti. Ama Kant bu alışılmış düşüncenin dışına çıkacak ve bu formları mantığın ilkelerinde değil, düşünmenin temel işlevlerine yükler. Yani Kant'ın kategorileri ismi değilse de bir yeniliktir. Bu kategoriler başka herhangi bir alanda bilimsel bir kesinlik taşıyabilen bir yüklemidir. Yani bir obje hakkında konuştuğumuzda ona yüklenen bir şeydir.²⁴⁰ Kant'a göre bu kavram formları köklerini anlama yetisinde, düşünmenin kendisinde bulurlar. Aristoteles'e göre ise, ifadelerimizde varlığın esasları gizlidir. İfadelerin çözümlenmesinde elde ettiğimiz kategoriler, varlığında kategorileridir. Kant varlıktan kalkmaz; akıl sahibi düşünen öznenen kalkar. Kant'ın görüşüne göre nasıl zaman ve uzam formu varlıkta bulunmayıp bizim görümüzün apriori formları ise, kategorilerde bizim anlama yetimizin apriori formlarıdır. Yani özneye bağlıdır, şeylere değil. Kant kategorileri, birincil düşünmenin formları olarak görmüş, düşünmede aramıştır.²⁴¹ Burada anlaşılmaktadır ki Kant kategorileri Aristoteles'ten çok farklı düşünür. Sadece on kategori ile yetinmediği gibi onları bir sistem haline de sokmak ister.

Aristoteles'in varlığa yüklenen kategorileri on tanedir: “Bir bağlantı içinde söylenmeyenlerin her biri varlık, nicelik, nitelik, görelilik, uzam, zaman, durum, iyelik, etkinlik, ya da edilginlik belirtir.”²⁴² Aristoteles'in varlık temelli bu kategorileri varlık olmazsa bu yüklemelerin hiçbirinin önemi de yok gibi. “Bu belirleme ilişkin modern edebiyatın büyük eserlerinden biri olan Robert Musil'in büyük eseri Niteliksiz Adam örnek verilebilir. Niteliklerin bir kişiye veya bir nesneye yüklenmesi ve bunlar olmazsa

²³⁹Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.84

²⁴⁰Deleuze, Kant Üzerine Dört Ders, s.18

²⁴¹Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.85

²⁴²Aristoteles, Kategoriler, çev. Saffet Babür, İmge Kitapevi, Ankara 2016 s.11

var olmamaları, ama aynı zamanda kişinin veya nesnenin de nitelikler olmadan mevcut olamaması yüzünden, romanın başlığı hiçliğin kişileşmiş halini betimler.”²⁴³

Aristoteles’in on kategorisi olan Töz, Nitelik, Nicelik, Görelilik, Etkenlik, Edilgenlik, Zaman, Yer, Durum, İyelik ile ilgili olarak Kant şöyle söyler: “Aristoteles bu tür on saf temel kavramı kategoriler adı altında toplamıştı. Yüklemler diye de adlandırılan bu kategorilere, kısmen onların içinde bulunan beş artyüklem daha eklemek gereğini duydu.”²⁴⁴ Kant’ın kategoriler tablosu ise, salt anlama yetisinin kavramları on iki düşünme formundan oluşur. Bunlar da dört başlık altında toplanmıştır. Kant zaman ve mekan formlarını kategoriler arasından saymaz. Zaman ve mekan görünümün apriori formlarıdır. Bu kategorilerin önemini ise en iyi doğa bilimlerinde görebiliriz.

Genel bir yargıyı nasıl ele almak uygun olur? “Genel bir yargının tüm içeriğini soyutlar ve onda yalnızca anlık biçimini göz önüne alırsak, o zaman düşüncenin ondaki işlevinin dört başlık altına getirilebileceğini buluruz ki, bunlardan her biri kendi altında üç kip’i kapsar.”²⁴⁵ Böylece Kant, dilsel ifade olan yargılardan soyutlanarak kategorilerin elde edildiğini söyler.

Kant’ın kategorileri şunlardır: “Niceliğine göre: birlik (ölçü), çokluk (büyüklük), tümlük (bütün). Niteliğine göre: gerçeklik, olumsuzlama, sınırlandırma. İlişkiye (bağıntıya) göre: töz, neden, birliktelik. Kipliğe göre: olanak, varoluş, zorunluk.”²⁴⁶ Birinci grup kategoriler, yani nicelik kategorileri herhangi bir obje nasıl kavranırsa kavransın; ister deneyim yoluyla ister doğa araştırmalarıyla isterse de metafizik spekülasyonlarla, biz onu daima “çokluk”, “birlik” ya da “bütünlük” halinde kavrarız. Kategorilerin ikinci grubu (nitelik kategorileri) ise, bir şeye bazı nesne özelliklerini verir ya da bu özelliklerin onda olmadığını söyler. Üçüncü grup kategoriler ise en önemli kategorilerdir. Bağıntı kategorileri doğa bilimleri için çok önemli bir yer tutar. Töz bir bağıntı kavramıdır. Objeye ile nitelikleri, güç kaynağı ile gücün etkisi arasında bağ kurar. İkinci bağlantı kategorisi olan nedensellik, her türlü bilgide, günlük hayatta, bilimde ve metafizikte çok önemli bir yer tutar. Üçüncü bir bağlantı kategorisi olan birliktelik, evrendeki karşılıklı bağlılıktır. En büyüğünden en küçüğüne bir karşılıklı bağlılığı ifade eder. Dördüncü grup kategorileri ise, bütün insan bilgisinin bu

²⁴³Herbert Kraft, Nitelikli Bir Adam, çev. Ali Nalbant, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s.144

²⁴⁴Kant, Prolegomena, s.39

²⁴⁵Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.121

²⁴⁶Kant, Prolegomena, s.21

üç kavramla çalışmasıdır. Örneğin bir şeyin olması onu olanaklı hale getirir, bir nedensellik içinde zorunludur; ya da bu şeyin bir olayın yapısında bulunması zorunludur.²⁴⁷

“Kategoriler tablosu bize temel ilkeler tablosunun bütünüyle doğal düzenini verir, çünkü bu ilkeler kategorilerin nesnel kullanım kurallarından başka bir şey değildir.”²⁴⁸ Kant kategoriler tablosunun bize anlama yetimizin temel ilkelerini verdiğini söyler; nasıl ki anlama yetimiz kategorileri bize veriyorsa. Kant yine bu kategori grubundan birinci ve ikinci kategorileri matematiksel diğer iki grubu da dinamik olarak adlandırır ve kendi sınıfından olan (nicelik), üçüncü kategori (bütün) her durumda kendi sınıfındaki bir ve ikinci kategorinin (birlik-çokluk) birleşmesinden doğar. Aynı durum diğer kategori grupları için de geçerlidir.²⁴⁹ Kant’ın kategorileri doğanın ilkelerini verir. Çünkü doğa ilkesi (yasası) dediğimiz şey, kategorilerin fenomen alana uygulanmasından başka bir şey değildir.²⁵⁰ Bu durumda biz doğa yasalarını matematiğe döktüğümüzde, bir bakıma anlama yetisinin kategorilerin kendileriyle ilgilidir. Kant bunu şöyle ifade eder: “Arı anlık kavramlarının olanaklı deneyime uygulanmasında sentezlerin kullanımı ya matematiksel ya da dinamiktir; çünkü bir yandan genelinde bir görüngünün yalnızca sezgisi ile öte yandan varoluşu ile ilgilidir.”²⁵¹

Kategorilerin düşünmenin temel formları olmaları demek, bunlar olmadan bilince hiçbir şeyin girememesi ve bildiğimiz her şeyde kategorilerin rolünün olması demektir. Bu durumda deneyimle gelen her şey kategoriler sayesinde kavranır. Görünüm alıcılığının formları olan zaman ve mekan duyuşsal olanı anlağa taşıması ve anlağın da onu kavram altında düzenlemesi fenomenal bilginin temelini oluşturur. Böylece doğa biliminin nasıl olanaklı olduğu açıklanmış olur. Doğa bilimindeki sentetik apriori önermenin olanaklılığı gözler önüne serilir. Nedensellik yasası, doğanın en yüksek yasasıdır. Aktif özne olan insan doğanın yasalarını araştırmıyor olsaydı doğada nedenselliğin olduğunun farkında olmayacaktı. Ama bu nedensellik doğanın kendisine bağlı bir nedensellik değildir. İnsanın anlama yetisinin kategorisinden yalnızca biridir.

²⁴⁷Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.86-87

²⁴⁸Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.221

²⁴⁹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.132

²⁵⁰Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.89

²⁵¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.220

İnsan bu kategorilerin varlığından habersiz olsaydı doğada nedenselliğe bağlı olarak açıklanamayacaktı. Böylece doğaya nedenselliği insan atfeder.²⁵²

Kant, kategorilerin anlama yetisinin, kavramları ve deneyimi olanaklı kılan temel ilkeler olduğunu söyler. Kategorilerin deneyimi nasıl olanaklı kıldığını ise “Salt Anlama Yetisinin İlkeleri”nde konu edinir. Salt anlama yetisinin ilkeleri şunlardır: “Niceliğe göre: görünün aksiyomları. Niteliğe göre: algının beklentileri. İlişkiye göre: deneyimin analogileri. Kipliğe göre: genel olarak deneyimsel düşünmenin koyutları.”²⁵³

Görü formları yardımıyla obje anlama yetisine verilir. Anlama yetisi bu tasarımları bir bilinçte birleştirerek düşünür. Böylece tasarımları yargı içine sokar. Yargıların genel bir bilinçte toplanması, yargının öznel olmamasını sağlar. “Anlama yetisinin saf kavramları, kendi altlarına bütün algıların- bu algılar daha deney yargıları kurmak için kullanılmadan önce- sokulmasını gerektiren kavramlardır; çünkü deney yargılarında algıların sentetik birliği, zorunlu ve genel geçer olarak tasarımlanır.”²⁵⁴

Genel kabule göre insanın düşünmesi ile doğa arasında bir uygunluk söz konusudur. İnsan doğadan tamamen bağımsız, doğaya yabancı değildir. Fakat Kant, doğada olup biten her şeyin bir zamanda ve bir mekanda olduğunu açıklar. Biz algıladığımız her şeyi zaman ve mekan formları içinde algılarız. Nedensellik yasası, doğanın zorunlu yasasıdır. Bu ilkeler görünüş dünyasının sentetik apriori ilkeleridir.²⁵⁵ Böylece görüye verilenlerin anlama yetisinin tek tek kavramları altına sokulması, olanaklı deneyimin koşullarını verecektir. Olanaklı deneyimin ilkeleri ise doğa yasalarıdır. Doğanın ilkeleri dediğimiz aslında tam olarak anlama yetisinin kategorilerinin, doğada kullanılmasından ibarettir. Bu kullanım ya matematik bir yolla ya da dinamik olarak kullanılmasından ibarettir.

Kant’ın salt anlama yetisindeki ilk ilke niceliğe göre: görünün aksiyomları ilkesidir. Bu ilke zaman ve mekana bağlı olan algının aksiyomlarıdır. Duyusal alanda algıladığımız her şey boyutlu büyüklükler; çünkü bunlar, algının zaman, mekan formları içinde yer almışlardır; yani ölçülebilir, sayılabilir şeylerdir.²⁵⁶ Cassirer bu konuda “Çokluk içindeki benzerlerin bu bilincidir ki, bir objenin tasarımını önceden mümkün

²⁵²Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.92

²⁵³Kant, Prolegomena, s.21

²⁵⁴Kant, Prolegomena, s.22

²⁵⁵Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.92

²⁵⁶Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.93

kılmaktadır ve işte bu bilinç tam da nicelik kavramı²⁵⁷ olduğunu açıklar. Kant ise birinci olan bu ilkeyle ilgili görüşünü şöyle açıklar: “Tüm görünüşleri uzam ve zamanda görümler olarak büyüklük kavramı altına sokar, böylece de o, matematiği deneye uygulamanın bir ilkesi olur.”²⁵⁸ Matematik bilginimizin olanaklılığı bu ilkeye bağlıdır. Matematik bilginimizin kesintiye uğramadan gelişerek kullanımını sağlar.

İkinci bir ilke nitelik kategorisinde algının beklentisi ilkesidir. Bu ilke obje olarak algıladığımız fenomenlerin görünüşlerinde yoğunluğu olan bir büyüklük, yani derecelenme vardır. Algıladığımız objelerdeki özneliliğin giderilmesini sağlayan ilkedir. Kant bu ilkeyle ilgili Salt Aklın Eleştirisi’nde: “Genel olarak tüm duyular yalnızca aposteriori verili olsalar da, bir dereceleri olması biçimindeki özellikleri apriori bilebilir. Belirtmeye değer ki, genel olarak büyüklükler üzerine apriori yalnızca tek bir niteliği, eş deyişle sürekliliği bilebiliriz ve tüm nitelikte (görüngülerdeki olgusalda) bunların yeğin niceliklerinden, eş deyişle bir dereceleri olması olgusundan başka hiçbir şeyi apriori bilemeyiz. Geriye kalan her şey deneyime bırakılmalıdır.”²⁵⁹ Görünüş alanındaki gerçekliğin derece ile ölçülen büyüklüğü yoğunluğu an’lara bağlıdır; bizi bütüne götürmez. Bunun için bu büyüklük boyutsal büyüklükten farklıdır; tersine, yoğunlukla ilgili bir büyüklüktür. Bu sayede doğa bilimleri, matematiği kullanarak bilginimizi genişletmiş olur.²⁶⁰

Üçüncü ilke ilişkiye göre deneyimin analogjileridir. Kant, “Deneyim ancak algıların zorunlu bir bağlantısının tasarımı yoluyla olanaklıdır.”²⁶¹ İfadesiyle deneyimlerin olanağı, temelini verilen şeylerin zorunlu birtakım bağlarla birbirine bağlanmasında bulur. Salt anlama yetisinin bağıntı kategorisindeki töz, nedensellik ve birliktelik fenomen dünyasından gelen duyu verilerinin yığını zaman içinde olup bitenlere göre birbirine bağlar. Bu bağlar doğa bilimlerinin en yüksek ilkeleri doğa yasalarıdır.²⁶²

Birinci ve ikinci ilkeler matematiksel olmasına karşın üçüncü olan bu ilke ve açıklanacak olan dördüncü ilke dinamik ilkelerdir. Bu ilkeler düzenleyici (regulatif) ilkelerdir. Burada yapılan benzetmeler, matematikteki gibi niceliklerin karşılaştırılması

²⁵⁷Cassirer, Kant’ın Yaşamı ve Felsefesi, s.236

²⁵⁸Kant, Prolegomena, s.24

²⁵⁹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.234

²⁶⁰Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.93

²⁶¹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.235

²⁶²Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.94

değil, niteliklerin konuşulmasıdır. Duyusallığımızıza objeler yığınlar halinde gelir. Bu karmaşık ve birçok verilmişlikler zaman içinde bir birine bağlanır. Yani görünüş dünyasında olup bitenler zaman içinden geçerler. Zamanın üç tarzı analojinin üç ilkesidir. Zamanın ilk tarzı tözün sürekliliği ilkesidir. Kant görünüşlerin değişiminin tamamında tözün kalıcı olduğunu ve tözün yapısı söz konusu olduğunda doğada ne artma ne de azalma söz konusu olmadığını açıklar.²⁶³ Biz tözün ne olduğunu bilmiyoruz ancak duyu alanla ilgili bilgimizde apriori olarak bildiğimiz şey zaman içinde olup biten değişiklikler, değişmeyen bir şeyin varlığını gerektirir. Doğa bilimlerinin sentetik apriori yargılarının süreklilik ilkesine dayanmasının temeli budur.²⁶⁴

Zamanın ikinci tarzı neden-etkidir. Yani görünüşlerin art arda gelmesi tarzına dayanır. Kant bunu şöyle dile getirir: “Tüm değişimler neden ve etki bağıntısı yasasına göre yer alır.”²⁶⁵ Yani bir şeyin olması için bu şeyi belirleyen bir başka şeyin olması gerekir. Kant görünüş dünyasındaki olayların zaman içinde olup bittiğini ve zamanın tarzı olan nedenselliğin doğa alanında tam bir geçerliliği olduğunu söyler. Metafizikçilerin nedensellik zincirini kırmaya çalışmalarını Kant, boşuna bir çaba olarak değerlendirir. Çünkü biz olayları zamana ve mekana bağlı olarak kavrayabiliriz. Doğa alanında nedenselliği aşırıp manevi bir varlığın nedensellik yasasına bağlı olmadığını söylemek boşuna bir çabadır.²⁶⁶

Zamanın üçüncü tarzı, “karşılıklı etkileşim” dir. Kant buraya birlikte der ve şöyle açıklar: ”Tüm tözler, uzayda aynı zamanda algılanabilir oldukları sürece, baştan sona etkileşim içindedir.”²⁶⁷ Böylece aynı uzamda ve aynı zamanda algılananlar etkileşim içindedir. Bu etkileşimi biz kendiliğinden alırız ve doğa bilimlerinin genişlemesi buna bağlıdır.

Anlama yetisinin kavramlarına dayanan ilkelerden dördüncü grup, kipliğe göre genel olarak deneyimsel düşünmenin koyutlarıdır. Zaman ve mekan içinde olup biten şeyleri araştıran doğa bilminde olanak, gerçeklik ve zorunluluk deneyimsel düşünmenin koyutları olarak yer alır. Bu ilke altında olanak, gerçeklik ve zorunluluk

²⁶³Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.209

²⁶⁴Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.94

²⁶⁵Kant, Arı Usun Eleştirisi, 245

²⁶⁶Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.96

²⁶⁷Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.262

genel doğa yasalarına göre içerilir.²⁶⁸ Bu ilke hakikatin ve varsayımın birbirinde ayrılmasının ilkesidir. Neyin gerçekten var olduğuna dair sorunun aydınlatılması bu kategoriye bağlanır. Doğada neyin olanaklı olup olmadığını biz ancak görünüş dünyasının form ve ilkelerinden çıkarabiliriz. Yani en yüksek doğa yasalarından çıkarabiliriz. Bu durumda deneyimin form koşullarına uygun gelen şey olanaklıdır. Bu form ve koşullar görününün apriori formları olan mekana ve zamana dayanan kategorilerdir.²⁶⁹

Varlığa dair bilgimizi analitik yargılar ortaya koyamaz. Çünkü kavram çözümlemesinin çok daha ötesine geçmek gerekiyor. Bir şeyin varlığının gerçekliğini bize ancak sentetik apriori yargılar verebilir. Böylece Kant gerçeklik ilkesini şöyle ifade eder: Deneyimin maddi koşullarına uygun gelen her şey gerçektir. Deneyimin maddi koşulları ile kastedilen duyu verileridir.²⁷⁰ Kant yapılan Tanrı kanıtlamaların çoğunun kavram çözümlenmesine dayanarak yapıldığını söyler. Bu tür bilgilerin epistemolojik açıdan bize hiçbir faydası yoktur. Çünkü görüyoruz ki insanın zaman ve uzam dışında bir bilgi elde etmesi imkansızdır.

Kant'ın açıkladığı anlama yetisinin bu dört ilkesi doğa alanındaki bilgilerin olanaklılığını ortaya koyan genel yasalardır. Fizyolojik ilkeler “Anlama yetisi bakımından deneyin özünü oluşturan genel olarak yargıda bulunma yetisine göre geliştirilmiştir; öyle ki başka bu tür ilkelerin olmadığından emin olabiliriz.”²⁷¹

Salt Aklın Eleştirisi'nde ortaya çıkan yeni durum, duyularımızla anlama yeteneğimizin birlikte çalışarak bilgiyi olanaklı kılmasıdır. Dolayısıyla duyuyu aşan bir alanın bilgisinde anlama yetisinin saf kategorileri işlenemeyeceği için, duyumun da o alana etkisinin mümkün olmaması, o alanın bilgisini elde edemeyeceğimizi gösterir. Çünkü bilgi anlama yetisi ve duyusallığın birlikteliğidir. Bu iki işlev ancak görü alanında faaliyet gösterebilir. Görü alanının dışına çıktığı zaman boş düşünceler meydana getirir. Çünkü salt analitik yargılarla bir bilgi oluşmaz. Böylece salt metafiziğin bize öğreteceği hiçbir şey yoktur. Eğer bir bilim olma iddiası taşımak istiyorsa, metafiziğin sentetik yargıları dile getirmesi gerekir.²⁷²

²⁶⁸Kant, Prolegomena, s.25

²⁶⁹Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.97

²⁷⁰Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.96

²⁷¹Kant, Prolegomena, s.26

²⁷²Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.90

Kant'ın sorduğu üçüncü soru olan “Genel Olarak Metafizik Nasıl Olanaklıdır?” sorusunu çalışmamızın birinci bölümü olan “Metafizik ve Akıl” bölümünde açıkladık. Dogmatik metafiziğin argümanları ve Kant'ın bu alanının bilgisinin insan bilgisi açısından bir değeri olmadığını ortaya koyarak bu soru açıklığa kavuşturdu. Burada ide ve akıl kavramının ele alınmasıyla bu problem çözülmüş olur. Yani bu alanın bilgisinin bir bilgi değeri taşımadığı açıktır. Klasik metafizikçilerin bütün çalışmaları bu alanla ilgilidir ve Kant bu çalışmaların bir temelini olmadığını gösterir. Bu alanın bilgisinin sağlam temeller üzerinde kurulmadığını gösteren Kant bu alandaki metafiziği yıkar. Ama o sağlam temeller üzerinde yepyeni bir metafizik inşa eder. İnşa ettiği bu metafizik gerçek bir bilim değeri kazanır ve asıl bilim olma iddiası burada temellenir. Bu yeni metafizik salt akıl alanında imkansızdır. Kant başka bir alanda bunun imkanını gösterir. Bu yeni alan pratik akıl alanıdır. Yani insanın yapıp etmelerinin alanıdır.

2.2.2. Sentetik apriori ve Bilim

Gerçekliğin bilgisine ulaşmayı yalnızca aklın güvencesi altına alan rasyonalizm ile gerçekliğin deneyim dışında herhangi bir kaynaktan alınamaz olduğuna emin olan empirizmden farklı bir görüş olarak, bilginin iki kaynaktan da oluştuğunu söyleyen Kant, akli ve deneyimi bir araya getirir. Bilme araçlarımızın peşine düşen Kant bu bağlamda felsefesini “Transendental” diye nitelendirir. Transendental sözcüğünün anlamı bilgimizi şeylerle değil yalnızca bilme yetimizle ilgi içine sokmaktır.²⁷³ Epistemolojisini, insanın bilgi alanlarını araştırmak ve aklın kullanabileceği bu alanın sınırlarını belirlemek amacıyla kurar.

Kant'ın bilgi anlayışına göre gerçeklik alanını duyularımızla algılarız ve bu alanın dışında bir gerçekliğin olup olmadığını bilemeyiz. Bu durumda duyularımız kendinde şey dediğimiz numen alanı ile ilgili bize bir bilgi sunamaz. Görünün formları olan zaman ve mekan duyu alanıyla ilgili her türlü bilgiyi bize sağlar. Bilme sürecimizde ayrıca, anlama yetimiz duyusalıktan aldığı bu maddeyi işler ve yargı haline getirerek gerçekliğe kavuşturur. Anlama yetimizin saf biçimsel kavramları olan kategoriler duyusalıktan gelen görü yığınının bir birlik kazandırır. Kısaca görü ile anlama yetisinin birlikteliği bilgiyi doğurur. O halde nesnenin, öznenin koşullarına yani apriori formlarına ve ilkelerine uymak zorunda olması Kant'ın başarısının tartışmasız en

²⁷³Kant, Prolegomena, s.71

önemli yeridir. Kant özne ve nesne arasındaki bilme ilişkisinde belirleyici olan rolü özneye vermesi bilgi/bilme ilişkilerini yeniden şekillendirir.

Felsefesinin çıkış noktasını oluşturan epistemolojisi çerçevesinde, empirik önermelerin dışında kalan apriori önermelerin bir bölümünün analitik, yani mantıksal olarak zorunlu olmadığını gördüğünde Kant, onları analitik teriminin karşıtı olan “sentetik” terimiyle adlandırır. Önermeleri yeniden sınıflandırması sonucunda ilk kez ortaya çıkan bu yeni tür önermelerden dolayı, kendisinin ikinci Kopernik Devrimi’ni gerçekleştirdiğini söyler.²⁷⁴ Kant’ın felsefesinde çok önemli bir yere sahip olan bu yeni yargılar kuramsal bilimlerin ilkesi olacaktır.

Sentetik apriori önermelerin bilimsel olma iddiası taşıyan her bilimin ilkesi olma zorunluluğu olduğunu söyleyen Kant bunu Salt Aklın Eleştirisi’nde şöyle belirtir: “Şimdi apriori kurgul bilgimizin bütün bir son amacı böyle sentetik, genişletici temel ilkeler üzerine dayanır; çünkü analitik yargılar çok önemli ve zorunlu olsalar da yalnızca gerçekten çok yeni bir kazanım olarak güvenilir ve geniş bir sentez için gerekli kavramsal duruluğa ulaşmak için böyledirler.”²⁷⁵ Dolayısıyla sentetik apriori yargılar Kant için bilim olmanın ölçütüdür. Matematik, doğa bilimi ve pratik alanda yargıların sentetik apriori olması, onlara gerçek bir bilim değeri kazandırır. “5+7=12” gibi matematiğin yargıları, “Bir dik üçgenin dik kenarlarının uzunluklarının karesinin toplamı hipotenüsünün uzunluğunun karesine eşittir” şeklindeki geometrinin yargıları ile “Her olayın bir nedeni vardır” (Nedensellik İlkesi) ve “Hiçbir şey varken geride bir şey bırakmaksızın bütünüyle yok olamaz (Maddenin Korunumu İlkesi) gibi empirik bilgilerin dayanaklarını oluşturan doğa biliminin (fiziğin) temel ilkeleri sentetik apriori yargılardır.²⁷⁶ “Dünyanın bir başlangıcı olmalıdır” ve “Öyle hareket et ki, bu hareketinde, insanlığı (insan olmayı), hem kendinde hem de başka insanların her birisinde, her zaman bir amaç olarak alasın; fakat asla salt bir araç olarak kullanmayasın (En yüksek Ahlak Yasası/Kategorik Buyruk) gibi metafiziğin – o zamana dek “ruhun ölümsüzlüğü”, “insanın özgürlüğü” ve “Tanrı’nın varlığı” gibi sorunları konu edinmiş saf teorik akıl bilgisinin alanı olanaksız olup aslında hiç var olmadığını, çünkü saf aklın apriori kavramları olan üç temel idesinden, yani “ruh”, “evren” ve “Tanrı” idelerinden, deneyim nesnesinden yoksun, boş ideler olmalarından ötürü, güvenilir, gerçek (sentetik

²⁷⁴Kutlusoy, “Sentetik apriori Gerçekten Çöktü mü?” s.56-70

²⁷⁵Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.62

²⁷⁶Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.63-65,

apriori) bir bilgi elde etmenin olanaksız olduğunu ileri sürerek akla sınırını gösteren Kant'ın böylesi bir metafiziğin tam bir reformu hatta metafiziğin yeniden doğuşu olarak değerlendirdiği doğa metafiziği ile ahlak metafiziğini kuşatan metafiziğin ilkeleri de sentetik apriori ilkeler olarak dile getirilmektedirler.²⁷⁷

Sentetik apriori bilginin asıl bilgiyi oluşturan temel ölçüt olması Kant'ın bilim ile sözde bilimi ayıran en temel çizgisidir. Heimsoeth'e göre Kant, “duyulara şimdi gerçek olarak verilmiş algı bilgisinden apayrı bir bilgi türü vardır. Bu bilgi, salt bir kavrama ve bilmeye dayanır; geneldir ve zorunluluk taşıyan bilgidir. Bu bilgi, ancak bilgi yeteneğimizin deneyim yoluyla uyandırılıp çalışmasıyla gerçekleşebilir. Bu bilginin özellikleri, kendisinde okunabilir. Hakikat olarak geçerliliği, deneyimlerin bir araya getirilmesinde ya da deneyler yaparak kanıtlanmayı gerektirmez; zorunluluk ve genellik bu bilginin özündedir.”²⁷⁸ Bu bilgiler sentetik apriori bilgilerdir. Böylece hem duyunun iş görmesi hem de zorunlu ve evrensel olmaları bakımından diğer yargı türlerinden tamamen farklıdır.

Sentetik apriori yargılar bilгимizi genişleten zorunlu ve evrensel olan yargılardır. Bu yargıların varlığını matematik ve doğa biliminde gördük. Böylece matematik ve doğa bilimi gerçek bir bilimdir. Yani bilim olma ölçütünü kendinde barındıran alanlardır. Kant salt aklın evrensel sorununun apriori sentetik yargıların nasıl olanaklı olduğu sorusu olduğunu söyler: “Açıktır ki, eğer bir dizi araştırma tek bir sorunun formülü altına getirilebilirse, bununla daha şimdiden çok şey kazanılmış olacaktır. Çünkü sorunun sağın olarak belirlenmesi yalnızca kendi işimizi kolaylaştırmakla kalmayacak ama onu sınavacak olan başka herkes için de üstlendiğimizi doyurucu bir yolda yerine getirip getiremediğimizi yargılamayı kolaylaştıracaktır. Arı usun asıl sorunu şu soruda kapsar: Apriori sentetik yargılar nasıl olanaklıdır?”²⁷⁹

Kant “Transendental Estetik” bölümünde bir bilgi alanı olan matematiğin, aklın bir yetisi olan duyarlılıktan kaynaklanan apriori görüye dayalı sentetik yargılar dile getirdiğini söyler. Görüsüz kavramın boş olduğunu, kavramsız görülerin de kör olduğunu söylemekle aslında matematiğin ve buna bağlı olarak tüm insan bilgisinin duyarlılık ve anlama yetisi ile meydana geldiğini belirtir. Böylece insan bilginin

²⁷⁷Kutlusoy, “Sentetik apriori Gerçekten Çöktü mü? s.56-70

²⁷⁸Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.71-72

²⁷⁹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.66

duyarlılık ve anlama yetisi olmak üzere sürekli birlikte etkinlik gösteren iki kökeni olduğunu söyler.²⁸⁰ Bu iki kökten duyarlılık, veri alma yetimiz iken, anlık düşünme etkinliğimizi gerçekleştiren yetidir. İşte Kant Transandantal Estetik'te matematiksel bilginin (genel olarak bilginin) veri alma yönünü irdelerken, aslında algısal estetiğin apriori temelini araştırmaktadır. Geldiği nokta da, insanın duyulara dayanan tüm algısının genel ve zorunlu kavrayış biçimleri olan zaman ve mekanın saf apriori algısıdır.²⁸¹ Kant zaman ve mekanın tümevarımsal bir akıl yürütmeye elde edebileceğimiz birer kavram olmadığını, bu formların birer görü olduklarını vurgular.²⁸² Bu durumda reel düzlemde bir gerçeklikleri olmayıp ideal görüler olan zaman ve mekan, duyulara dayanmaksızın sezilebilirler. Böylece bu görü formları apriori olarak geçerlilik kazanır.²⁸³ Saf matematiği olanaklı kılan da bu duyuşal nesnelere deneyimsel algılarının temelinde yer alan bu saf apriori algılardır. Matematik yargıların hem algılananla uyumlu hem de kesin ve zorunlu olması sentetik apriori yargıları kendinde barındırmasıdır. “Saf matematik bilgiyi diğer tüm apriori bilgilerden ayıran en önemli özellik, onun kavramlardan değil, hep sadece kavramların oluşturulmasından hareket etmesi gerektiğidir.”²⁸⁴

Geometrinin önermelerinin de sentetik apriori yargılar olduğunu söyleyen Kant, Öklit'in geometrisinin aksiyomlarını örneklendirerek tezini somutlaştırır. “İki nokta arasında çizilen en kısa çizginin doğru olduğu önermesi sentetik bir önermedir. Çünkü benim doğru kavramım nicelikle ilgili hiçbir şey içermez, sadece bir niteliği içerir. ”En kısa” kavramı tamamıyla ona eklenir ve “doğru çizgi” kavramının öğelerine ayrılmasından çıkarılmaz. O halde burada görününün yardımı gereklidir; ancak onun aracılığıyla sentez olanaklıdır.”²⁸⁵ İşte Kant'a göre yargıda verilmiş kavramın ötesine geçerek, onu karşılayan ilgili görünün içeriğine yönelme zorunluluğu, saf geometrik bilgiyi sentetik kılmaktadır. Heimsoeth'e göre gerçekten klasik geometri sentetik önermeleri içerir. Bunlardan yapılan kanıtlama saf birer kavram çözümlemesine, ya da kavramların bir araya getirilmesine dayanmazlar; uzaya bağlı algıları gerektirirler. Bir geometri problemini kavradığımızda, doğrudan doğruya genel ve zorunlu bir bilgiyi kavramış oluruz. Yani burada biz, algının, çizilen şeklin, arkasında bulunan ‘salt bir

²⁸⁰Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.74

²⁸¹Kutlusoy, “Sentetik apriori Gerçekten Çöktü mü?” s.59

²⁸²Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.96-104

²⁸³Kant, Prolegomena, s.56

²⁸⁴Kant, Prolegomena, s.30

²⁸⁵Kant, Prolegomena, s.29

algıya' dayanmaktayız. Bu algı temeli, daima aynı kalan, duyusal algıyla verilemeyen; ama bütün uzaya bağlı algıların önceden temelinde bulunan bir uzay algısıdır. İşte geometri insanın, duyular dünyasını kendileri ile kavradığı bu formları, salt algının bu formlarını kendisine obje yapmıştır.²⁸⁶

Bilim olma anlamında matematik ve geometrinin sentetik apriori yargılara sahip olması gibi fizik de aynı şekilde bu yargılara sahiptir. Salt aklın kavramları olan kategoriler doğaya yasalarını buyurur. Böylece doğa yasaları aslında bizim aklımızın yasalarıdır.

Doğa ilkelerinin en tepesinde sentetik yargıların en yüksek ilkesi bulunur. Bizim karşılaşabileceğimiz her şeyin, görünüş dünyasının bütün objelerinin uydukları koşullar bizim deneyim ve kavramlarımızı yöneten koşullarla aynıdır.²⁸⁷ Kant salt anlama yetisinin ilkeleriyle kategorilerin doğa alanına nasıl uygulandığını açıklayarak, bu alandaki sentetik apriori bilgilerin varlığını bize gösterir. Burada bilginin iki kökünden anlama yetisinin işlevselliğinin etkinliği söz konusudur: “Anlama yetisinin saf kavramları, kendi altlarına bütün algıların- bu algılar daha deney yargıları kurmak için kullanılmadan önce- sokulmasını gerektiren kavramlardır; çünkü deney yargılarında algıların sentetik birliği, zorunlu ve genel geçer olarak tasarımlanır.”²⁸⁸

Metafizik bir bilim olma özeliğini taşımak istiyorsa kendisinde bu ölçütü (sentetik apriori yargıları) taşımak zorundadır. Kant dogmatik metafiziğin bunu başaramadığını söyler. Çünkü aklın ideleriyle (Tanrı, ruh, özgürlük) bilgi ortaya koyamadığı gibi, akli boşuna bir çabaya sürükler. Bu alanda sentetik apriori bilgilerin olmadığını Kant “Transandantal Diyalektik” bölümünde açıkça belirtir. Fakat yeni kuracağı metafiziğin sentetik apriori yargılara sahip olarak insanın yapıp ettiği (pratik) bir alanda bilim olma çabasını gösterir. Bu alandaki bilim her ne kadar kuramsal bilimlerdeki gibi olmasa da.

²⁸⁶Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.81-82

²⁸⁷Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.95

²⁸⁸Kant, Prolegomena, s.22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KANT'TA METAFİZİĞİN İMKÂNI

3.1. Salt Akıl ve Metafizik

Kant'ın felsefesinde aklın teorik kullanımı bağlamında bilgi ancak kavramın temelinde bir görü bulunduğunda mümkündür. Diğer bir ifadeyle, kavramsal yapılar özünde görüsel içerikle desteklenmedikleri takdirde, salt kavram ile bilme edimi gerçekleşemez. Kant Salt Aklın Eleştirisi'nde deneyimin ve deneyim nesnelere bilinmesi söz konusu olduğunda, aklın bir nesneyle ilgili kullanışı kategorileri gerektirdiğini belirtir. Çünkü kategoriler olmaksızın hiçbir nesne düşünülemez. Salt akıl için bilgi, ancak kavramların temelinde bir görü var ise mümkündür. Bu durumda içeriksiz düşünceler boş ve kavramlar olmaksızın görüler kördür.²⁸⁹ Buna rağmen düşünme edimi, aklın düzenleyici kavramları olan aşkın idelere içerik kazandırmaya çalışılır. Kant idelerin gerçekliğinin yalnızca saf pratik akılda mümkün olduğunu söyler. Teorik alanda akıl bu ideleri düşünebilir fakat içerik kazandıramaz. Aklın çelişkiye düşmeye başladığı nokta bu idelere karşılık gelen objenin aranmasıdır. Çünkü akıl aşkın olan bu idelere bir içerik kazandırmaya başladığında zorunlu olarak bir çıkmaza girer.

Salt Aklın Eleştirisi, Kant'ın insan için sorduğu temel sorulardan “Neyi Bilebilirim?” sorusunun cevabının arandığı yerdir. Bu temel kitap insanın bilme edimlerini belirlerken aynı zamanda bilim-sözde bilim ayrımı yapar. Böylece bilgiyi dile getiren temel yargılarla bilgi adına bir şey ifade etmeyen yargıların ayrımı yapılarak bu yargılar epistemoloji alanının dışına çıkarılır. Yargı dediğimiz şey düşünmenin içeriğini bize veren bir yapıdır. Kant'ın yargı ayrımını yaparken özne ve yüklem ilişkisine göre analitik ve sentetik yargıları dile getirmesi, yargı ile bilgi ilişkisini gösterir. Bilgiyi dile getiren yargının ise ancak sentetik apriori özelliği taşıması onun bilgi felsefesinin temelini oluşturur. Çünkü Kant için bilgi özelliği taşıyan yargılar hem bilgimizi genişletmeli hem de zorunlu doğrular olmalıdır. Sentetik önermelerin karşısında duran analitik önermeler ona göre tamamen kavramın çözümlenmesine bağlıdır. Yüklemin öznede içerilmesi ise bilgimizi hiçbir durumda genişletmez. Bilginin kaynağından doğan ayrım ise onu apriori ve aposteriori ayrımlarına götürür.

²⁸⁹Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.108

Önermenin deneyle olan ilişkisine göre aposteriori olması ve deneyden bağımsız, deneye karışmamış bir önermenin apriori özellikte olması onu salt yapar. Böylece bilgi dediğimiz bir yargı sentetik apriori olmalıdır. Yani bir taraftan bilgimizi genişletirken bir taraftan zorunlu olmalıdır. Bilim olma iddiası taşıyan tüm alanlar bu ölçütü kendinde taşımalıdır. Nitekim saf matematik ve saf doğa bilimi bu ölçüte sahip bilimlerdir. Çünkü her iki alanda sentetik apriori yargılara sahiptirler.

Kant metafiziğin bir bilim olma iddiası taşıdığını söyler. Eğer doğa bilimi ve matematik gibi gerçek bir bilim olmak istiyorsa o da bu ölçütü kendinde taşımalıdır. Yani metafizikte sentetik apriori yargılara sahip olmalıdır. Tüm bunları Transandantal Mantık bölümünde inceleyen Kant, aynı bölümün Transandantal Diyalektik alanında aklın salt ideleri ile bilgi arasındaki ilişkiyi açıklayarak metafiziğin bilimsel geçerlilik bakımından ne başarabileceğini araştırıyor. Salt olarak deneye karışmamış bu ideleri biz doğadan türetmedik ve akla doğuştan da getirilmemiştir. “Bu us kavramları doğadan türetilmiş değildir; tersine, doğayı bu idealara göre sorgularız ve eğer bilgimiz onlar için yeterli değilse, onu eksik görürüz.”²⁹⁰ Burada önemli olan bir nokta dikkati çekmektedir: Kant için aşkın ideler üreten bu akıl diğer yetilerden (anlama yetisi-duyusallık) farklı olarak üçüncü bir yeti mi, yoksa genel olarak akıldan bahsedip aklın iki yetisi olan anlama yetisi ve görünün temeli olan yeti mi? Kant bunun açıklamasını eleştiride şöyle ifade eder: Akıl, insanın salt anlama yetisinin işlemlerine göre daha ileri giden, daha yeni olan bir yetisi, etkinliği olarak görülüyor. Yani akıl burada dar anlamda kullanılıyor.²⁹¹ Geniş anlamda akıl, anlama yetisini de, yargı gücünü de içine alır. Düşünmenin işleyiş farklarını göstermek için akıl-anlama yetisi ayrımı yapılmaktadır. Bu ayrıma aynı aklın farklı söylemleri de diyebiliriz. Diller, kültürler ne kadar farklı olsa da hepsinde salt aklın ‘sanki var’ söyleminin yeri bulunur. Böyle olmasaydı, insan sonuna kadar doğal nedenselliklerle açıklanabilen bir varlık olurdu. Kant’ın bu ayrımından yola çıkarak salt aklın ne sadece salt, ne de sadece akıl olduğu, geniş antropolojik zeminde öne sürülebilir.²⁹² Aklın deneye karışmamış ideleri olan Tanrı, ruh ve özgürlük epistemolojik açıdan hiçbir şey ifade etmez. Kant ide ile ilgili,

²⁹⁰Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.608

²⁹¹Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.98

²⁹²Uluğ Nutku, “İnsan Felsefesine Yol Gösterici Olarak Kant’ın Aşkın İdeler Çözümlemesi” Immanuel Kant, Ankara: Vadi Yayınları, s.245-250

duyularda kendilerine karşılık gelecek hiçbir nesnenin verilmediği zorunlu akıl kavramları olduğunu söyler.²⁹³

Kant Transendental Diyalektik bölümünde paradoks gibi görünen bir görüntü mantığı ortaya koymak ister. İnsan aklının yapısında böyle bir yanılsama vardır ve bundan kaçınılması mümkün değildir. Hatta akıl bunun yanılsama olduğunu bilse dahi, bu yanılsama kaybolmaz. Akıl idelerle düşünülenin bir karşılığı olmasını ister ama bu isteğinin boş olduğunu görmekte de gecikmez.²⁹⁴ Aklın bu idelere içerik sağlamaya çalışması onu antinomilere düşürür. İdelere karşılık gelen nesneyi görü dünyasında aramak ve kategorilerdeki kavramları idelere uygulamaya çalışmak aklın çıkmaza düşmesinin nedenidir. Kant aklın aşkın idelerinin teorik alandan içeriksiz kalması gerektiğini söyler. Böyle bir yanılsamadan aklın kendini kurtarması mümkün değildir. Ne zaman idelere karşılık gelecek objeyi ararsa akıl kendini bir çıkmazda bulacaktır. Fakat Kant insanın bu ideleri düşünmesini doğal bulur. Çünkü her insan bulunduğu koşulları aşmak isteyecektir. İster eğitilmiş olsun isterse de yalnızca gelenek tarafında yetiştirilmiş olsun insan türünün tek tek üyeleri tanrıya, öldükten sonra yaşamaya devam edip etmeyeceğine, evrenin zamanda bir başlangıcı olup olmadığına... vb. ilişkin yanıt vermekte güçsüz kaldıkları bazı sorular tarafından rahatsız edilirler.²⁹⁵ İşte insanın yanıtlayamadığı ama sormaktan geri de durmadığı, böylesi sorulardan oluşan sonu gelmez çatışmaların alanı metafiziktir. Kant insan aklının metafiziğe doğuştan yatkın olduğunu söyler. İnsan varolduğu sürece metafizik de var olacaktır. Kant bu düşüncesini şöyle ifade eder: “Metafizik bilim olmasa da doğal bir eğilim olarak edimseldir. Çünkü insan usu, hiçbir biçimde çokbilmişlik gibi bir kibrin etkisi altında kalmaksızın, salt bir iç gereksinimin durdurulamaz dürtüsü altında herhangi bir görgül us kullanımının ya da buna göre türetilen ilkelerin yanıtlayamayacağı sorulara ilerler. Bu yüzden tüm insanlarda, us kendini kurgul düşünce düzeyine dek genişletir genişletmez, herhangi bir metafizik her zaman olmuştur ve her zaman olmayı sürdürecektir. Ve böylece soru şudur: Metafizik doğal eğilim olarak nasıl olanaklıdır?”²⁹⁶

Salt anlama yetisinin bütün bilgisi, bir koşullar yığını içinde olup biter. Doğa olayında yaşanan bütün olaylar nedensellik zinciri ile birbirine bağlıdır. Örneğin B olayının olması bir A olayına bağlanır. A olayı da başka bir olaya bağlanır. Zaman ve

²⁹³Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.382

²⁹⁴Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.364

²⁹⁵Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.68-69

²⁹⁶Kant, Arı Usun Eleştirisi, s.68

mekan içinde bulunan bir şeyi, daima bir başka şey belirler. Buna rağmen akıl, anlama yetisinin sınırlarını aşarak, daima koşulsuz olana ulaşmaya çabalar. Aklın bu çabası Kant için doğaldır. Her insan bu edime sahiptir. Evren idesinin oluşumu da böyledir. Biz ancak şeyleri ya da şeyler arasındaki bağları bilebiliriz. Yani doğa alanında zaman ve mekana bağlı olayları algılayabiliriz. Evren idesi ise bu şeylerin hepsine, bir bütüne ulaşma çabasıdır. Kant'ın deyişiyle evren kavramında koşulların üstüne çıkan, kendisi artık koşulsuz olarak düşünülen bir koşullar bütünlüğüne ulaşılmıştır.²⁹⁷

Kant evren idesini düşünmeyi mantıksız bulmaz. Ona göre bu ideyi akıl düşünebilir hatta düşünmelidir. Koşullara bağlı olanı bilen insan, hiçbir koşula bağlı olmayanın idesine ister istemez sahiptir. Bu nedenle insan koşulları aşarak bu ideyi düşünmek buna içerik kazandırmaya çalışmak ister. İnsan aklının metafiziğe sapsması buradan kaynaklanır. Çünkü insan kendisine verilmiş olan koşullarla yetinmez, evrenle ilgili sorular sorar ve bir cevap aramaya çalışır. Bu nedenle evren idesi insan aklının temel idesidir. Fakat bu ide ile ilgili hiçbir bilgi elde edilemez. Evren idesi boş kalmalıdır çünkü algısızdır. Kant'ın çok alıntılanan görülmüş kavram boştur sözü evren idesinin bir gerçeklik elde edemeyeceğinin belirtisidir.

Aklın üç temel idesi vardır ve bu bağlamda da üç temel metafizik yapıdır: Evren idesinin konusu Rasyonel Kozmolojide, Ruh idesinin konusu Rasyonel Psikolojide ve Tanrı idesinin konusu Rasyonel Teolojide yer edinir. Kant'ın dogmatik metafizik dediği klasik metafiziğin konularını da bu üç temel ide oluşturur. Bilim olma iddiası taşımak isteyen metafizik bu idelerle bir gerçeklik kazanamaz. Çünkü ne evren idesi, ne ruh idesi ne de Tanrı idesinin içeriği mümkün değildir. Çünkü bu idelere ilişkin önermeler bilgi kuramsal sınırlar- bilgi kuramının anayasası- sınırları içinde tutulmalıdır.²⁹⁸ Aklın diyalektiğinin önüne geçmenin tek imkanı budur.

Bütün bir metafiziğin ideler konusunda yanılsamalardan ibaret oluşunu söyleyen Kant, idelerin akıl için tehlikeli ve işe yaramayan kavramlar olduğu düşünülmemesi gerektiğini söyler. Aksine akıl için çok önemli bir görevleri vardır ki o da akla birlik veren düzenleyici rollerinin olmasıdır. Kant bununla ilgili düşüncelerini şöyle açıklar: “Us hiçbir zaman doğrudan doğruya bir nesne ile değil, ama yalnızca anlık ile ilişkidir; ve salt onun aracılığıyla kendisinin bir görgül kullanımı söz konusudur;

²⁹⁷Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.100

²⁹⁸Kant, Prolegomena, s.45

öyleyse hiçbir kavram (nesnelerin) yaratmaz, tersine kavramları yalnızca düzenler, ve onlara ancak olanaklı en büyük uygulamalarında, e.d. dizilerin bütünlüğü ile bağıntı içinde taşıyabilecekleri birlikleri verir. Anlak ise bu bütünlük ile değil ama yalnızca her durumda koşullar dizisinin kavramlarına göre ortaya çıkmasını sağlayan bağlantı ile ilgilenir. Us öyleyse gerçekte yalnızca anlağı ve bunun amaca uygun uygulanışını nesne alır. Ve nasıl ki anlak nesnedeki çokluğu kavramlar yoluyla birleştirirse, us da kendi yanından kavramlar çoklusunu idealar yoluyla birleştirir.”²⁹⁹ Böylelikle aklın ideleri metafizik açısından içinden çıkılmaz tartışmalara neden oluyorsa da, bilginin ilerlemesi için zorunlu kavramlardır. Çünkü bilgiyi düzenleyen kavramlardır. Yine Kant Prolegomena’da şöyle söyler: “Transendental ideler aklın kendisine özgü belirlenimini, yani anlama yetisinin kullanılışındaki sistematik birliğin ilkesi olmasını ifade ederler. Ama eğer bilme yolundaki bu birlik, bilgi nesnesinde bulunan bir birlik olarak görülürse; eğer aslında sırf düzenleyici olan bu birlik, kurucu bir birlik sayılırsa ve deneyi sırf kendi içinde olabileceği kadar tamlığa yakın götürmeğe -yani sürecini deneye girmeyen hiçbir şeyle sınırlandırmamaya- yaradığı halde, bu ideler aracılığıyla bilgimizin bütün olanaklı deneyin ötesine genişletilebileceğikonusunda kendimizi inandırırız; böyle birşey aklımın ve ilkelerimizin asıl belirlenimi konusunda bir yanlış anlaşılardan başka bir şey değildir; kimi zaman aklın deneyde kullanılışından karışıklık yaratan, kimi zaman da akli kendi içinde ikiliğe düşüren dialektiktir.”³⁰⁰ Böylece sorun bu idelere karşılık gelecek deney nesnelerini aramaktır. Salt anlama yetisinde bu ideleri konu edinen metafiziğin bir bilgi kümesi oluşturması imkansızdır. Böylece bilim olma çabasını bu alanda yitirir.

Kant’ın saf akılla ilgili eleştirisinin bir uyarı mahiyetinde olduğunu söyleyen Deleuze bunu şöyle ifade eder: “Kant aklın bizi ruhla, dünyayla ve Tanrıyla ilgili olarak sürüklemiş olduğu uydurma- sorunlar ve spekülâtif yanılsamalar için uyarıyor. Yanılgı'nın geleneksel kavramı yerine (dış belirlemeciliğin zihindeki ürünü olarak yanılgı) Kant uydurma sorunlarıve iç yanılsamaları koyuyor. Bu yanılsamaların kaçınılmaz, hatta aklın doğasının sonucu olduğu söyleniyor. Eleştiri'nin tüm yapabileceği şey, bilginin kendisi üzerine yanılsamanın etkisini önlemektir, ama bilme yeteneği içindeki oluşumu engellememektir.”³⁰¹ Böylece insan aklının hangi alanda

²⁹⁹Kant Arı Usun, Eleştirisi, s.607

³⁰⁰Kant, Prolegomena, s.56

³⁰¹Deleuze, Kant Üzerine Dört Ders, s.35

yanılsamalara düştüğünü eleştiri ile farkına varır. Yapması gereken bu yanılsamayı dikkate alarak bilgi alanında ilerlemektir.

Sonuç olarak Kant için, salt akıl alanında metafizik imkansızdır. Bu alanda devasa sistemler inşa ettikleri iddiasıyla böbürlenmiş metafizikçilerin sistemleri temelde çürüktür. Çünkü bu sistemler hiçbir epistemolojik ölçütten geçmemiştir. Kant aklın kritiğini yaparak bu ölçütü sunar. Metafizik salt akıl alanında bir gerçeklik başaramadığı için matematik ve doğabilimi gibi bir bilim değildir. Bu alanda sentetik apriori önermeleri dile getiremediğini Kant, aklın antinomileri ile açıklar. Akıl bu çıkmaza düşmek istemiyorsa varolan bu idelerin objelerini doğa alanında aramaktan vazgeçmelidir. Çünkü bu idelere karşılık gelen bir görü nesnesi salt akıl açısından mümkün değil.

3.2. Pratik Akıl ve Metafizik

Salt Aklın Eleştirisi'nde metafiziğin bir bilim olma özelliğini kendinde taşımadığını gördük. Kant salt aklın idelerinin (Tanrı, ruh, özgürlük) teorik alanda bir içerik kazandırılmayacağı gerçeğini gözler önüne sererek, bu ideleri tasarlayan akıl onları sadece düşünebileceğini ama bu idelere karşılık düşecek objeleri aramaktan vazgeçmesi gerektiğini vurgular. Aklın diyalektiği bölümünde Kant, idelerin bilgiyi düzenleyen akıl tarafından tasarlanmasını doğal hatta gerekli bulur. Onun hiçbir şekilde kabul etmediği şey dogmatik metafizikçilerin bu idelere gerçeklik kazandırma peşinde olması ve bilgi alanını da bununla meşgul etmesidir.

Salt aklın sularından, Pratik akıl sularına geçiş bir bakıma özgürlük idesiyle olur. Kant bu ideyle ancak olanaklılık kazanacak Tanrı ve Ruh idelerini pratik alanda, Salt Aklın Postulatları bölümünde tekrar ele alır. Böylece metafiziğin olanaklılığını sorgulaması anlamında Salt Aklın Eleştirisi'nde bilgiden arındırılan bu ideler metafiziğinde bilim anlamında bir özelliğinin olmaması demektir. Kant bir bakıma bu alandaki metafiziği yıkmıştır. Ama yeni bir metafizik inşa edecektir. Bunu da Salt Aklın Pratiğinde gerçekleştirir. Böylece bilgi bakımından bir değeri olmayan bu idelerin tekrar ele alınmasıyla kurulan ve bu kez bir bilim özelliği sergileyecek yepyeni bir metafizik inşa edilir. Manfred'e göre söz konusu ettiği metafizik bilgi nesnelere ya da konularını olanaklı deneyimin sınırları içinde tutmak zorundadır. Çünkü bu gibi olanaklı deneyim

nesnelere yola çıkılarak, empirik bilinebilirliklerinin saf ilkeleri apriori duyu nesnelere kabul edilecek, bundan da başka bilgiler apriori olarak kanıtlanabilecektir.³⁰²

Kant Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük olan aklın idelerini açıklarken, bu ideler arasında en çok önem verdiği özgürlük idesini diğer idelerden ayrı bir yere koyar. Çünkü pratik akıl alanında bu idelerin içerik kazanması özgürlük idesiyle mümkün olur. Salt Aklın Eleştirisi'nde Transandantal Diyalektik bölümünde özgürlüğün kurtarılması gerektiğini düşünerek bu ideye bir içerik kazandırmak ister. Teorik alanda özgürlüğün insan doğasında ikili bir yapı sergilediğini doğal olan alanda mutlak nedenselliğin hüküm sürdüğünü ve bu alanda özgürlüğün mümkün olamayacağını söyler. Fakat insan sadece doğa alanına özgü bir yapıda değildir. İnsan aynı zamanda düşünen bir varlıktır. Yani akıl sahibidir. Bu nedenle kendinde şey dediğimiz numen alanında Kant özgürlüğün olanaklı olduğunu gösterir. Kendinde şey alanında özgürlüğün var olduğu ve insan aklı açısından bir diyalektik oluşturmadığı açıktır. Bu alandaki özgürlüğün farkında olan insan doğa alanındaki nedenselliğin de farkındadır. Kant fenomen alanında olan nedensellik numen alanında olan özgürlüğün nedenselliğinin birlikte varolabileceğini belirtir. Ama özgürlüğün ne tür bir özgürlük olduğunu açıklamaz. Yani özgürlüğün ne olduğu belirsiz kalır. İşte Salt Akıl alanında özgürlüğün belirsizliği pratik akıl alanında tekrar ele alınıp netleştirilir.

Kant için özel bir önem taşıyan sentetik apriori yargılar bilginin dille ifadesidir. Kuramsal olan her bilim kendinde bu yargıları taşır. Kant'ın kuracağı bu yeni metafizik, dogmatik metafiziği yıkarak bilim olma özelliğinde sentetik apriori önermelere sahip olan yeni bir bilim olma niteliğindedir. Yalnız bu yeni bilim diğer bilimler gibi teorik alanın değil pratik alanın bilimidir. Bundan başka yapılacak her çaba geleneksel metafiziğin tekrar edilmesinden başka bir şey değildir. Metafiziğin inceleme alanının özgürlük, ölümsüzlük ve Tanrı üzerine yeniden belirlenmesi gerekir. Peki, bu yeni metafizik nasıl temellendirilecektir? Burada asıl önemli olan nokta ahlak yasasının sentetik apriori bir özellik taşımasıdır. Böylece aklın ideleri burada bir içerik kazanarak sentetik apriori yargıların varlığında temel rolü üstlenir. Salt akılda bilmenin sınırları sadece duyusal alanla mümkün iken, pratik akılda bilgi, ahlak yasasının sentetik apriori koşulsuz buyruğu duyulur dünyanın sınırlarının ötesine geçer.³⁰³ Böylece kurulacak

³⁰²Manfred Baum "Kant ve Saf Aklın Eleştirisi", çev. Nafar Ermiş, Cogito, Sayı: 41-42 (Kış 2005), s.31-54.

³⁰³Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, s.57

olan yeni metafizikte sentetik apriori yargıların varlığı ispat edilerek bilim olma özelliği kazandırılacaktır. Bu metafizik, klasik (dogmatik) metafizikle kesinlikle karıştırılmamalıdır. Çünkü Kant onu tamamen yıkmıştır ve o koşullarda bir daha kendisine kesinlikle dönülmeyecektir.

Kant'ın ulaşmak çabasında olduğu sentetik apriori ilkeleri kendinde barındıran bu yeni metafizik, tek tek deneyimden eylem yaşamının yasasının elde edilebileceği bir metafizik değildir. Onun metafiziği ahlak felsefesinden önce gelir: “Ahlak yasası, saflığında ve halisliğinde (ki tam pratik alanda en çok bu uygun düşer), saf felsefeden başka bir yerde aranmamalıdır, dolayısıyla o (metafizik) daha önce gelmelidir ve onsuz hiçbir Ahlak Felsefesi olamaz; hatta bu saf ilkeleri deneyimsel olanlarla karıştırırsanız, Felsefe adını hak etmez.”³⁰⁴

Pratik Akıl alanında akıl idelerinin olanaklılığı özgürlük idesi ile doğrudan ilişkilidir. Ahlak yasasının varlığı ise bu ideyle sıkı sıkıya bağlıdır. Kant, Pratik Aklın Eleştirisi kitabının hemen önsüzünde ahlak yasasını özgürlüğe bağlar ve bu yasanın varlık sebebi olarak görür. Ahlak yasası ancak özgürlüğün kurtarılmasıyla mümkün olabilecek bir yasadır. Kant salt akıl alanında yeterince aydınlatmadığı özgürlüğü bu alanda ahlak yasasının varlık sebebi görerek kurtarıyor. Yani insan ancak özgürse bir ahlak yasası oluşturur. Çünkü özgür olmayan insanın yapıp ettiklerinin bir ahlaksal değeri kalmaz. Aynı doğa alanındaki nedensellik gibi insan özgür değilse eylemlerinde de başkası tarafından etkileniyor demektir. Bu da eylemlerine ahlaksal açıdan bir değer kazandırmaz. “Özgürlük kavramı, pratik aklın zorunluklu bir yasasıyla gerçekliği kanıtlandığı kadarıyla, şimdi saf aklın -hatta teorik aklın- sisteminde bütün yapının kilit taşını meydana getirir; sırf ideler teorik alanda desteksiz kalan bütün öbür kavramlar (Tanrı ve ölümsüzlük kavramları) da, şimdi özgürlük kavramına bağlanır, onunla birlikte ve onun aracılığıyla dayanak bulur, nesnel gerçeklik kazanır, yani bunların olanaklılığı, özgürlüğün gerçek olmasıyla kanıtlanır; çünkü bu ide, ahlak yasası yoluyla kendini ortaya koyar.”³⁰⁵ Ancak ahlak yasasının varlığı sadece özgürlüğe bağlı kılınmaz. Özgürlük her ne kadar temel şartsa da, Kant bu yasanın varolması için yapılacak bir diğer şeyin Tanrı ve ruh (ölümsüzlük) idelerini de bir ön kabul (postüla) olarak kabul etmek gerektiğini söyler.

³⁰⁴Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s.5

³⁰⁵Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, s.3-4

Sentetik apriori ilke niteliğinde olan koşulsuz buyruk bir zorunluluğu kendi içinde barındırır. Yapmalısın! buyruğu, pratik aklın koyduğu yasalara insana buyuran bir yükümlülüktür. İnsan akli kendisinin koyduğu yasaya uymaya kendini zorunlu kılar. Herhangi bir koşula bağlı olmayan bu ilke ahlak yasasının temel ilkesidir. Bu ilke mutluluk ve yararcılık ilkelerinden uzak salt pratik aklın sentetik apriori yargılar halindeki yasalarıdır.³⁰⁶ Kant için koşula bağlanmış eylemlerin ahlaki bir değeri yoktur. Bir eylemin ahlaki olma değeri kazanması için salt olması gerekir. Yani sırf kendisi için yapılması gerekir.

Kant pratik akıl kavramında önemli bir ayrım yapar. Teknik pratik akılla, salt pratik akli birbirinden ayırır. Teknik pratik akıl, gerçek bilgiyi kullanarak ondan yararlanmaya çalışan akıldır. Gerçek bilgide, anlama yeteneği nedensel bağları kavradığından, bu bilgiye dayanan insan, amacı için gerekli araçları, yolları düşünerek seçip bulabilirdi. Buradaki amaca onu gereksinimleri ve istekleri yönlendirir. Kant'ın içinde yaşadığı çağın ahlak felsefesi tam da bu yöndeydi. İnsanı sadece teknik pratik akıl sahibi bir varlık olarak görerek, bütün eğilimlerini mutluluğu ve yararı elde etme amacı olarak görüyorlardı. İşte Kant pratik aklın bu tehlike altında olduğunu görmüş ve insanın sadece teknik pratik akli olmadığını aynı zamanda salt pratik akıl sahibi olduğunu söyler.³⁰⁷

Salt pratik akıl iradeyi yöneten, eğilimler, istekler değil aklın kendisidir. Akıl bu yönetmeyi apriori olan yasalarla yapar. Salt pratik akıl sentetik apriori ilkeler koyar: iradenin kendi kendisini yöneten ilkelerini. “Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez.”³⁰⁸ Kant Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi adlı kitabının birinci bölümünün hemen girişinde bu düşünceleri yazarak iradenin salt olarak kendi başına iyi olduğunu belirtir. Böylece sonuca götüren bir iradenin sonucunun ne olduğu değil, kendisinin iyi olması önemlidir. İradenin iyiliği onun sonucunun işe yarayıp yaramaması değildir, iradenin iyiyi istemesi kendi başına ahlakidir.

Kant aklın buyruklarının ikili bir yapı gösterdiğini ama salt pratik aklın buyruğunun koşulsuz olan kategorik buyruk olduğunu ve bu buyruk, hipotetik

³⁰⁶Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.120

³⁰⁷Heimsoeth, Kant'ın Felsefesi, s.117

³⁰⁸Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, çev. İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.9

dediğimiz koşullu buyruğun karşısında bir duruş sergilediğini söyler. “Bütün buyruklar koşullu olarak ya da kesin olarak buyururlar. İlk buyruklar, insanın ulaşmak istediği (veya isteyeceği) başka bir şeye araç olarak olanaklı bir eylemin zorunluluğunu ortaya koyar. Kesin buyruk ise, bir eylemin kendisi için, başka herhangi bir amaçla ilgi kurmadan, nesnel zorunlu olarak sunan buyruk olur.”³⁰⁹ Kant’ın ilk buyruklar dediği bu hipotetik buyruklarda bir “eğer” gizlidir ve bu buyruklar sentetik apriori özelliği taşımayan buyruklardır. Örneğin: Gençliğinde tutumlu yaşarsan yaşlılığında rahat edersin buyruğunda gizli bir eğer vardır.³¹⁰ Eğer sen gençliğinde savurgan olmazsan ilerideki hayatında rahat bir yaşam sürersin demektir. Bu eylemin Kant için ahlaki bir değeri yoktur. Asıl olan kategorik buyruğun koşulsuzluğudur. Yarar ve çıkarıya bağlı olmayan bu buyruklar ancak sentetik apriori özelliği taşır. Burada iradeyi yöneten akıl, yarar ve çıkarın hizmetinde değildir. Örneğin: Yalan söylememelisin buyruğu koşulsuz bir buyruktur. Böyle bir buyruk ancak ahlak buyruğu olur ve bir genellik kazanır. Kant bununla ilgili düşüncelerini şöyle açıklar: “Böylece biz, gerçi ahlak buyruğunun pratik koşulsuz zorunluluğunu kavrayamıyoruz, ama yine de bunun kavranamazlığını kavriyoruz; ilkeler konusunda insan aklının sınırlarına ulaşmaya çaba gösteren bir felsefeden, akla uygun ölçüler içinde bütün beklenebilecek olan da budur.”³¹¹

Pratik alanda kategorik buyruk, sentetik apriori bir yargıdır. Metafiziğin Pratik Akıl alanında bilim olma özelliği bu yargıların varlığına bağlıdır. Bu açıdan Kant için hipotetik buyruğun ahlaki bir önemi yoktur. Sentetik apriori niteliği taşıyan kategorik buyruk, ahlaki bir buyruktur. Ahlak buyrukları dediği kategorik buyrukların varlığı insanın ahlaki bir fenomen olmasına bağlanır. İnsanın kendi varlığı hakkındaki bilgisinden geldiği açıktır. Yine kesin buyruğun nasıl olanaklı olduğunun cevaplandırılması Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi’nde, özgürlük idesinin açıklanabilmesine ve özgürlüğün ne denli zorunlu olduğunun tanıtlanmasına bağlıdır.³¹²

Aklın idelerinin düzenleyici bir yapıda olması, akli ne kadar kendini aşmaya zorlarsa da bu ideler salt akıl için önemli bir yere sahiptir. Çünkü salt aklın ideleri olanaklı bütün deneyin düzenleyici ilkelerini kendinde saklar. Böylece düzenleyici olan bu ideler ahlak metafiziğinin kurulmasında önemli bir rol oynayacaklardır. Kant

³⁰⁹Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s.30

³¹⁰Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.120

³¹¹Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s.83

³¹²Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s.80

idelerden özgürlük idesini diğer iki ideden ayırarak ahlak yasasının kurulmasında varlık sebebi olarak görür fakat Tanrı ve ölümsüzlüğü de bir ön kabul (postulat-koyut) sayarak ahlak yasasını sarsılmaz bir temele dayandırır. “Özgürlük ahlak yasasının ratioessendi'sidir, ama ahlak yasası da özgürlüğün ratiocognoscendi'sidir. Ahlak yasası daha önce aklımızda açıklıkla düşünülmüş olmasaydı, özgürlük gibi bir şeyi (kendi içinde çelişki taşıyorsa bile) kabul etmekte hiçbir zaman kendimizi haklı göremezdik. Ama özgürlük de olmasaydı, içimizde ahlak yasasıyla hiç karşılaşamazdık.³¹³ Burada Kant özgürlük ve ahlak yasasını birbirine sıkı sıkıya bağlar. Özgürlük ahlak yasasının varlık sebebi iken; ahlak yasası da özgürlüğün bilinme nedenidir. Yani kişi ancak özgürse bir ahlak yasası kurabilir ve ahlak yasasında kişinin özgür olduğunu bilebiliriz. Böylece varlık sebebi ve bilme nedenleri özgürlük ile ahlak yasasını birbirine sıkı bir biçimde bağlar. Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi'nde özgürlük idesinin varsayılmasının zorunluluğu üzerinden ahlak yasasının temellendirilmesi gerektiğini söylerken, ikinci eleştirisinde ahlak yasasının aklın verili bir gerçeği olduğunu iddia ederek bu olgu üzerinden özgürlüğü temellendirmeye çalışır.³¹⁴

Tanrı ve ölümsüzlük ideleri saf aklın pratik koşulları olarak bir postulat olarak kabul edilir ve bu kabul etme pratik aklın yararına yapılan bir şeydir. Bu koyut (potulat) veya ön kabul, ruhun ölümsüzlüğünün ve Tanrının varlığının zorunlu bir varsayım olarak belirlenmesinden başka bir şey değildir.³¹⁵ Latince “talep etmek” sözcüğüne karşılık gelen postulat kavramı, içeriksel olarak kesin bir kanıttan mahrum olan, ancak olgusal nedenlerden veya sistematik ve pratik düşüncelerden dolayı varsayılan ve inanılan, düşünsel olarak zorunlu bir kabulü dile getirir.³¹⁶ Kant bu idelerin ön kabul olarak varsayılmasının Tanrı ve ölümsüzlük idelerinin çözülüyor olmasıyla aynı anlama gelmediğini söyler. Yani Salt Aklın Eleştirisi'nde bir problem alanı olan ve içerik kazandırılmasının mümkün olmayacağını kanıtlandığı bu ideler aynı şekilde durmaktadır. Yani “teorik olarak bilinmese ve doğrudan doğruya kavranmasa da bu idelerin olanaklılığı, bu pratik açıdan kabul edilebilir, edilmelidir de. Bunun için hiçbir iç olanaksızlık (çelişme) taşımamaları, pratik bakımdan yeter.³¹⁷

³¹³Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, s.

³¹⁴Küçükparmak, Kant'a Göre Metafizik Bilginin İmkani, s.288

³¹⁵Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, s.12

³¹⁶Lokman Çilingir “Kant'ın Postulatçı Düşünce Yöntemi Açısından Farabi Felsefesinin Değerlendirilmesi,” Immanuel Kant, Vadi Yayınları, Ankara 2006,s.232 (Hoffmeister, Joannes, Wörterbuch der PhilosophischenBegriffe, Hamburg1955, s.480)

³¹⁷Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, s.4

Özetle özgürlük, ahlak yasasının kurulmasının temel şartıyken, Tanrı ve ölümsüzlük ideleri pratik aklın bir koyutudur. Ancak özgürlük hiçbir zaman aklın teorik kullanımını açısından bir bilme özelliği göstermez. “Çünkü ancak yasalara bağlayabileceğimiz, nesnesi herhangi bir olanaklı deneyde verilebilecek şeyleri bilebiliriz. Özgürlük ise, nesnel gerçekliği hiçbir şekilde doğa yasalarına göre, dolayısıyla olanaklı herhangi bir deneyde ortaya konamayacak bir idedir ancak; ona bir analogiye dayanarak hiçbir zaman bir örnek veremeyeceğimiz için, hiçbir zaman ne kavranabilir ne de görüsü edinilebilir. O, bir istemenin, yani sırf arzulara yetisinden çok farklı bir yetinin (yani kendini bir düşünce varlığı olarak, dolayısıyla içgüdülerden bağımsız, aklın yasalarına göre eylemde bulunmaya belirleme yetisinin) bilincinde olduğuna inanan bir varlıkta, aklın zorunlu bir varsayımı olarak geçerlidir.”³¹⁸

Pratik akıl bakımından ahlak yasası, aklın doğrudan bilincinde olduğu bir gerçeklik olarak vardır. Kant’a göre iyi olan ise ahlak yasasının yeterince kanıtlanmasına bağlıdır. Ahlak yasasına uygun olan eylemlerin ahlaki bir özelliğe sahip olmasının tek koşulu ahlak yasasının yeterince bilinmesidir. Ahlak yasasının ise tek bir buyruğu vardır. Koşulsuz olan buyruk: kategorik imperatif. “Kesin buyruk bir tek tanedir, hem de şudur: ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun.”³¹⁹ Koşulsuz buyruk diye ifade edilen ödev şöyle anlaşılabilir: Özgür irademizle gerçekleştirdiğimiz herhangi bir eylemin, gerçek bir doğa yasası gibi zorunluluklu olmasını, bütün insanların aynı durumda, aynı şekilde eylemde bulunmasının yasalaşmasını iste. Kant’ın ifadesiyle: “Eyleminin maksimi sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun.”³²⁰ Böylece Kant, özneye yüklediği şey yapacağı bütün eylemlerin maksimini (kendisine göre olan şey) genel bir yasa koyucu özelliğini taşıyor olmasıdır. Koşulsuz buyruğun tüm formüllerinin ortak ödevi eylemde bulunana test etmek için bir ölçüt sunulmasıdır.³²¹ Kategorik buyruk dediğimiz koşulsuz buyruk çeşitlenebilir. Kant Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi adlı eserinde bu çeşitlemelerden söz eder.

Doğada her şey belli yasalara göre olup biter, bu yasaları kavrama yetisi de akıldır, yalnız akıllı varlıkta yasaların bilincine vararak, yani ilkelere göre eylemde bulunma yetisi, yani istenç vardır. Bu durumda istence yasa kendini zorlayamaz, yani

³¹⁸Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s.78

³¹⁹Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s.38

³²⁰Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s.38

³²¹Lokman Çilingir, “Kant’ta Ahlak ve Din” Felsefe Dünyası, sayı(2015) 62, s.54-85

istenç yasaya uyup uymama kararını kendisi verir. İstenç yasaya uymak zorunda değildir, öyle olsa özgür olmazdı. Ama yine de bu yasa zorunluluk olarak ortaya çıkıyor. Öyleyse burada zorlamayı dışarıda bırakan bir zorunluluk olmalıydı; istenci zorlamayan, ama onu yükümleyen, onu ödevlendiren, yasaya uymaya onu gerekli kılan bir zorunluluk. Öyleyse bu yasa, ödev olarak “yapman gerekir diyen bir buyruk olarak kendini gösterir. Buyruğun da ahlaksal olması için kayıtsız koşulsuz olması gerekir. Kant kategorik imperatif olarak koyduğu ahlak yasasına hiçbir içerik koymamıştır; pratik yasa ancak formel (biçimsel) olabilir. Ancak yasanın biçimsel olması, hiçbir içeriği ya da anlamı olmaması demek değildir, yalnızca anlam çok geneldir, her türlü durumlara bu yasa uygulanabilmektedir.”³²²

Yasanın formel olması, yani herhangi bir içeriğinin olmaması onun çeşitlenmesini sağlar. Koşulsuz buyruğun çeşitlenmelerinden bazıları şunlardır: “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun.”³²³ İnsanın hiçbir şekilde araçsallaştırılmaması gerektiğini düşünen Kant, insanı yücelterek yasa koyucu bir varlık yapar. İnsan sadece kendine değil, diğer bütün insanlara saygı duyarak onların birer yasa koyucu olduğunu unutmaması gerektiğini açıklar. “Öyle eyle ki, insan iradesi maksimleri aracılığıyla kendisini aynı zamanda genel yasa koyucu olarak görebilsin” şeklinde aktarılan buyruk, özgürlük ya da pratik aklın yasa koyuculuğunu ifade eder.³²⁴

İnsanın amaçlar krallığında yasa koyucu bir özelliğinin olması özgürlüğün mümkün olmasına bağlıdır. Özgürlük vasıtasıyla ortaya çıkan ahlak yasasının tek bir buyruğu (koşulsuz buyruk) olması, ahlaklılığın değerli olan tek şey olarak görülmesini sağlar. “Akıl sahibi bir varlığın kendisinin amaç olabilmelerini sağlayan tek koşul ahlaklılıktır; çünkü ancak onunla bu varlık amaçlar krallığında yasa koyucu bir üye olabilir. Böylece ahlaklılık ve insanlık, aynı şeyi sağlayabildiklerine göre, değerli olan tek şeydirler.”³²⁵ İnsanın elinde pratik akli ve özgürlüğü vardır. Bu durumda insan, kendi koyduğu yasaya kendisinin uymasının zorunluluğunu da yine kendi akli sayesinde çözecektir. Amaçlar krallığının varlığını kabul eden ve bu krallıkta kendisi de bir üye

³²²Bedia Akarsu, Kant'ta İnsanlık İdeali ve Özgürlük Sorunu, ” Immanuel Kant, Vadi Yayınları, Ankara 2006, s.304-310

³²³Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s.46

³²⁴Çilingir, ”Kant'ta Ahlak ve Din” s.66

³²⁵Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, s.52

olarak yasa koyma özelliğine sahip olan insan, Kant'ın ifadesiyle kendi aklını kullanma cesareti gösterecektir. Amaçlar krallığında insanın akli dışında başka hiçbir varlık (Tanrı, güdüler, eğilimler, vb.) ona yasa koyamayacaktır. Kanıtlanmaya çalışılan ahlak yasası ise tek gücü teorik olarak kanıtlanmayan özgürlükten alır. “Pratik bakımdan özgürlük, yaptıklarımızda ve yapmadıklarımızda akli kullanmamızı olanaklı kılan tek patika olarak, eylemlere ahlaki ölçüt sunan içimizdeki ahlak yasasının olanaklılığının zemini.”³²⁶ Kant'ın pratik alanda kurmaya çalıştığı metafiziğe, özgürlüğün ne derecede bir önem taşıdığını görmekteyiz. Bu yeni metafizik(bilim olma özelliğinde metafizik), özgürlük idesi ile ahlak yasasını kuracak ve diğer ideler olan Tanrı ve ölümsüzlük ile de insanın bu yasaya olan bağlılığını artıracaktır. Böylece aklın ideleri pratik alanda bir içerik kazanarak bu alandaki metafiziği olanaklı kılacaktır. Özgürlüğü yok sayarsa insan, kendi yaptığı eylemlerin sorumluluğunu yok saymış olur.

Ahlak yasası yeterince güçlü müdür? Bu soru insanın bu yasaya olan bağlılığının açıklandığı sorudur. İnsan kendisi dışında yasa koyan bir şeyin varlığını yadsıdıktan sonra, özgürlüğünün farkında olup kendi koyduğu yasaya neden uymak ister? Bir yanıyla doğa alanına bağlı olan insan kendi çıkarlarını gözetmeye meyillidir. Bu durumda ahlakça yaşamamanın ne gereği vardır ya da ahlak yasasına uymanın ne gereği var? Kant tüm bu soruların farkındadır ve yapacağı temellendirmeye insanı ahlak yasasına bağlar. O, aklın teorik ve pratik ilgisinin yöneldiği, “Neyi bilebilirim?” ve “Ne yapmam gerekir?” sorularını yönelttikten sonra, aynı anda hem teorik hem de pratik olan üçüncü temel soruyu ortaya koyar: “Ne umabilirim?” burada umut, henüz olmamış olana yöneliktir ve aslında “yapmam gerekeni yaparsam ne umabilirim?” şeklinde anlaşılmalıdır. O bu haliyle ahlaki teolojinin temel sorusu olup, cevabı en yüksek iyi öğretisinde yatmaktadır. Bu soru ahlak yasası veya ahlaki emirle içsel bağa sahiptir. Başka bir deyişle, burada insanın günlük yaşamında karşı karşıya olduğu herhangi bir umut kastedilmiyor, tersine ahlak yasasına sıkı sıkıya bağlı olan ve bütünüyle insan varlığıyla ilgili bir umut söz konusudur.³²⁷

Kant ahlak yasası ile en yüksek iyi'yi ilişkilendirerek insanı ahlak yasasına bağlar. Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi'nde o, şu iki hususa bağlı görünür: bunlardan ilki insanın doğrudan bilincine sahip olduğu ahlak bilincinin ve bu doğrultuda

³²⁶Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi, s.74

³²⁷Çilingir, “Kant'ın Postulatçı Düşünce Yöntemi Açısından Farabi Felsefesinin Değerlendirilmesi”, s.232-245

‘ahlaklılığın’ mümkün olması; ikincisi ise, bu ahlakın nihai amacı ve objesi olarak ‘en yüksek iyi’nin gerçekleşmesinin mümkün olması. Bu iki durumun gerçekleşmesi için Kant, özgürlük, ölümsüzlük ve Tanrı’nın postulatı olarak konulması gerektiğini düşünür.³²⁸ “En yüksek iyi, ahlaksal olarak belirlenmiş bir istemenin zorunlu olan en yüksek amacıdır, böyle bir istemenin sahici nesnesidir; çünkü bu, pratik olarak olanaklıdır ve bu istemenin, içerikleri yönünden bu nesneyle ilgili olan maksimlerinin nesnel gerçekliği vardır; bu nesnel gerçeklik başlangıçta ahlaklılığın mutlulukla olan bağlantısında ortaya çıkan antinomi yüzünden zedelenmişti, ancak burada bir yanlış anlama söz konusuydu: görünüşler arasındaki ilişki, kendi başına şeylerin bu görünüşlerle olan ilişkisi sanılmıştı.”³²⁹ Böylece en yüksek iyi ahlak yasasına bağlı kalmada göz ardı edilmesi mümkün olmayan bir durumdur. Bu durumda ahlak yasasının son amacı en yüksek iyiye ulaşmaktır. Fakat Kant, insanın en yüksek iyi’ye ulaşmasının bu dünya için mümkün olmadığını söylüyor. Bu durumda ‘sonsuz dek giden bir ilerleme’ kabul edilmelidir. Bu durumu Kant şöyle açıklar: “İstemenin ahlak yasasına tam uygunluğu kutsallıktır, bu da duyulur dünyadaki akıl sahibi hiçbir varlığın varoluşunun hiçbir anında ulaşamadığı bir yetkinliktir. Bununla birlikte, bu uygunluk aynı zamanda pratik zorunlu bir şey olarak istendiğinden, buna ancak o tam uygunluğa doğru sonsuz dek giden bir ilerlemede rastlanabilir: ve saf pratik aklın ilkelerine göre, istememizin gerçek bir nesnesi olarak böyle pratik bir ilerlemeyi kabul etmek zorunludur.”³³⁰ Yani akıl sahibi insan, varlığın sonsuz dek sürüp giden (ruhun ölümsüzlüğü) varoluşu ve kişiliği varsaymakla en yüksek iyi’ye ulaşabilir. Bu sonsuz ilerleme salt akıl açısından ulaşılamaz bir antinomiydi ama Kant pratik akıl anlamında bunu en yüksek iyi’ye ulaşmada bir ön kabul olarak görür.

Ruhun ölümsüzlüğü postulatı gibi Tanrı da aynı şekilde Salt Pratik Aklın bir postulatıdır. “En yüksek türetilmiş iyinin (en iyi dünyanın) gerçekliğinin koyutu, aynı zamanda en yüksek asli bir iyinin gerçekliğinin, yani Tanrının varlığının koyutudur. En yüksek iyiyi gerçekleştirme, bizim için bir ödevdi; dolayısıyla bu en yüksek iyinin olanaklılığını varsaymak, yalnızca bir hak değil, aynı zamanda ödevde bir gereksinim olarak bağlı olan zorunluluktur. En yüksek iyi de ancak Tanrının varoluşu koşuluyla olabildiğinden, bunun varsayılması ödevle ayrılmaz bir biçimde bağlıdır, yani Tanrının

³²⁸Küçükparmak, Kant’a Göre Metafizik Bilginin İmkânı, s.283

³²⁹Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, s.125

³³⁰Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, s.132

varlığını kabul etmek, ahlaksal bakımdan zorunludur.”³³¹ Burada Tanrının varlığı bilmenin konusu yapılmamaktadır. Diğer postulatlarda olduğu gibi bu da pratik bir inanç önermesidir, yani teorik anlamda bilgisel değer içeren bir önerme değildir.³³²

İdelerin postulat olarak kullanılması koşulsuz buyruğu olanaklı kılar. Koşulsuz buyruk ise Pratik Aklın sentetik apriori yargısıdır. “Kendisini bize ilk gösteren, doğrudan doğruya bilincine vardığımız ahlak yasasıdır ve akıl onu hiçbir duyusal koşul tarafından alt edilemeyen, hatta koşullardan büsbütün bağımsız olan bir belirleme nedeni olarak ortaya koyduğundandır ki, ahlak yasası bizi doğrudan doğruya özgürlük kavramına götürür.”³³³ Koşulsuz buyruk aklın bir yasası olan ahlak yasasının objesi olarak özgürlüğü apaçık bir şekilde destekler. İnsanın bilincine doğrudan vardığı ahlak yasası koşulsuz olanı önceler. Salt akıl anlamında özgürlüğün sadece numen alanının bir gerçekliği olabileceğini açıklayan Kant, Pratik Akıl anlamında ahlak yasasının varlık sebebi olduğunu söyler. Ahlak yasasıyla özgürlük arasında kurulan bu sıkı bağın daha da güçlenmesi gerekecekti. Bu bakımdan pratik aklın postulat olarak koyduğu Tanrı ve ruh bu ikisi arasındaki bağı daha da güçlendirecekti. Kant’ın bu ‘İyi Niyet Etik’i kendisini içinde bulunduğu, yararcılık ve mutluluk etiğinden bambaşkadır. Bu etik mutluluk ve hazcılığın tam karşısında olan bir yeniliktir.³³⁴ Tanrı ruh ve özgürlük ideleri böylece ahlak yasasının ve ahlak yasasının hep ayakta kalmasının bir garantörleri olarak varlık gösterirler.³³⁵

Kant’ın bilim olarak ortaya koymaya çalıştığı metafiziğini genel bir şekilde bakacak olursak Saf Akıl Eleştirisi’nde aklın ideleri olan Tanrı, ruh ve özgürlük salt aklın bir diyalektiği problemydi. Akıl ne zaman bu idelere bir içerik kazandırmaya kalksa diyalektiğe düşer. Yani akıl ne zaman idelerin karşılığı olan nesnelere aramaya çalışırsa çelişkiye düşer ve bilgi anlamında bir şey elde edemez. Aklın doğal eğilimi olan kendini aşma isteği idelere bir içerik kazandırma çabasıydı. Fakat Kant bu alanda yani salt akıl alanında bu idelerin karşılığı olan bir objenin imkanının olmadığını söyler. Çünkü insan zaman ve mekan bağları içerisinde ancak duyusallığın bilgisine ulaşabilirdi. Bu durumda Kant’ın sorduğu “Metafizik Nasıl Olanaklıdır?” sorusu karşılığını ancak Pratik Aklın Eleştirisi’nde ve Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi’nde bulabildi.

³³¹Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, s.136

³³²Çilingir, “Kant’ta Ahlak ve Din” s.78

³³³Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, s.34

³³⁴Heimsoeth, Kant’ın Felsefesi, s.126

³³⁵Çilingir, “Kant’ta Ahlak ve Din”, s.81

Böylece metafiziğin olanaklılığı ancak insanın eylem alanında bir geçekliğe sahiptir. Özgürlük temel alınarak ahlak yasasının varlığı temellendirildi ve diğer iki idenin aklın ön kabul olarak sayması bu temellendirmeyi güçlendirdi. Böylece bir bilim olma özelliği kazanan metafizik pratik alanda sentetik apriori yargılar ortaya koydu. Şüphesiz ki koşulsuz buyruk dediğimiz pratik aklın salt buyruğu sentetik apriori özelliğinde bir buyruktur. Bu yeni metafizik artık saf matematik ve saf doğa bilimi gibi bilginin genişlemesine izin veren sentetik apriori yargılardan kurulu bir metafiziktir.

Kant metafiziği kökten değiştirmiştir. Bunu aklın diyalektiğinde ele alınan Tanrı ruh ve özgürlük idelerinin boş olmasını temellendirdikten sonra bilgisel bakımdan bir değerinin olmamasını söylemişti. Onun ahlak yasasına bir değer kazanan bu ideler Kant'ın metafiziğinin varlık temelli bir metafizik değil bilgi kuramsal bir metafiziktir. Çünkü ahlak yasası da tıpkı matematik ve doğa bilimi gibi sentetik apriori bir ilkedir.³³⁶

Kant koşulsuz buyruğun birçok formülasyonunu sunuyor. Buyruk eylemlere ahlaki bir ölçüt sunar. Koşulsuz buyruğun tüm çeşitlemelerinin ortak bir ödevi bulunur. Bu ortak ödev ise eylemde bulunan kişinin eyleminin değerinin ahlaklı olup olmamasıdır. Bu çeşitlemelerden ilki: “Ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun.” diğer bir formülasyon yine “Eylemimizin maksiminin (öznel ilkesinin) kendi irademizle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun”mamız isteniyor. Üçüncü formülasyon “Her defasında insanlığa, kendi kişi (liği)nde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun. Dördüncü formülde de Kant pratik aklın yasa koyucu özelliğinden bahseder: “Öyle eyle ki, insan iradesi maksimleri aracılığıyla kendisini aynı zamanda genel yasa koyucu olarak görebilsin.” Kant'ın ahlak yasasının son formülü ise, “Kendilerini aynı zamanda genel yasalar olarak nesne edinebilecek maksimlere göre eylemde bulun.” Kant bu son formülasyonda bahsettiği durum amaçlar krallığıdır. Yasa koyucu insan, iradesinin özgürlüğü sayesinde gerçekleşecek bir amaçlar ülkesini varsaymak zorundadır. O, burada söz ettiği amaçlar ülkesi düşünsel dünya ile paralellik gösterir. Böylece ahlak yasasının tüm bu çeşitlemeleri, yasanın içeriğinin olmadığı formel bir şekilde insana sunulduğunu gösterir. Kant ahlak yasasının biçimini verip, kesin bir içeriğinin vermemesi ile insanın bu içeriği belirlemesini ister. Çünkü öbür türlü doğa yasasından

³³⁶Kant, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, S.37

bir farkı olmayacaktır. Halbuki pratik alanda iradenin özgürlüğü önem taşır. Böylece eylemde bulunan insan bu formel yasa yoluyla kendi eyleminin ahlaki olup olmadığını ölçebilecektir.

Ahlak yasasının bir amacı var. Bu da en yüksek iyiye ulaşma çabasıdır. Kant böylece en yüksek iyiyi, ahlak yasasının nesnesi yapar. Kant saf aklın eleştirisinde en yüksek iyiyi ahlaki bir dünya olarak tasvir eder. Ahlaki dünya ise insanın bütün ahlaki taleplerini gerçekleştirmeye çabaladığı bir dünya idesidir. Pratik akılda ise en yüksek iyi, insanın ahlaki eylem ve etkinliklerinin son amacı olarak görülür. Böylece en yüksek iyi Saf Aklın Eleştirisi'nde ahlaki davranışın yönlendiricisi ve hedefi iken, Pratik Aklın Eleştirisi'nde ahlak yasasının gerçekleşmesi için bir araç durumundadır. Salt Aklın Eleştirisi'nde ahlaki bir dünya isteği insanın salt aklının bir talebidir. Fakat bu durumun gerçekleşebilmesi için salt aklın pratik alana geçmesi gerekir. Kant bununda ancak Tanrı, Özgürlük ve ruh idelerinin ön kabulü ile olanaklı olabileceğini söylüyor. Böylece ahlak yasası insan için bağlayıcı olur. Çünkü en yüksek iyi olmazsa, ahlak yasası boş bir kuruntudan ibarettir. İnsan bu yasaya uymak için bir neden aramaz çünkü zaten kendisi yasa koyucu özelliktedir. Burada insanın yasaya uyarsam ne elde edebilirim -Kant'ın deyişiyle "Ne Umabilirim?"- sorusu kendine cevap bulur. İnsanın ahlak yasası tarafından ulaşmayı işaret ettiği en yüksek iyi kavramına ulaşma çabası, aklın idelerine bir gerçeklik kazandırır. Şimdi en yüksek iyi ahlak yasasının tek amacı olarak doğa dünyasında değil de düşünülen dünyada bir gerçekliğe sahiptir. En yüksek iyinin iki bileşeni olan mutluluk ve ahlaklılık ise insanın ulaşma çabasında olduğu bir amaçtır. Kant en yüksek iyi de varolan mutluluk ve erdemin garantörünü Tanrı olarak belirler. Böylece pratik akıl Tanrıyı postulat olarak kabul ederken en yüksek iyinin gerçekliğinin de kanıtlanmış olur.

İnsan doğasının ikili bir yapı gösterdiğini söyleyen Kant, insanın bir taraftan fenomen dünyaya ait olması ve diğer taraftan numen dünyaya ait olması ile felsefesine tutarlık kazandırmaya çalışmıştır. Fenomen dünyada insan nedenlere bağlı ve özgür olması mümkün olmayan bir özelliktedir. Fakat Kant'ın insana değeri göz önünde tutulduğunda özgürlüğü yadsımak olanaksızdır. Bu nedenle numen dünyasında özgürlüğü kurtarır. İnsanın numen dünyasına da bağlı olmasıyla ve bu alanda özgürlüğün varolmasıyla insan özgür bir varlıktır. Fenomen dünyasında ise ruhun ölümsüzlüğü gibi bir durumun mümkün olmadığını ve aynı şekilde Tanrının da bu dünyada bir gerçekliğinin olmadığını kanıtlar. Bu nedenle Tanrı kanıtlamaları olan

ontolojik, kozmolojik ve teolojik kanıtlamaların gerçek bir kanıtı olmadığı gösterilerek bu gerçeğin numen alanında ahlak yasası yoluyla bir gerçeklik kazandığını gösterir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Kant'ın klasik metafizik eleştirisi ışığında yeni bir metafiziğin imkânının izlerini sürmeye çalıştık. Bu akışta onun bilgi felsefesini temel alarak adım adım metafiziğin bilim olma çabasındaki yerini belirlemeye dikkat ettik. Böylece felsefe tarihinde Kant öncesi metafizik hakkında genel bir bilgi verdikten sonra metafiziğin kaynağı ve metafiziğin yönteminin neler olabileceğini gösterdik. Kant'ın kendinden önceki metafiziğe klasik ya da dogmatik metafizik diyerek bu alanı nasıl eleştirdiğini ve yeni bir metafiziğin temellerinin yavaşça atıldığını açıkladıktan sonra Kant'ın bilgi felsefesini konumuz açısından aydınlatılmasının ne denli önem taşıdığını belirttik. Bu bağlamda görünümün apriori formları olan zaman ve mekanın özneye ait olduğunu söyledikten sonra anlama yetisinin kategorilerini ve buna bağlı olarak anlama yetisinin ilkelerini inceledik. Böylece ilk bölüm olan Kant için metafiziğin ne olduğunu, klasik metafizik eleştirisinin doğuracağı sonuçların ne olacağını temellendirdikten sonra, onun bilgi felsefesiyle metafiziğin bağlarını ortaya koymaya çalıştık.

Tezimizin ana düşüncesi, Kant'ın metafiziği hangi konuma yerleştirdiği sorusuna cevap aramak ve onun bu bağlamda bilgi ve bilim ile ilgili görüşünü açıklamaktır. Kant'ın felsefesini anlamak için ona genel bir bağlamda bakmak gerekir. Yani Kant'ın bilgi görüşü, metafizik görüşü ve ahlak görüşü tamamen birbirine bağlı bir yapıdadır. Birini anlatmaya çalışırken diğerlerine de yeterince değinmek kaçınılmazdır. Biz Kant'ın felsefeye tümel bir anlama etkinliği olarak baktığını görüyoruz. Çünkü “Kant, bir yandan kategorilerin kendinde şeylere uygulanacak biçimde genişletilmeleri durumunda, onların kuramsal olarak boş olduklarını öne sürerken öte yandan kategorilerin bu biçimde genişletilmesine pratik akıl bağlamında bir temel sağlamaya çalışır. Öyle ki duyu-üstü olan'ın kavramları –kuramsal salt olabilirler, düşünce nesnelere- pratik akıl ve onun postulatları sayesinde ahlaksal eylemde geçerlik kazanabilmektedirler. Bu da şunu gösterir ki, Kant'ın düşündüğü biçimiyle felsefe, insanın, yalnızca olgu deneyimiyle sınırlı olmayan fakat başka deneyim alanlarına da (ahlak, estetik gibi) açılan tümel bir anlama etkinliğidir.”³³⁷ Böylece Kant'ı anlamak ve onun felsefesini anlamlandırmaya çalışmak onu tümel bir şekilde okumaktır. Onun düşüncelerini felsefesinde tek tek çıkarıp anlamaya çalışmak olanaksızdır. Bir bütün olarak felsefesine yönelmek, Kant'ı yorumlamak açısından çok önemlidir.

³³⁷Taylan Altuğ, Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi, Belge Yayınları, İstanbul 2016, s.68

Kant bilginin kaynağı konusunda kendisinde önceki iki temel okulu eleştirirken kendi bilgi felsefesini temellendirmeye çalışır. Bilginin sadece akıldan kaynaklandığını öne süren Rasyonalist gelenekle, bilginin kaynağının duyum ve deneyimden geldiğini kabul eden Empirist gelenekten çok farklı bir bakış açısı geliştirir. Kant için sentetik apriori yargıların temellenmesi hem duyusallık hem anlama yetisinin birlikteliğine bağlıdır. Bilgi her ne kadar duyusallıkla başlasa dahi anlama yetisinin işlevselliği olmadan oluşum tamamlanamaz. Akıl ise bunlara birlik verir. Bu durumda biri olmadan diğeri olamaz ve biri öbüründen daha az önem arz etmez.

Akıl bu durumda düzenleyen edim olduğu gibi kendi sınırını çizen de bir yapıdır. Akıl bu sınırı bilmez ve deneyimi aşmaya kalkarsa insanı bilgi açısından tehlikeye atar. Geleneksel metafiziğin bütün yanılsamaları buradan kaynaklanır. Kant metafiziğin diğer matematik ve doğa biliminde olduğu gibi yükselmemesinin sebebini tam olarak bu yanılsamaların kaynağında bulur. Çünkü geleneksel metafizik ontolojiye dayalı bir metafiziktir ve bunda ısrarla durmasının metafiziği ileri taşımamasının temel sebebidir. Ontolojiye dayalı bir metafizik inançlara ve bu inançların sözde kanıtlamalarıyla bilgi alanını meşgul etmesidir. Kant bu nedenle klasik metafiziği eleştirerek bu alanın insan bilgisini meşgul etmeye hakkı olmadığını söyledikten sonra klasik metafiziği yıkar. Fakat metafiziği yıkan filozof yeni bir alanda yeni bir metafizik inşa eder.

Aristoteles'ten beri metafizik varlığın neliğini konu edinen ontoloji alanını kapsarken, Ortaçağ metafiziği Hristiyanlığı metafizikle bağdaştıran teolojik bir çalışmanın ürünüydü. Kant öncesi metafizik, hep bütünsel bir çalışmanın çabasıydı. Yani Klasik Metafizikte ontoloji ve teoloji iç içedir. Felsefe tarihinde metafizikle ilgili çalışmalar bu iki alanı (teoloji-ontoloji) ayırmayan, birlikte ele alan çalışmalardır. Kant ise, kendi kurduğu metafizikte bu iki alanı ayırır. Ontolojik metafizik onun için bir bilgi değeri taşımazken, teolojik metafizik onun çalışmalarının bir ürünüdür.

Metafiziğin insanda doğal bir eğilim olarak nasıl mümkün olduğunu Kant, Transandantal Diyalektik bölümünde genişçe anlatır. Salt akıl açısından insanda varolan bu idelerin gerçeklik kazanması olanaksızdır. Çünkü insan zaman ve mekan bağlarıyla bağlıdır. Bu bağların arkasında bir gerçeklik aramaya çalışması kendi aklını aşması demektir. Kant insana aklın sınırlarını gösterirken aslında bu alanda metafiziğin

imkansızlığını göstermiş oluyor. “İki şey, üzerlerine sık sık eğilip ısrarla düşünülürse, insanın ruhsal yapısını hep yeni, hep artan bir hayranlık ve korkunç saygıyla dolduruyor: üzerimdeki yıldızlı gök ve içimdeki ahlak yasası.”³³⁸ Kant burada bütün yaşamı dolduracak iki bilgi alanı üzerine dikkatleri çeker: insanın teorik bilgilerinin yoğunlaştığı alan olan doğa alanı; salt akıl alanı ve kaynağı insanın kendi içinden gelen ahlak yasası; insanın yapıp ettiklerinin alanı olan pratik alan. Kant ilk alanı Salt Aklın Eleştirisi’nde aydınlattı. Şimdi onun ilgisinin yoğunlaştığı ikinci alan olan pratik alan ahlak yasasının varlığıdır.

Transandantal Dedüksiyon’da Kant, klasik metafiziğin neden bilgi değeri taşımadığını aklın aşkın ideleri olan Tanrı, ruh ve özgürlük ile açıklar. Bu idelerin teorik akıl anlamında bir içeriğe sahip olmasının mümkün olmadığını söyler. Aklın bu ideleri bilgiyi düzenleyen temel kavramlar olmasının yanında akli diyalekteliğe düşüren de onlardır. Kendi sınırının farkında olmayan akıl koşulların tamamını kavramak istediğinde bu çıkmaza düşmesi kaçınılmazdır. Tanrı, ruh ve özgürlüğe anlama yetisinin kategorilerini işlemek isteyen akıl zaman ve mekan sınırlarının farkında değildir. Zaman ve mekana bağlı olan insan bu alanın dışında bir gerçekliğin varlığına varamaz. Kant bu alanda içeriksiz kalan idelere yeni bir alanda içerik kazandırarak metafiziğin bilim olma yolunda ilk temelleri atar. Bu yeni alanda metafizik sentetik apriori yargıları kendinde barındırarak bilim olma özelliği kazanır.

Kant’ın ilk kopernik devrimi bağlantılar arasındaki ilişkileri değiştirerek bilgiyi özneye temel kılarken ikinci kopernik devrimi ise anlama yetisinin yapısının belirlenmesi ile gerçekleştirir. Böylece doğaya yasalarını buyuran insan, görü alanını kendi hâkimiyetine almış olur. Bu iki büyük başarı aslında Kant’ın olaylara başka bir bakış açısıyla bakmasında yatar. Nitekim kategoriler ve yargı ayırımı yeni olan bir şey değil. Felsefe tarihinde bu ayrımları Kant’a kadar yapan birçok düşünür var. Aynı şekilde kategoriler Aristoteles’in mantığının kavramlarıdır. Demek ki asıl önemli olan şey felsefi bakış açısını değiştirmek ve olaylara ya da olgulara yeniden bakmaktır.

Kant’ın klasik metafiziğin imkansızlığı konusunu temellendirirken aklın antinomilerinden en çok önem verdiği özgürlük antinomisini kurtarmaya çalışması onun numen-fenomen görüşünün açıklandığı yerdir. Zaman ve mekanın hakim olduğu

³³⁸Kant, Pratik Aklın Eleştirisi, çev.İ. Kuçuradi-Ülker Gökberk-Fusun Akatlı, Türk Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s.174

fenomen alanında doğanın nedenselliğinin olması özgürlüğü bu alanda soyutlar. Fakat Kant, insanın sadece doğaya bağlı bir yapısının olmadığını aynı zamanda düşünme alanına da bağlı olduğunu söyler. Bu nedenle özgürlüğü numen alanına zorunlu kılması insanı doğa alanındaki nedensellikten kurtarmaya çalışmasındandır. Bu iki dünya ayrımı onun felsefesi açısından önemli bir yerdir. Görünüş ve kendinde şey ayrımı ve duyusalığın aynı zamanda anlama yetisinin içeriğinin aydınlatılması ile Kant yorumcuları onu idealist bir tutum sergilediğini söylese de Kant böyle anlaşılacağına farkında olup Salt Aklın Eleştirisi'nde bunu açıklar. Kant bunun bilinen anlamda bir idealizm olmadığını ancak Transandantal İdealizm olduğunu söyler.

Kant'a kadar olan dönemde bilim ile sözde bilimin ayrımı yapılmamış ve metafiziğin sanki bilimmiş gibi önermeler ileri sürmesinin önüne geçilememiştir. Kant bu alanı netleştirerek bütün felsefesini şekillendirir. Böylece anlıyoruz ki Kant'ın aklın yanlısamalarını bu kadar ayrıntılı anlatması, klasik metafizikte varolan bilgi değeri taşıyan ile bilgi değeri taşımayan yargıların birbirinden ayrılmamış olmasındandır. Buna bağlı olarak metafiziğinde kendisine kadar olan dönemde bir bilim olma özelliği sergileyememiş kendisi ile yeni bir metafizik bilim olarak temellendirilmiştir.

Aklın diyalektik sorunun nesnelere olan Tanrı, ruh ve özgürlük idelerinin salt akıl alanında bir içeriğe sahip olmadığı kanıtlanarak, klasik metafiziğin başından beri bu idelerle metafizik yapmaya çalışması boşuna bir çabanın ürünüdür. Ontoloji temelli bu metafizik Kant tarafından kabul edilemez bir alandır. Kant varlığın neliğine ait soruların sorulmasını yanlış bir yöntem olarak değerlendirir. Böylece ancak eski olanın yıkımından sonra yeni olanın inşası mümkündür.

Kant bilginin taşıyıcısı olan yargıları sınıflandırarak, bilginin oluşumunu açıklamak çabasındadır. Bu ayrım aslında bilginin oluşumunda kaynağın ele alındığı, vurgunun bilginin kaynağına yönelik olduğu bir ayrımdır. Burada Kant'ın yaptığı asıl önemli şey analitik ve sentetik yargı ayrımını apriori ve aposteriori yargıları içinde düşünmesidir. Buna göre bilginin iki kaynağı vardır: apriori ve aposteriori. Analitik ve sentetik yargılar ise özne ve yüklem ilişkisine bağlı bir kavram çalışmasıydı. Apriori için temel iki ölçüt vardır: zorunluluk ve değişmez evrensellik. Aposteriori ise deneyi içeren ve bir zorunluluk taşımayan yargılardır. Bu kavramlar eleştirinin bütününe işleyen form ve madde (içerik) kavramlarıyla büyük paralellik taşır. Örneğin uzam ve zamanın apriori görü biçimleri olduğunu belirten Kant, duyumun ise onun maddesi

olduğunu söyler. Bu biçimleri sadece apriori olarak bilebildiğimizi ve maddesi olan empirik görünümün ise aposteriori bilgi olduğunu ifade eder. Bu durumda biz maddenin duyumda aposteriori olarak verilirken, biçim bütün duyumdan ayrı olarak zihinde apriori olarak yer alır. Böylece madde-form ve apriori-aposteriori arasında kurulan temel ilişki görülür.

Kant'ın fikirleri bazı eleştirilere konu olmuştur. Kant analitik yargılar için çeşitli tanımlar verir. Daha önce ayrıntılı bir şekilde değinilen bu tanımlar kısaca, içerme, düşünülme ve çelişki ilkesine bağlıdır. Kant sonrası düşünürler analitik-sentetik yargılar hakkında önemli eleştiriler yaparlar. Özellikle mantıkçı pozitivism analitik yargıların, tanımının Kant tarafından yeterince açık verilmediğini eleştirirler. Kant analitik yargıların ayrıca, bilgimizi genişletmeyen ve totoloji özelliğinde olan yargıların da olduğunu söyler.

Yirminci yüzyılda Kant'a yöneltilen analitik-sentetik ayrımı ile ilgili eleştiriler genel olarak altı başlık altında toplanır: Eski bir ayrım olduğu, psikolojik temelli olduğu, özne-yüklem formunda olduğu, bulanık 'içerme' terimine dayandığı, Her yargı ya analitik ya da sentetik olmadığı ve kullanışsız olduğu. Özellikle mantıkçı pozitivism ekolünden olan Quine, "Deneyciliğin İki Dogması" adlı ünlü makalesinde analitik önermelerin iki türünden bahseder. Bunlardan birincisi, mantıksal olarak doğru olan ve yalnız formel yapılardan dolayı 'mantıksal doğruluk' taşıyan önermelerdir. Kısaca totoloji özelliği taşırlar. Analitik önermelerin ikinci tip olanı ise, eşanlamlı yapılarla oluşan önermelerdir. Quine'u, rahatsız eden durum bazı kimselerin bu ikinci tip analitik önermeleri, tanımlama yoluyla birinci tip analitik önermelere çevirmeye çalışmasıdır. Eşanlamlılıkla açıklanan önermeler ise sürekli bir döngü niteliği kazanır. Bu öyle bir döngüdür ki, analitikliği her tanımlama teşebbüsünde, başvuru terimler bir başka terimi gerektirmekte ve sonuçta da yine anlaşılmayan analitiklik terimine çıkılmaktadır.³³⁹ Kısaca Quine temel eleştirisi tanıma yönelik, doğruluğu koruma testine ve semantik kurallara bağlı olarak üç temel maddede özetlenebilir. Çalışmamızın sınırlılığı açısından bu maddelerin ayrıntısına girememekteyiz.

Sentetik apriori yargıların Kant'ın felsefesinde kilit taşı olduğu söylenebilir. Bilgi değeri taşıyan ile bilgi değeri taşımayan ve buna bağlı olarak bilim-sözde bilim ayrımının yapılması bu kilit taşı özelliğinde olan yargılara bağlıdır. Ayrıca yeni kurulan

³³⁹Dursun, Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı, s.116

bilim olma özelliğindeki metafizik de bu yargıların varlığına bağlıdır. Kant bu yargıların mümkün olup olmadığını sormaz. Çünkü ona göre bu yargıların varlığı matematik ve doğa bilimi ve ahlak yasasında olduğu gibi ortadadır. Onun sorduğu ve Salt Aklın Eleştirisi'nin omurgası niteliğinde olan soru sentetik apriori önermelerin nasıl mümkün olduğudur. İşte Kant felsefesine olan bir başka eleştiride bu noktadadır. Kant sonrasında sentetik apriori yasaların nasıl olanaklı olduğundan çok, bu yargıların var olup olmadığı sorunsallaşmamıştır. Özellikle mantıkçı pozitivistler ve genel olarak empiristler tarafından bu tür yargıların varlığı reddedilmiştir. Empirizmin ilkesi olarak reddedilen bu yargılar ise yeterince açıklanmamıştır. Yapılan açıklama özetle sentetik önermelerin apriori olamayacağı ve apriorinin ancak analitik önermelere dair bir özellik olabileceğidir. Fakat buna rağmen kimi düşünürler tarafından bu tür yargıların ispatı yapılmaya çalışılmıştır. Böylece Kant'ın bu yargıların olanaklılığını açıklamaya ele alması yerine yirminci yüzyılda analitik-sentetik apriori yargıların var olup olmadıklarını ve var ise nasıl ispatlanması gerektiği sorunu açısından yaklaşmışlardır. Yine buna bağlı bir diğer sorun da sentetik apriori yargıların doğru ya da yanlışlarının temellendirilip temellendirilemeyeceğine ilişkindir.

Kant'ın problemi olan ve aynı zamanda bizim de tezimizin problemi olan metafiziğin imkanının salt akıl alanında mümkün olmadığı ancak pratik akıl bağlamında mümkün olduğunu gösterdik. İnsanın yapıp ettiği alanda yani pratik akıl alanında kurulan yeni metafiziğin yargılarının sentetik apriori özelliğinde olmasına bağlı olarak bilim özelliğinden bir metafizik Kant tarafından inşa edilir. Aklın idesi olan ve Kant için diğer iki ideden daha önemli olan özgürlük idesi ile ahlak yasasının varlığı ispat edildikten sonra, ahlak yasasının da özgürlüğü bilme nedenimiz olduğu açıklanır. Böylece ahlak yasası ve özgürlük birbirine sıkıca bağlanır. Yani insan ancak özgürse ahlak yasası vardır ve eğer insan özgür değilse ahlak yasası da yoktur. Aynı şekilde ahlak yasası varsa, insanın özgürlüğü bilinebilir ve eğer ahlak yasası yoksa kişi özgür müdür değil midir bunun bilincine varamayız. Salt akılda olduğu gibi özgürlük, ahlak yasası olmazsa numen alanının dışına atılarak burada varlığı muallak olur. Aklın diğer iki idesi olan Tanrı ve ruh ise ahlak yasasını daha sağlam hale getiren idelerdir. Kant bu ideleri bir postula olarak alır ve en yüksek iyinin (iyi istenç, iyi niyet veya iyiyi isteme, ödev) oluşumunda önemli bir rol oynarlar. En yüksek iyi insanın bu dünyada ulaşamayacağı, ahlak yasasının koyduğu bir ödevdir. Bu durumda “İnsan yapmam gerekeni yaparsam ne umabilirim?” sorusuna cevap aradığı alandır. Başka bir dünyada

ruhun ölümsüzlüğü koyutlanarak erdem ve mutluluğun birlikte var olduğu en yüksek iyiye insan ulaşabilir. En yüksek iyi kendinde iki temel kavramı barındırır: Mutluluk ve erdem. Dolayısıyla mutluluk ve erdem bir arada olduğu en yüksek iyi ancak Tanrıda var olabilir. Kant böylece insanın mutluluğa ulaşma çabasında olan insanı değil de mutluluğa layık olan insanın ahlaklı olabileceğini söyler. Böylece tanrı ve ruh idelerine ahlak alanında bir gerçeklik kazandırarak metafiziğin sentetik apriori önermeleri dile getirmesini sağlayan Kategorik imperatif yani “yapmalısın!” buyruğu sentetik apriori özelliğinde bir yargıdır ve insana akli tarafından buyurur.

Kant’ın bilgi felsefesindeki madde ve form ahlak felsefesinde de görülür. Kant ahlak yasasının içeriğini boş bırakarak onun sadece formel yapıda bir yasa olduğunu belirtir. Bu yasanın içeriğinin çeşitli argümanlarla diler getirirse de, ahlak yasası içeriksiz formel bir yapıdadır.

Tüm bu söylenenlerden sonra Kant’ın Salt Akıl Eleştirisi’nin temel problemi olan metafiziğin nasıl olanaklı olacağı sorusu da çözümlenmiş oluyor. Kant teorik akıl alanında metafiziğin konularını oluşturan özgürlük, ölümsüzlük ve Tanrı idelerinin içeriksiz kalması nedeniyle bu alanın bilgisi de boş olmak durumunda olduğunu açıklar. Çünkü ideler bir görüye sahip değildir ve Kant görüsüz kavramların boş olduğunu belirtmesi, metafiziğin salt akıl alanında bir gerçekliğinin olmadığını açıklamasıdır. Klasik metafizik bu görüsüz ideleri kullanarak varlık hakkında bilgi değeri taşıyan argümanlar ortaya koyduklarını düşünüyorlardı. Fakat Kant, bu sınırı belirleyerek metafiziği salt akıl alanında yıkmış ve bilim değeri taşımadığı için insan aklını da meşgul etmeye hakkı olmadığını söyler. Salt akıl alanında yıkılan metafizik pratik akıl alanında diğerinden farklı olarak yeniden kurulur. Bu alanda ise akıl idelerine bir içerik kazandırılarak, metafiziğin bilim olması sağlanır. Ahlak alanında gerçekleştirilen bu amaç, insanın pratik aklını bir sonucudur. Böylece ahlak yasası aracılığı ile salt akıl kavramlarına içeriğin kazandırılması metafiziğin bilgisini de mümkün kılar. Kant metafiziğin şimdi bir değer kazandığını ve metafizikçilerinde çalışmalarını bunun üzerine yapması gerektiğini söyler. Çünkü ona göre metafizik üzerine söylenen önsözlerden sonra bu çalışmayı yok sayarak, metafizik yapmak sadece geriye doğru bir dönüşten başka bir şey değildir.

Kant’ın felsefesine tümel yaklaşımın önemini, onun felsefesini anlama çalıştığımızda görüyoruz. Kimi Kant yorumcuları Kant’ın epistemolojist mi Metafizikçi

mi olduğuna dair tartışmalar yürütür.³⁴⁰ Kant'ı bu şekilde sadece tek bir alana indirgemek mümkün değildir. Çünkü onun felsefesi tümel bir etkinlik alanıdır. Onun sadece metafizikçi olduğunu söylemek ya da epistemolojist olduğunu söylemek felsefesinden tek tek yargıları cımbızla çekip almaya benzer. Fakat Kant'ı okumak kanımca bütün felsefesini okumak demektir. Zira onun metafiziğinin epistemolojiyle ne kadar iç içe olduğu görülmektedir.

³⁴⁰Solmaz Zelyut Hünler, "Kant Epistemolojist mi Metafizikçi mi?", Immanuel Kant , Vadi Yayınları, Ankara 2006, s

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. (2006). "*Kant'ta İnsanlık İdeali ve Özgürlük Sorunu*,"Immanuel Kant (Muğla Üni. Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri), ed. Nebil Reyhani, Ankara:Vadi Yayınları
- Aristoteles. (1985). *Metafizik*, Cilt1, (çev. Ahmet Arslan), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi
- Aristoteles. (2010). *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınları
- Aristoteles. (2016). *Kategoriler*, (çev. SaffetBabür), Ankara: İmge Kitabevi
- Atış, Naciye. (2015). "*Descartes Felsefesinde Cogito ve Tanrı'nın Konumunun Bilgi ve İnanç Konusuna Etkisi*", Beytulhikme An International Journal of Philosophy,5/Haziran
- Baum, Manfred. (2005). "*Kant ve Saf Aklın Eleştirisi*", (çev. Nafer Ermiş), Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant, Cogito, Sayı: 41-42 (Kış), İstanbul: YKY
- Cassirer, Ernst. (1996). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, (çev. Doğan Özlem), İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Cevdet Kılıç. (Ocak 2009). "*Plotinus'ta Südurla İnen ve Aşkla Yükselen Çift Kutuplu Hakikat Anlayışı*, KADER Kalem Araştırmaları Dergisi, 7:1
- Cevizci, Ahmet. (2000). *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Bursa: Asa Yayınları
- Cevizci, Ahmet. (2010). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları
- Çevikbaş, Sebahattin. (2006). "*Kant ve Metafizik*",(Muğla Üni. Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri), ed. Nebil Reyhani, Ankara: Vadi Yayınları,
- Çevikbaş, Sebahattin. (2006). *Leibnez ve Felsefesi: Mantık, Fizik, Metafizik, Konya: Çizgi Kitabevi,*
- Çilingir, Lokman. (2006). "*Kant'ın Postulatçı Düşünce Yöntemi Açısından Farabi Felsefesinin Değerlendirilmesi*,"Immanuel Kant (Muğla Üni. Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri), ed. Nebil Reyhani, Ankara: Vadi Yayınları

- Deleuze, Gilles. (2007). *Kant Üzerine Dört Ders*, çev. Ulus Baker, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Descartes. (1967). *Metafizik Düşünceler*, (çev. Mehmet Karasan), Ankara: M.E.B
- Descartes. (2001). *Felsefenin İlkeleri*, (çev. Mesut Akın), Ankara: Say Yayınları
- Dursun, Yücel. (2015). *Kant'a Analitik/Sentetik Ayrımı*, Ankara: İmge Yayınları,
- Gökberk, Macit. (2012). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi,
- Heimsoeth, Heinz. (2016). *Kant'ın Felsefesi*, (çev. Takiyettin Mengüşoğlu), Ankara: Doğubatu Yayınları
- Hume. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, (çev. Oruç Aruoba), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Hünler, Solmaz Zelyut. (2006). “*Kant Epistemolojist mi Metafizikçi mi?*”, Immanuel Kant (Muğla Üni. Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri), ed. Nebil Reyhani, Ankara: Vadi Yayınları
- İyi, Sevgi. (1999). *Çağımızda Metafizik Sorunu*, Ankara: Ayraç Yayınevi
- Kant, Immanuel. (2019). *Pratik Aklın Eleştirisi*, (çev. İ. Kuçuradi-Ülker Gökberk-Fusun Akatlı), Ankara: Türk Felsefe Kurumu Yayınları,
- Kant, Immanuel. (1995). *Prolegomena*, (çev. İonna Kuçuradi-Yusuf Örnek), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları
- Kant, Immanuel. (2013). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (çev. İonna Kuçuradi), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları,
- Kant, Immanuel. (2015). *Arı Usun Eleştirisi*, (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi
- Kant, Immanuel. (1997). *Lectures on Metaphysics*, (trans. and ed. Karl Ameriks), Steve Naragon, USA: Cambiridge University Press,
- Ketenci, Taşkiner. (2005). “*Kant Felsefesinde Metafizik ve İnsan Doğası*”, Kaygı, 4/2005, Uludağ Üni.

- Kraft, Herbert. (2012). *Nitelikli Bir Adam*,(çev. Ali Nalbant), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Kranz, Walther. (1984). *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar*, (çev. Suat Y. Baydur), İstanbul: Onur Matbaası
- Kuçuradi, İoanna. (2005). “Kant, Etik ve Ahlak Üzerine, İoanna Kuçuradi ile Söyleşi”, *Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant, Cogito*, Sayı: 41-42, (Kış), İstanbul: YKY,
- Küçük parmak, Aykut. (2017). *Kant'a Göre Metafizik Bilginin İmkani*, İstanbul: İz Yayıncılık
- Leibniz. (1951).*Selection* (ed.Philip P.Winwr), New York: Cahrls Publishing Company
- Leibniz, Gottfried Wilhelm. (1988). *Monadoloji*, (çev. Suut Kemal Yetkin),İstanbul: MEB
- Muttalip, Özcan. (2011). *Aristoteles*, Ankara: Bilgesu Yayınları
- Nutku, Uluğ. (2006). “*İnsan Felsefesine Yol Gösterici Olarak Kant'ın Aşkın İdeler Çözümlemesi*” Immanuel Kant (Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri), ed. Nebil Reyhani, Ankara: Vadi Yayınları
- Nutku, Uluğ. (2015). “*Kant'ın Doğaya Yasa Yazdıran Aşkın Öznesinin Apriori'si*”,*Felsefelogos*, Sayı 57, İstanbul: Fesatoder Yayınları,
- Özlem, Doğan. (2006). “*Kant ve Yeni Kantçılık*” *Immanuel Kant* (Muğla Üni. Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri), ed. Nebil Reyhani, Ankara: Vadi Yayınları
- Platon.(2017). *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu-M.ali Cimcoz), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları,
- Platon. (2010). *Diyaloglar*, (çev. Mustafa Bayka), İstanbul: Remzi Kitabevi
- Reyhani, Nebil. (2005). “*Kant'ta Sentetik Bilgi Fikri*”, *Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant, Cogito*, Sayı: 41-42 (Kış 2005), İstanbul: YKY,
- Ross, David. (2011). *Aristoteles*,(çev. Ahmet Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi

- Ross, George MacDonald. (1984). *Leibniz*, Oxford: Oxford University Press
- Russell, Bertrand. (1983). *Batı Felsefesi Tarihi*, (çev. Muammer Sencer), İstanbul: Onur Basımevi,
- Russell, Bertrand. (2012). *Batı Felsefesi Tarihi III*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Alfa Yayınları
- Spinoza, Benedictus de. (2011). *Ethica*, (çev. Çiğdem Dürüşken), İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Taylan, Altuğ. (2016). *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, İstanbul: Belge Yayınları,
- Theodor, W.Adorno. (2005). “Aşkınsallık Kavramı Üzerine”, çev. Mine Haydaroğlu, *Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant, Cogito*, Sayı: 41-42 (Kış), İstanbul: YKY
- Urhan, Veli. (2006). “Kant’ın Bilgi Kuramında Metafiziksel Önergelerin Statüsü”,(Muğla Üni. Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri), ed.Nebil Reyhani, Ankara: Vadi Yayınları
- Ülken, Hilmi Ziya. (1968). *Varlık ve Oluş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Wood, Allen. (2009). *Kant*, (çev. Aliye Kovanlıkaya). Ankara: Dost Kitabevi

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı: Berivan SEZENER

Doğum Yeri: Van

Doğum Tarihi: 10.09.1992

E-posta: bsezener@pau.edu.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Şehit İbrahim Karaoğlanoğlu Lisesi

Lisans: Pamukkale Üniversitesi

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce